

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες»

Διπλωματική Εργασία

Όψεις Καταναγκαστικής Εργασίας στην Ελλάδα: Η υπόθεση
Μανωλάδα

Συροπούλου Δέσποινα

Αθήνα, 2024

Τριμελής επιτροπή

Καψάλης Απόστολος, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κουζής Ιωάννης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κουμαριανός Βαγγέλης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Συροπούλου Δέσποινα, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα. Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*«Και μου θυμίζει η Ελλάδα
Φράουλες στη Μανωλάδα
όσο αντέχεις μαζεύεις
κι ύστερα βουρ στον Καιάδα»*

Social Waste

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω αρχικά, τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Απόστολο Καψάλη που με τη δική του καθοδήγηση, μέσα από τα συγγράμματά του αλλά και μέσα από τα μαθήματά του, δόμησα τη σκέψη μου, και μαζί ήταν που διαμορφώσαμε τον σκοπό της παρούσας εργασίας. Τα σχόλιά του πήγαιναν την έρευνα συνεχώς, ένα βήμα μπροστά.

Θα ήθελα από καρδιάς να ευχαριστήσω τους έξι ανθρώπους, εμπειρογνώμονες που συνέβαλαν στην έρευνα με τις εξειδικευμένες γνώσεις τους για το συγκεκριμένο ζήτημα, την επιστημονικότητά τους, την μοναδική εμπειρία τους αλλά πάνω απ όλα την αστείρευτη επιθυμία τους να συμβάλλουν στην κοινωνική έρευνα με μοναδικό σκοπό την συνηγορία, την αλλαγή, την αλληλεγγύη και την επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Abstract.....	9
Πρόλογος:	10
Εισαγωγή	13
Κεφάλαιο 1: Επισφάλεια και ανελεύθερη εργασία σε νεοφιλελεύθερα καθεστώτα	14
1.1. Η κινητικότητα και η ακινησία των μεταναστών εργατών γης εντός της ελληνικής αγοράς εργασίας και η διοχέτευσή τους σε «χαμηλού κύρους» εργασία.....	18
Κεφάλαιο 2: Εμπορία ανθρώπων και καταναγκαστική εργασία	21
2.1 Διεθνές νομικό πλαίσιο της καταναγκαστικής εργασίας	23
2.2 Εθνικό θεσμικό πλαίσιο καταναγκαστικής εργασίας	26
Κεφάλαιο 3: Μετανάστευση και αγροτικός τομέας.....	28
3.1 Οι ρίζες και το χρονικό της εργασιακής απορρύθμισης των μεταναστών μισθωτών και των μεταναστών εργατών γης	30
3.2 Η δικαστική υπόθεση «Chowduryandothersv. Greece» και η καταδικαστική απόφαση της Ελλάδας	33
Κεφάλαιο 4: Η Μεθοδολογία της έρευνας	38
4.1 Στοιχοθεσία και ερευνητικά ερωτήματα	38
4.2 Μέθοδος παραγωγής δεδομένων	39
4.3 Δειγματοληψία.....	39
4.4 Πληθυσμός και Δείγμα.....	40
4.5 Διεξαγωγή της έρευνας	42
4.6 Ζητήματα Δεοντολογίας της Έρευνας	42
4.7 Περιορισμοί της έρευνας.....	43
4.8 Ανάλυση Δεδομένων	43
Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα Δεδομένων.....	44
5.1 Αντιλήψεις αναφορικά με το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων στην Ελλάδα ...	46
5.2 Αντιλήψεις για την μεταναστευτική πολιτική και το νομικό πλαίσιο των μεταναστών εργατών γης.....	50
5.3 Αντιλήψεις για τις συνθήκες εργασίας - διαμονής των μεταναστών και πολιτικές ένταξης.....	58
Συμπεράσματα – Προτάσεις.....	61

Βιβλιογραφία	65
Παράρτημα Α : Οδηγός Συνέντευξης.....	71
Παράρτημα Β : Έντυπο Συγκατάθεσης	74

Πίνακες

Πίνακας 1: Προφίλ εμπειρογνομόνων – συμμετεχόντων στην έρευνα

Πίνακας 2: Θεματικές ενότητες και κωδικοί

Περίληψη

Η είσοδος του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, η εγκαθίδρυση της ευελασφάλειας και η εργασιοκεντρική μεταναστευτική πολιτική που ακολούθησε πιστά η Ελλάδα διαμόρφωσαν ιδιότυπες συνθήκες εργασίας στον αγροτικό τομέα όπου απασχολούνται χιλιάδες παράτυπα διαμένοντες εργαζόμενοι μετανάστες. Στην ελληνική αγροτική οικονομία επικρατούν φαινόμενα ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας με θύματα τους μετανάστες εργάτες γης. Η καταδικαστική απόφαση της Ελλάδας το 2017 από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για το αιματηρό περιστατικό στην Μανωλάδα το 2013, μίας πολύκροτης δικαστικής υπόθεσης που αποκρυσταλλώνει το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας και της εμπορίας ανθρώπων, δεσμεύει το ελληνικό κράτος για συμμόρφωση και δράση με σκοπό την αποτροπή μελλοντικών παρόμοιων περιστατικών. Στην παρούσα έρευνα γίνεται ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας για την ανάλυση των φαινομένων της ανελεύθερης και καταναγκαστικής εργασίας καθώς και της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης. Παράλληλα, με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων έρευνας μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων με εκπροσώπους κρατικών φορέων και φορέων των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, θα εξεταστεί η συμμόρφωση του κράτους αναφορικά με το ισχύον νομικό πλαίσιο για την καταναγκαστική εργασία, τις συνθήκες εργασίας και διαμονής των μεταναστών εργατών γης και τις πολιτικές ένταξης μέσα στο πλαίσιο χάραξης της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής.

Λέξεις κλειδιά: καταναγκαστική εργασία, μεταναστευτική πολιτική, Μανωλάδα, συμμόρφωση, ένταξη

Abstract

The entrance of the neoliberal model, the establishment of the welfare state and the labour-centred immigration policy followed by Greece has created peculiar working conditions in the agricultural sector where thousands of irregular migrant workers are employed. The Greek agricultural economy is characterised by extreme labour exploitation and forced labour with migrant farm workers as victims. Greece's conviction in 2017 by the European Court of Human Rights for the bloody incident in Manolada in 2013, a high-profile court case that crystallises the phenomenon of forced labour and human trafficking, commits the Greek state to compliance and action to prevent future similar incidents. In this research, a review of relevant literature is conducted to analyse the phenomena of unfree and forced labour and extreme labour exploitation as well as the use of qualitative research methods through semi-structured interviews with representatives of state agencies and civil society organisations in order to examine the state's compliance with the current legal framework on forced labour, the working and living conditions of migrant farm workers and the integration policies of the state.

Key words: forced labour, immigration policy, Manolada, compliance, intergration

Πρόλογος:

Η απόφαση ορόσημο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου «Chowdury και λοιποί κατά της Ελλάδας» ή αλλιώς «απόφαση για τη Μανωλάδα» θεωρείται εμβληματική για την προστασία των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων και της καταναγκαστικής εργασίας και μάλιστα, είναι η πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ στην οποία εξετάζεται η περίπτωση της εμπορίας ανθρώπων στον αγροτικό τομέα συνδέοντάς την με την εκμετάλλευση της μεταναστευτικής εργασίας.

Όπως επισημαίνεται και στην σχετική βιβλιογραφία (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2018; Generation 2.0, 2020; Generation 2.0, 2018, Stoyanova, 2017; ECHR, 1950) η σπουδαιότητα της απόφασης γίνεται διακριτή με το γεγονός η υπόθεση έχει κατηγοριοποιηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως «leading case», υπόθεση δηλαδή, που λειτουργεί ενδεικτικά σε νέα «διαρθρωτικά ή συστημικά προβλήματα» των συμβαλλόμενων κρατών.

Σύμφωνα με το άρθρο 46 παράγραφο 2 της Σύμβασης για την Προστασία Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών εξαιτίας της διαβάθμισης της υπόθεσης σε «leading case» αυτόματα συνεπάγεται η υποχρέωση που έχει το εναγόμενο (ελληνικό) κράτος να ακολουθήσει μία διαδικασία συμμόρφωσης σύμφωνα με όλες τις τελεσίδικες αποφάσεις στις υποθέσεις που είναι διάδικος, στη συγκεκριμένη περίπτωση στην απόφαση «Chowdury και λοιποί κατά της Ελλάδας». Ειδικότερα, το ελληνικό κράτος είχε την υποχρέωση να υιοθετήσει μία σειρά από νέα μέτρα πρόληψης για την αποφυγή μελλοντικών παραβιάσεων, μέτρα για τον τερματισμό των διαπιστωμένων παραβιάσεων καθώς και μέτρα για την ολιστική εξάλειψη των συνεπειών που έχουν επιφέρει οι παραβιάσεις σε όλον τον πληθυσμό. Επιπρόσθετα, η διαδικασία της συμμόρφωσης συνεπάγεται μία συγκεκριμένη διαδικασία «εκτέλεσης» η οποία εφαρμόζεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης και συγκεκριμένα από το Τμήμα του Συμβουλίου της Ευρώπης που ασχολείται με την εκτέλεση αποφάσεων του ΕΔΔΑ, δηλαδή, υποθέσεις που λόγω της φύσης τους ή των ζητημάτων που εγείρουν απαιτούν την «κατά προτεραιότητα προσοχή» της επιτροπής υπουργών. Επιπλέον, η ελληνική πλευρά έχει την υποχρέωση σύνταξης και κατάθεσης Σχεδίου ή Έκθεσης Δράσης προς το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ωστόσο, δύο καίρια ζητήματα αναπτύσσονται τα οποία συνιστούν την παρούσα έρευνα σημαντική και επίκαιρη.

Πρώτον, τον Σεπτέμβριο του 2020 η επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης, υπεύθυνη για την εποπτεία εφαρμογής των αποφάσεων του ΕΔΔΑ αποφάσισε να «περατώσει την εξέτασή της» καθώς εξέτασε την έκθεση δράσης που κατέθεσε το ελληνικό κράτος για τα μέτρα που ακολούθησε η κυβέρνηση αναφορικά με την εκτέλεση της απόφασης και βεβαιώθηκε ότι έχουν ληφθεί όλα τα μέτρα που απαιτούνται από το άρθρο 46 της Σύμβασης. Η απόφαση αυτή ήρθε «αναιτιολόγητα και μάλιστα την πιο ακατάλληλη στιγμή» τονίζει ο οργανισμός Generation 2.0 που από το 2017 μέσω της πρωτοβουλίας ManoladaWatch παρακολουθεί τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των μεταναστών εργατών γης της περιοχής. Υπογραμμίζει ακόμη, ότι δεν ήταν εμφανώς η

κατάλληλη στιγμή για την περάτωση της εξέτασης καθώς μέσω των τακτικών επισκέψεων που πραγματοποιεί η ομάδα του οργανισμού στην Μανωλάδα Ηλείας, τίποτα δεν είχε βελτιωθεί επί της ουσίας. Συγκεκριμένα, αφενός οι συνθήκες εργασίας και διαμονής ήταν ιδιαίτερα δυσχερείς και αφετέρου τον Σεπτέμβριο του 2020 δεν υπήρχε καμία πρόβλεψη για την τακτοποίηση του νομικού καθεστώτος των πάνω από 7.000 εργατών γης που βρίσκονταν εκείνη τη περίοδο στην περιοχή. Παράλληλα, τονίζεται ότι εξαιτίας της έλευσης και πορείας της πανδημίας το αίτημα των μεταναστών εργατών γης που συνέχιζαν να εργάζονται χωρίς νομικό καθεστώς ήταν πρωταρχικής σημασίας την ίδια στιγμή που σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες του νότου οι κυβερνήσεις προχωρούσαν προς αυτή τη κατεύθυνση.

Η τελευταία επίσκεψη του παρατηρητηρίου Manolada Watch πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 2022 και η εν συνεχεία αναφορά που δημοσιεύτηκε κατόπιν συνεργασίας με τον δήμαρχο Ανδραβίδας - Κυλλήνης , με τους ίδιους τους μετανάστες εργάτες γης, τον δικηγόρο Βασίλη Κερασιώτη και το Κέντρο Ένταξης Μεταναστών Ανδραβίδας - Κυλλήνης εντόπισε επιδείνωση των συνθηκών αναφορικά με τρεις άξονες , το νομικό καθεστώς, τις συνθήκες εργασίας/διαμονής και ένταξης των μεταναστών εργατών γης. Συνοπτικά, η πλειοψηφία των μεταναστών εργατών γης παρέμεναν χωρίς έγγραφα και χωρίς ακόμη να έχει τεθεί σε ισχύ το μνημόνιο συνεργασίας μεταξύ των χωρών Ελλάδα- Μπαγκλαντές που υπογράφηκε τον Φεβρουάριο του 2022 με τον νόμο 4959/2022 σημειώνοντας σημαντική καθυστέρηση. Αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης οι αυτοσχέδιες παράγκες από καλάμια, σίδερα και νάilon θερμοκηπίου παρέμεναν ως η μοναδική επιλογή διαμονής για τους μετανάστες εργάτες γης. Ακόμη, μολονότι, είχε προβλεφθεί η υλοποίηση του προγράμματος ελληνομάθειας από το Κέντρο Ένταξης Μεταναστών, αυτό δεν είχε μπει ακόμη σε εφαρμογή παρά την εξασφάλιση χρηματοδότησης για υλοποίηση αυτού.

Ακόμη, κλιμάκιο εμπειρογνομόνων της ομάδας GRETA (2023) έχει πραγματοποιήσει δύο επισκέψεις στην ελληνική επικράτεια, εκ των οποίων η δεύτερη επίσκεψη πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2022 στους καταυλισμούς στα περίχωρα του χωριού Νέα Μανωλάδα όπου και εντόπισε συνθήκες όπως την απουσία ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, θέρμανσης και αποχέτευσης. Κατέγραψε ακόμη, τεράστιους σωρούς απορριμμάτων που περιέβαλλαν τις παράγκες καθώς δεν υπήρχε πρόβλεψη για τον τρόπο συλλογής και απομάκρυνσής τους από τους καταυλισμούς. Ακόμη, εντόπισε ότι σε κάθε μία παράγκα ζούσαν 10 έως 12 άτομα και το ενοίκιο για διαμονή σε αυτή ήταν 100 ευρώ, ενώ οι μικρότερες παράγκες όπου διέμεναν συνήθως 5 έως 6 άτομα, κοστολογούνταν στα 50 ευρώ το μήνα.

Δευτερευόντως, η ομάδα εμπειρογνομόνων GRETA στην αναφορά της εκτός του ότι εντοπίζει την επιδείνωση των συνθηκών των μεταναστών εργατών γης και προχωρά σε συγκεκριμένες συστάσεις που θα αναλυθούν περαιτέρω στην παρούσα εργασία επισημαίνει ότι η Μανωλάδα δεν είναι ένα μεμονωμένο περιστατικό και αυτό είναι ένας ακόμη λόγος για τον οποίο χρειάζεται να συνεισφέρει η παρούσα έρευνα στην συζήτηση περί συμμόρφωσης. Εκτός από την υπόθεση της Μανωλάδα έχουν ακολουθήσει περιστατικά εργασιακής εκμετάλλευσης και μάλιστα με ιδιαίτερα καταχρηστικούς όρους

εργασίας σε βάρος των μεταναστών εργατών γης. Ιδιαίτερα, το περιστατικό στην Μανωλάδα δεν ήταν ποτέ «μεμονωμένο περιστατικό – cas isole καθώς ήδη από το 2008 ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει στην ελληνική πολιτεία τις συνθήκες εργασίας και διαμονής των εργατών στην περιοχή της Μανωλάδας.

Το γεγονός ότι η Μανωλάδα αποτελεί ένα μόνο ενδεικτικό παράδειγμα για τις συνθήκες που επικρατούν στον αγροτικό τομέα και πλήττουν τους μετανάστες εργάτες γης γίνεται εμφανές καθώς κάποια χρόνια μετά το περιστατικό του 2013 στην Μανωλάδα σημειώνονται ακόμα δύο συμβάντα. Στις 16 Ιουνίου του 2016 στα κρεμμυδοχώραφα της Θήβας όπου ένας εργοδότης τοποθέτησε 30 μετανάστες εργάτες σε μία καρότσα η οποία ανατράπηκε στον δρόμο προς τα χωράφια όπου θα πραγματοποιούνταν το μάζεμα κρεμμυδιών. Οι εργάτες έπεσαν σε χαντάκι και πολλοί τραυματίστηκαν σοβαρά (Μπράτσος, 2016).

Επιπλέον, τον Ιούνιο του 2018 σε πρόχειρο καταυλισμό κατασκευασμένο με καλάμια και πλαστικό όπου διέμεναν εργάτες γης κυρίως από το Μπαγκλαντές και το Πακιστάν στη περιοχή της Νέα Μανωλάδας, ξέσπασε πυρκαγιά από την οποία όπως έχει καταγραφεί ήταν τυχαίο που δεν υπήρξαν θύματα (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2018). Τα δύο αυτά περιστατικά που ακολούθησαν μετά το 2013 υπογραμμίζουν την ανάγκη να έρθει στο φως η συζήτηση περί ουσιαστικής συμμόρφωσης του κράτους.

Με βάση όσα συζητήθηκαν μόλις παραπάνω, εξαιτίας δηλαδή της αιφνίδιας λήξης της εποπτείας στην υπόθεση «Chowdury και λοιποί κατά της Ελλάδας» καθώς και την ύπαρξη συγκεκριμένων επικείμενων περιστατικών ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης κρίνεται σημαντική η εκπόνηση ποιοτικής κοινωνικής έρευνας αναφορικά με την πραγματική συμμόρφωση του κράτους μέχρι και το έτος 2024. Τέλος, η έρευνα στοχεύει και στην διεξαγωγή μίας νέας νομικής, θεσμικής και ολιστικής παρέμβασης η οποία θα συντελέσει στην απουσία προϋποθέσεων άνθισης του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας στον ελληνικό αγροτικό τομέα με θύματα τους μετανάστες εργάτες γης.

Εισαγωγή

Η συμμόρφωση του ελληνικού κράτους για το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας σε βάρος των μεταναστών εργατών γης μετά την καταδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αποτελεί κεντρικό άξονα της διπλωματικής εργασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο ειδικότερα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην επιρροή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου για την ανάδυση και λειτουργία των φαινομένων της επισφάλειας, της ανελεύθερης καταναγκαστικής εργασίας. Παράλληλα, εξετάζεται ο τρόπος δόμησης της ταυτότητας του μετανάστη μισθωτού εντός του ελληνικού αγροτικού τομέα καθώς και η ευρύτερη λειτουργία του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού μέσα στο νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό ευρωπαϊκό σύνολο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται το διεθνές και εθνικό νομικό πλέγμα που έχει αναπτυχθεί για την αντιμετώπιση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας. Ειδικότερα, γίνεται σαφής διαχωρισμός μεταξύ των εννοιών της εμπορίας ανθρώπων, της καταναγκαστικής εργασίας, της διακίνησης προσώπων, της σύγχρονης δουλείας και της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης. Επιπλέον, αναλύεται ξεχωριστά το εθνικό θεσμικό πλαίσιο της καταναγκαστικής εργασίας δίνοντας έμφαση στο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό και την ελληνική ύπαιθρο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο έχει δομηθεί η μισθωτή εργασία στον αγροτικό τομέα υπό το πρίσμα της μεταναστευτικής πολιτικής που έχει ακολουθήσει η Ελλάδα από το 1990 έως σήμερα. Ακόμη, στο τρίτο υποκεφάλαιο του τρίτου κεφαλαίου εξετάζεται ξεχωριστά το περιστατικό της Μανωλάδας του 2013 το οποίο αποτελεί το βασικό παράδειγμα στην παρούσα εργασία για να εξετάσουμε το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας..

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσονται τα μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας με ιδιαίτερη έμφαση στον σκοπό της έρευνας, στην δειγματοληψία που επιλέχθηκε, στα δεοντολογικά ζητήματα καθώς και στον τρόπο ανάλυσης των δεδομένων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο πραγματοποιείται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων, όπου τα λεγόμενα των συμμετεχόντων συνδιαλέγονται με την βιβλιογραφία και τείνουν στον σχολιασμό, την στοιχειοθέτηση και εν τέλει την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων.

Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την διεξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία προκύπτουν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση και την ποιοτική κοινωνική έρευνα που διεξήχθη. Κατόπιν της παρουσίασης των συμπερασμάτων προκύπτουν και παρατίθενται συγκεκριμένες προτάσεις για την αντιμετώπιση της καταναγκαστικής εργασίας στον ελληνικό αγροτικό τομέα οι οποίες διαμορφώνονται από την επιστημονική συζήτηση της βιβλιογραφικής επισκόπησης με τα δεδομένα που παρήχθησαν από την παρούσα ποιοτική έρευνα.

Κεφάλαιο 1: Επισφάλεια και ανελεύθερη εργασία σε νεοφιλελεύθερα καθεστώτα

Σύμφωνα με το σύγχρονο θεωρητικό πλαίσιο για την κοινωνική πολιτική και δη τις εργασιακές σχέσεις (Κουζής, 2022; Καψάλης, 2018; Μπάγκαβος & Κουραχάνης, 2022) το αναδυόμενο μεταπολεμικό εργασιακό πρότυπο στην Ελλάδα, το οποίο ήταν αποτέλεσμα κοινωνικών αγώνων, θα δεχθεί ριζοσπαστικές αλλαγές ιδίως με την πρόσφατη κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού ως αποτέλεσμα τόσο της επιθετικότητας του κεφαλαίου όσο και της «μετριοπάθειας των συνταγών του κενυσιανού προτύπου» (Κουζής, 2022, σ.20). Βασικά στοιχεία του νεοφιλελευθερισμού συνιστούν αφενός η άνοδος της αξίας της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και αφετέρου η αντιμετώπιση της εργασίας ως ξεκάθαρη παραγωγική δύναμη για την άνοδο του πλούτου. Το νέο εργατικό δίκαιο εμπλουτίζεται με ρυθμίσεις που προέρχονται από το δίκαιο του ανταγωνισμού των επιχειρήσεων.

Ο τρόπος που οργανώθηκε η εργασία με την κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της ευέλικτης απασχόλησης η οποία με τη σειρά της, οδήγησε στην κατάτμηση της αγοράς εργασίας. Η απασχόληση δηλαδή, ερμηνεύεται πλέον σύμφωνα με το ατομικό πρότυπο με κυρίαρχα τα στοιχεία του ανταγωνισμού και με εμφανή την αποδυνάμωση των συνδικάτων. Χαρακτηριστικές πρακτικές της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης του κεφαλαίου είναι η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, η αποκρατικοποίηση και η τόνωση της αγοράς, διαδικασίες «ανα-εμπορευματοποίησης» των κοινωνικών παροχών καθώς και λειτουργίες «αναδιάταξης του μείγματος ευημερίας».

Η ατομική ευθύνη αποτελεί την βασική αξία σύμφωνα με την οποία εξηγείται η ρίζα των κοινωνικών προβλημάτων και παράλληλα η κοινωνική παρέμβαση που σχεδιάζεται για την αντιμετώπισή τους. Σε βάρος των «συλλογικών οραμάτων» επεκτείνονται μέτρα ευέλικτων μορφών εργασίας με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις συμβάσεις μερικής απασχόλησης, την ελαστικοποίηση του ωραρίου και τις χαμηλές αμοιβές τα οποία και διαμόρφωσαν ένα νέο εργασιακό πρότυπο όπου απαρέγκλιτα συντέλεσε στην συνολική απορρύθμιση της εργασίας. Για να κατανοήσουμε καλύτερα τα παραπάνω φαίνεται ότι από τη δεκαετία του 1970 αλλάζει η ερμηνεία των κοινωνικών προβλημάτων καθώς και της κοινωνικής παρέμβασης. Οι εργαζόμενοι δηλαδή, οφείλουν να αποκτήσουν όλες εκείνες τις δεξιότητες με τις οποίες θα έχουν πρόσβαση στην αγορά. Με άλλα λόγια με την είσοδο του νεοφιλελεύθερου μοντέλου τέθηκαν τα θεμέλια μιας ευρείας εργασιακής απορρύθμισης με περιθώρια για ακραία εργασιακή εκμετάλλευση με το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό να πρωταγωνιστεί σε αυτό το φαινόμενο.

Ειδικότερα, η «θεσμοποιημένη αβεβαιότητα» γύρω από την τακτοποίηση του καθεστώτος διαμονής όσο και γύρω από τις εργατικές διατάξεις οι οποίες επιφέρουν περαιτέρω ευελιξία στις εργασιακές σχέσεις των μεταναστών έχει ως αποτέλεσμα την ανάδυση μιας «υπερβολικά ευέλικτης» -«ultra-flexible»- εργατικής δύναμης με έντονα

τα στοιχεία της προσωρινότητας και της επισφάλειας που χαρακτηρίζουν την μεταναστευτική πολιτική.

Ειδικότερα, αναλύοντας την έννοια της επισφάλειας (Kapsalis, Floros & Jorgensen, 2020; Floros & Jorgensen, 2020, σ.5) φαίνεται ότι μέσα στο νεοφιλελεύθερο καθεστώς αναπτύσσεται μια σχέση μεταξύ των περιοριστικών θεσμικών ρυθμίσεων για το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό με κύριο άξονα την αβεβαιότητα ως προς τη νομιμοποίησή τους και μεταξύ της πρωταρχικής ανάγκης των μεταναστών να ενταχθούν στην αγορά εργασίας καθώς αυτή αποτελεί τη μοναδική λύση για την κάλυψη των βιοποριστικών τους αναγκών και κάποια στιγμή την απόλαυση των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων.

Η έννοια της επισφάλειας φαίνεται να αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του νεοφιλελεύθερου καθεστώτος και με βεβαιότητα δεν νοείται ως εξαίρεση στον τομέα της μετανάστευσης, της ιθαγένειας και της εργασίας. Διαπιστώνεται από την εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία ότι η επισφάλεια αναπτύσσεται και λειτουργεί σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια και ιστορικές συνθήκες. Οι χώροι αυτοί περιγράφονται καλύτερα με τον όρο «γεωγραφίες καταπίεσης» όπου οι μετανάστες ως υποκείμενα δικαίου περιγράφονται ως η «επιτομή» της επισφάλειας. Εξετάζοντας τους τρόπους που η επισφάλεια εδραιώνεται και αναδύεται συνεχώς μέσα στα νεοφιλελεύθερα καθεστώτα δεν μπορούμε παρά να εξετάσουμε τη «θεσμική αβεβαιότητα» που υπάρχει γύρω από το καθεστώς νομιμοποίησης των μεταναστών καθώς και τη λειτουργία του ελέγχου κυρίως της παράνομης μετανάστευσης. Φαίνεται ότι ο έλεγχος της παράνομης μετανάστευσης οδηγεί απαρέγκλιτα στη δημιουργία συγκεκριμένων μορφών εργασίας και παράλληλα έχει τη δυνατότητα να ρυθμίσει την ίδια τη ροή της εργασίας.

Με σκοπό να κατανοήσουμε καλύτερα πως δημιουργείται, εξαπλώνεται και εδραιώνεται η δημιουργία επισφαλών σχέσεων εργασίας θα στηριχτούμε στο επιχείρημα που χαρακτηρίζει την επισφάλεια ως αποτέλεσμα πολιτικής βούλησης μέσα στα νεοφιλελεύθερα καθεστώτα. Δηλαδή, τα ίδια τα χαρακτηριστικά ενός νεοφιλελεύθερου καθεστώτος όπως η ευελιξία στις εργασιακές σχέσεις, φαίνεται να συναντούν την θεσμική αβεβαιότητα και στην πράξη τελικά να την εκμεταλλεύονται για την ενίσχυση των όρων της αγοράς.

Μελετώντας την σχετική βιβλιογραφία (Strauss, 2012; Morgan & Olsen, 2014; Floros & Jorgensen, 2020; Kapsalis et.al., 2020; Καψάλης, 2018) φαίνεται ότι η συζήτηση περί ανελεύθερης εργασίας είναι εξαιρετικά επίκαιρη καθώς είναι βέβαιο ότι απασχολεί όλα τα κράτη της γης και δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένους τομείς. Στις βιομηχανικές οικονομίες φαίνεται ότι αναπτύσσεται μία σχέση μεταξύ της ζήτησης χαμηλού κόστους εργασίας με ευέλικτους όρους απασχόλησης και παράλληλα παρατηρείται η προσφορά εργαζομένων που δεν έχουν τη δυνατότητα να «εμπορευματοποιήσουν» την εργασία που παράγουν.

Το πέρασμα από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό οι άνθρωποι αποκόπηκαν από τα μέσα παραγωγής και έγιναν ελεύθεροι να εμπορευματοποιήσουν την εργασία τους. Σύμφωνα με την μαρξιστική ανάλυση η εμπορευματοποιημένη εργασία δεν είναι *defacto* ελεύθερη καθώς οι άνθρωποι αναγκάζονται να την εμπορευματοποιήσουν

εφόσον πια δεν έχουν πρόσβαση στα μέσα παραγωγής τους. Ανελεύθερος λοιπόν, είναι ο εργάτης ο οποίος μέσα σε μία καπιταλιστική οικονομία δεν έχει τη δυνατότητα λόγω πρακτικών όπως ο περιορισμός της κινητικότητάς του ή η άσκηση βία να εμπορευματοποιήσει την εργατική του δύναμη.

Στη παρούσα έρευνα ακολουθείται η σκέψη των κριτικών μελετών της ανελεύθερης εργασίας, δηλαδή όχι ένας σαφής διαχωρισμός ελευθερίας και ανελευθερίας αλλά η ανάδειξη και η ανάλυση των πολυδιάστατων χαρακτηριστικών ανελευθερίας που διέπουν τις σχέσεις εργασίας των μεταναστών. Τα χαρακτηριστικά ενός νεοφιλελεύθερου καθεστώτος σε συνδυασμό με την ευρωπαϊκή και εθνική μεταναστευτική πολιτική διαμορφώνουν μία συνθήκη που έχει ονομαστεί «υπερ-επισφάλεια» για το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό. Με τη χρήση του όρου «υπερ-επισφάλεια» περιγράφοντας τις σχέσεις εργασίας των μεταναστών εργατών έχουμε τη δυνατότητα να ξεφύγουμε από το περιοριστικό δίπολο ελεύθερη/ανελεύθερη εργασία, να εμβαθύνουμε στους τύπους εγκλωβισμού, ακινησίας και ανελευθερίας που συντελούνται ως αποτέλεσμα του ελέγχου της μετανάστευσης σε συγκεκριμένες πολιτικές γεωγραφίες και τέλος φαίνεται να συμβολίζει με ευκρίνεια τον τρόπο που μία εργασιακή σχέση που έχει επιλεχθεί οικειοθελώς μπορεί να μετατραπεί σε καταναγκαστική εργασία. Οι εργασιακές σχέσεις των μεταναστών μπορούν δίκαια να χαρακτηριστούν με στοιχεία «υπερ-ευελιξίας» εξαιτίας των ρυθμίσεων στο εργατικό δίκαιο που αφορούν αποκλειστικά τους μετανάστες «μεταναστευτικό εργατικό δίκαιο» και αφετέρου τη δημιουργία του μετανάστη μισθωτού ως μία ξεχωριστή οντότητα, ενός «νέου υποκειμένου δικαίου» αφήνουν περαιτέρω απροστάτευτη την εργασιακή σχέση των μεταναστών στην επισφάλεια και ως αποτέλεσμα την ενισχύουν.

Στην Ευρώπη και στην Ελλάδα συναντάται συχνά το φαινόμενο του σχηματισμού και της διατήρησης θυλάκων εργασίας. Παρατηρείται ότι μετανάστες απασχολούνται στον αγροτικό τομέα με χαμηλές αμοιβές και επισφαλείς συνθήκες εργασίας και διαμονής που έχουν χαρακτηριστεί από την εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία ως καταναγκαστικές γεωγραφίες. Με άλλα λόγια, διαμορφώνονται ειδικές οικονομικές ζώνες όπου εγκλωβίζουν μετανάστες σε συγκεκριμένο γεωγραφικό τόπο της υπαίθρου με βασικό χαρακτηριστικό την ελπίδα που μοιράζονται οι μετανάστες εργάτες γης. Ειδικότερα, είναι ενδιαφέρον ο τρόπος που συγκροτούνται και εδραιώνονται οι θύλακες εργασίας μέσα στην αγροτική οικονομία όπου εκτελείται μία χαμηλόμισθη εργασία από μετανάστες που διαβιώνουν σε επισφαλείς συνθήκες εργασίας. Φαίνεται ότι η συνάντηση των περιοριστικών μεταναστευτικών πολιτικών και των εργασιακών ρυθμίσεων για τους μετανάστες με τα ευρωπαϊκά και εθνικά νεοφιλελεύθερα συνοριακά καθεστώτα οδηγούν σε μορφές ανελευθερίας. Διακρίνουμε λοιπόν ότι στο σημείο που τέμνονται οι εργασιακές ρυθμίσεις (πολιτικές οικονομίας) με τις ρυθμίσεις της μεταναστευτικής πολιτικής, είναι ένα οριοθετημένος γεωγραφικά χώρος, όχι απαραίτητα κλειστός, μία πολιτική γεωγραφία, που εντοπίζεται στη διεθνή βιβλιογραφία ως καταναγκαστική γεωγραφία.

Η έννοια της υπερ-επισφάλειας έχει ιδιαίτερο νόημα να γίνει κατανοητή τόσο στο περιεχόμενό της όσο και τις λειτουργίες που επιτελεί. Δηλαδή, γνωρίζοντας ότι οι

μετανάστες μισθωτοί μέσα σε οριοθετημένους τόπους, καταναγκαστικές γεωγραφίες, κατασκευάζονται ως υποκείμενα δικαίου με βασικό χαρακτηριστικό την υπερ-επισφάλεια στις εργασιακές τους σχέσεις, μπορούμε να εξετάσουμε ευκολότερα τα στοιχεία εκείνα που δομούν τις ίδιες τις καταναγκαστικές γεωγραφίες, τις σχέσεις ευελιξίας καθώς και τους κοινωνικοοικονομικούς μηχανισμούς που ενισχύουν τη δημιουργία τους.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους Μπάγκαβο & Κουραχάνη, (2022) γίνεται κατανοητό ότι το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό μέσα στον καπιταλισμό έχει χρησιμοποιηθεί ως «μέσο συμπίεσης των μισθών και των δικαιωμάτων των εργαζομένων και εξασθένισης των ταξικών αντιστάσεων ευρύτερα». Ενέχοντας ως δεδομένο ότι η εργατική τάξη δεν είναι ενιαία, αναπτύσσεται το επιχείρημα ότι οι εργαζόμενοι από εύάλωτες ομάδες όπως είναι οι μετανάστες/στρίες παράγουν υπεραξία με «προσφορότερα» αποτελέσματα εντός του καπιταλισμού καθώς καταφέρουν να απορρυθμίζουν το εργατικό πλαίσιο των γηγενών ενισχύοντας τη μείωση του εργασιακού κόστους μέσω της μειωμένης διαπραγματευτικής τους δύναμης.

Έτσι, στη νεοφιλελεύθερη διαχείριση του καπιταλισμού ο εγκλωβισμός του μεταναστευτικού δυναμικού σε ιδιότυπες εργασιακές συνθήκες εκμετάλλευσης ενισχύει την καπιταλιστική ανάπτυξη και παράλληλα φαίνεται να αποτελεί προϋπόθεση για την επίτευξή της (Μπάγκαβος & Κουραχάνης, 2022 σ.25).

1.1. Η κινητικότητα και η ακινησία των μεταναστών εργατών γης εντός της ελληνικής αγοράς εργασίας και η διοχέτευσή τους σε «χαμηλού κύρους» εργασία

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 τα κράτη της νότιας Ευρώπης δέχτηκαν μαζικά μεταναστευτικές ροές που εξαιτίας του εύρους τους ονομάστηκε «Νέα» Μετανάστευση (Μπάγκαβος & Κουραχάνης, 2022). Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας, η κατάρρευση των καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης αλλά και η συμπερίληψη της Ελλάδας αργότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν κάποιους ακόμη από τους κύριους παράγοντες που μετακίνησαν τη θέση του κράτους από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής (Σαρρής, 2014).

Το ελληνικό κράτος ακολούθησε το πνεύμα της σύγχρονης ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής, όπως εκείνη οργανώθηκε από το 2000 και έπειτα και η οποία χαρακτηρίστηκε ως «πολιτική επιλεκτικής μετανάστευσης» (Καψάλης, 2018). Στην Ελλάδα η επιλεκτική μεταναστευτική πολιτική υιοθετείται και εφαρμόζεται με όρους «αυτορρύθμισης» και εθνικών ιδιότυπων πολιτικών με χαρακτηριστικά εργασιακής απορρύθμισης για τους μετανάστες. Αποτελέσματα της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής αποτέλεσε η ακινησία των μεταναστών εργατών αφενός στην μισθωτή εργασία και αφετέρου σε συγκεκριμένους κλάδους εντός της αγοράς εργασίας με έντονο το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας, την ενίσχυση του κοινωνικού αποκλεισμού και της υπερβολικής εξάρτησης από την εργοδοτική πλευρά καθώς αυτός ήταν και ο μοναδικός τρόπος που θα τους επίφερε και τη νομιμοποίησή τους στον ελλαδικό χώρο (Καψάλης, 2023).

Ο Ψημμένος (2020) στην προσπάθειά του να αποδώσει έναν χαρακτηρισμό στη σχέση των μεταναστών/τριών εργατών/τριών και των κοινωνιών υποδοχής της Ευρώπης και της Αμερικής, χρησιμοποιεί εύστοχα τον όρο «υπηρετικότητα». Ένα από τα βασικά αποτελέσματα των πολιτικών του νεοφιλελεύθερου κράτους ευημερίας είναι ο εργασιακός και κοινωνικός «εγκλωβισμός» των ακραία φτωχών ομάδων στο περιθώριο.

Μελετώντας την σχετική βιβλιογραφία (Μπάγκαβος & Κουραχάνης, 2022; Καψάλης, 2018; Καψάλης, 2023) αναδύεται ότι οι μετανάστες τοποθετούνται σε «χαμηλού κύρους» επαγγέλματα εξαιτίας όλων εκείνων των διακρίσεων και των στερεοτύπων που αναπτύσσονται απέναντί τους με κεντρικό άξονα την εθνοτική τους καταγωγή, το φύλο την ηλικία, το νομικό τους καθεστώς, την ειδίκευσή τους και αφετέρου εξαιτίας της παροχής κατακερματισμένων κοινωνικών μέτρων στήριξης που παρέχονται από το νεοφιλελεύθερο κράτος υποδοχής δημιουργώντας μία συνθήκη έντονης επισφάλειας.

Η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική παίζει κεντρικό ρόλο στη ώθηση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού σε τομείς εργασίας όπου κυριαρχούν φαινόμενα ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης, πλήρους στέρησης εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, απουσία των ελεγκτικών μηχανισμών καθώς και πρακτικές καταναγκαστικής εργασίας. Δηλαδή, η αποτρεπτική μεταναστευτική πολιτική στην οποία έχει επενδύσει η Ευρώπη και η Ελλάδα, η διασύνδεση της διαχείρισης της

μετανάστευσης με την κάλυψη των αναγκών της ευρωπαϊκής οικονομίας καθώς και το σύνολο των μεταρρυθμίσεων που ακολουθούν τη λογική του διαχωρισμού νόμιμης και παράτυπης μετανάστευσης για την προώθηση εργατικών χεριών στην αγορά εργασίας φαίνεται να σχηματίζουν τις προϋποθέσεις για την ανάδυση ενός «φθηνού εργατικού δυναμικού». Χαρακτηριστικό παράδειγμα όλων όσων συζητήθηκαν και το οποίο εξετάζεται ενδελεχώς στη παρούσα εργασία αποτελεί ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα ένας από τους κύριους χώρους όπου φαίνεται να διανθίζει τόσο το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας όσο και οι μορφές ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης. Ο αγροτικός τομέας στην ελληνική πραγματικότητα φαίνεται να αποτελεί έναν τόπο «παγίδευσης» των μεταναστών εργατών γης. Οι μετανάστες στον αγροτικό τομέα παρατηρούνται σε μία κατάσταση απόλυτης ακινησίας τόσο γεωγραφικά όσο και κλαδικά μέσα σε ένα κλίμα απόλυτης παραβατικότητας

Η έννοια της παγκοσμιοποίησης έφερε έντονα στο προσκήνιο την ανάγκη να ξεκινήσει η συζήτηση για τον τρόπο που πλαισιώνει η συνθήκη της κινητικότητας την εμπειρία της μετανάστευσης. Φαίνεται ότι στην μετανάστευση συνυπάρχουν και οι δυο έννοιες, κινητικότητα και ακινησία με τον χώρο, το χρόνο, τις προσδοκίες και την αναμονή να αποτελούν βασικές παραμέτρους. Δηλαδή, «ένας μετανάστης μπορεί να ταξιδέψει χιλιάδες χιλιόμετρα μόνο και μόνο για να περιοριστεί σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης ή κράτησης ή μπορεί να παραμείνει για ένα μεγάλο διάστημα σε έναν συγκεκριμένο τόπο» (Kapsalis et.al., 2020, σ.11).

Η κινητικότητα μπορεί να εξηγηθεί ως μία προσπάθεια απεγκλωβισμού από την συνθήκη ανελεύθερης εργασίας που έχει σχηματιστεί για το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό και παράλληλα η ακινησία αφορά τη πλήρη υπερ-εξάρτηση των μεταναστών εργατών από την εργοδοτική πλευρά που το πλαίσιο της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής έχει υιοθετήσει και θέσει σε εφαρμογή. Αυτή η συνθήκη έχει ονομαστεί και ως «πολιτική των δεσμών» καθώς το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό εγκλωβίζεται σε επισφαλείς σχέσεις εργασίας με συχνά εμφανή τα χαρακτηριστικά πρακτικών καταναγκαστικής εργασίας για το οποίο φαίνεται να ευθύνεται το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη μετανάστευση το οποίο έχει υιοθετήσει ένα μοντέλο «υπερ-ευελιξίας» για τους μετανάστες. Το νομικό πλαίσιο που διαμορφώνεται τη δεκαετία του 2000 αποτελεί ένα σύγχρονο παράδειγμα ρύθμισης με στόχο την «ομηρία» των μεταναστών από την εργοδοτική πλευρά εξαιτίας των πολιτικών εξάρτησης που προάγονται μέσα από αυτό (Kapsalis et.al., 2020).

Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι οι μετανάστες/στρίες προσπαθούν να οργανώσουν τη ζωή τους ανάμεσα σε δύο τρόπους, τον τρόπο καταγωγής και τον τρόπο διαμονής τους. Ταυτόχρονα, καλλιεργούν νέους και παλαιότερους δεσμούς και εκφράζουν την ανάγκη τους να βρίσκονται εντός του αστικού ιστού. Η μεταναστευτική ιδιότητα ή αλλιώς «το μεταναστευτικό ανήκειν» χαρακτηρίζεται από πολλές αντιφάσεις, ισορροπώντας συνεχώς ανάμεσα σε ένα είδος παρουσίας που παράλληλα υποδηλώνει απουσία. Οι μετανάστες συχνά βρίσκονται ανάμεσα στην διαδικασία αναμονής για επιστροφή στην χώρα προέλευσης και στην ανάγκη για δημιουργία μία νέας ασφαλούς ζωής (Ζαββού κ.α., 2013).

Η κατάσταση που μπορεί να περιγράψει για παράδειγμα τις συνθήκες στις οποίες ζουν και εργάζονται οι μετανάστες εργάτες γης στη Μανωλάδα ανταποκρίνεται στον όρο «κατάσταση προσδοκίας». Η κατάσταση προσδοκίας φαίνεται να ανταποκρίνεται ορθότερα στην κατάσταση που βιώνουν καθώς ήδη αποτελούν μέρος της ελληνικής αγοράς εργασίας στον αγροτικό τομέα, δεν αναμένουν κάποια εξέλιξη ωστόσο φαίνεται να αναπτύσσεται μια συλλογική προσδοκία για την τακτοποίηση του νομικού τους καθεστώτος και την βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους (Kapsalis et.al., 2020).

Με άλλα λόγια ο συνδυασμός της ελπίδας των μεταναστών εργατών γης με τις συνεχείς ρυθμίσεις απονομιμοποίησής τους διαμορφώνουν την κατάσταση προσδοκίας η οποία φαίνεται να οδηγεί και τις επιλογές των μεταναστών εργατών αναφορικά με τον τόπο και χρόνο της κίνησής τους. Φαίνεται, ότι η μετακίνησή τους για την αναζήτηση θέσεων εργασίας στην ελληνική ύπαιθρο να αποτελεί συχνά βασική επιλογή τους και η Μανωλάδα διαδραματίζει τον ρόλο ενός σταθερού σταθμού. Για παράδειγμα, φαίνεται ότι στη Νέα Μανωλάδα οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές είναι «κυκλικά κινητικοί» και παράλληλα πλήρως «ακινητοποιημένοι» τόσο μέσα στις λεγόμενες γεωγραφίες καταπίεσης της ελληνικής υπαίθρου όσο κοινωνικά και επαγγελματικά. Αυτή η συνθήκη που μόλις περιγράφηκε μπορεί να ονομαστεί «κινητικότητα στην ακινησία» (Kapsalis et.al., 2020).

Μελετώντας την εγχώρια βιβλιογραφία (Μπακαβός & Κουραχάνης, 2022) σχετικά με τον τρόπο τοποθέτησης του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού σε «χαμηλού κύρους» εργασία διακρίνουμε την επιστημονική συζήτηση και τη σχηματοποίηση συγκεκριμένων σταδίων προετοιμασίας τους για την διοχέτευσή τους σε μορφές εργασίας με αυτά τα χαρακτηριστικά. Φαίνεται ότι οι μετανάστες/τριες περνούν αρχικά από το στάδιο προετοιμασίας ή πτώχευσης το οποίο αναφέρεται στις συνθήκες στη χώρα προέλευσης όπου εξαιτίας αυτών των συνθηκών οι άνθρωποι αναγκάζονται να μετακινηθούν. Στη συνέχεια ακολουθεί το στάδιο της κατανομής ή τοποθέτησης των μεταναστών σε θέσεις εργασίας που δεν επιλέγονται από τους γηγενείς, χαρακτηρίζονται από επισφάλεια και χαμηλές αμοιβές. Η ανάγκη των μεταναστών να καλύψουν τις ανάγκες βιοπορισμού τους καθώς και η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους εξαιτίας των νεοφιλελεύθερων πολιτικών έχουν ως αποτέλεσμα όχι μόνο την τοποθέτησή τους σε αυτούς τους τομείς εργασίας αλλά και τον εγκλωβισμό τους. Ακριβώς αυτό τον εγκλωβισμό σε ειδικά εργασιακά καθεστώτα για τους μετανάστες πραγματεύεται το τρίτο στάδιο που ονομάζεται κοινωνικοποίηση ή εσωτερίκευση και αναλύει την ανάδυση στερεοτυπικών αντιλήψεων αναφορικά με αυτή τη κατανομή (μετανάστες-χαμηλού κύρους εργασία) και ενισχύει περαιτέρω τον αποκλεισμό τους σε αυτές τις ειδικές εργασιακές συνθήκες.

Κεφάλαιο 2: Εμπορία ανθρώπων και καταναγκαστική εργασία

Το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων που σκοπός του αποτελεί η οικονομική εκμετάλλευση συνιστά μορφή σύγχρονης δουλείας, μία νέα δηλαδή, πρακτική που προσομοιάζει στη δουλεία (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2018). Η εμπορία ανθρώπων νοείται ως ένα οργανωμένο έγκλημα καθώς και ως ένα διεθνές πολιτικό ζήτημα. Η διασυνοριακή φύση του φαινομένου αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό και γι αυτό το λόγο φαίνεται ότι η συντονισμένη διακρατική συνεργασία αποτελεί σημείο κλειδί για την καταπολέμησή του (Κυριαζή, 2009). Η εμπορία ανθρώπων ενέχει την Τρίτη θέση στην διεθνή ταξινόμηση των οργανωμένων εγκλημάτων με κέρδος περίπου 32 δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο. Η βασική διακριτή διαφορά της εμπορίας ανθρώπων με τα υπόλοιπα οργανωμένα εγκλήματα αποτελεί το γεγονός ότι η δράση του εγκλήματος αυτού στρέφεται ευθέως κατά προσώπων και γι αυτό τον λόγο έχει χαρακτηριστεί ως παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου που θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στον πυρήνα της (Κυριαζή, 2009).

Από το Πρωτόκολλο του Παλέρμιο (2000) η εμπορία ανθρώπων ορίζεται με ακρίβεια ως:

Εμπορία ανθρώπων συνιστά η στρατολόγηση, μεταφορά, απόκρυψη ή αποδοχή προσώπων, με τη χρήση απειλής, βίας ή άλλων μέσων εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης, κατάχρησης εξουσίας, εκμετάλλευσης της ευάλωτης θέσης του θύματος, καθώς και με παροχή ή λήψη αμοιβής, ώστε να επιτευχθεί η συναίνεση προσώπου που έχει εξουσία πάνω σε άλλο, με σκοπό την εκμετάλλευση. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει τουλάχιστον την εκμετάλλευση της πορνείας ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία ή παρόμοιες με αυτήν πρακτικές ή την αφαίρεση των οργάνων του σώματος

Ο ορισμός της εμπορίας ανθρώπων περιλαμβάνει κάθε είδους εκμετάλλευση όπως είναι η αναγκαστική εργασία, η σεξουαλική εκμετάλλευση, εκμετάλλευση παιδιών για επαιτεία ή διακίνηση ναρκωτικών, η εκμετάλλευση γυναικών/κοριτσιών για παράνομους γάμους και παράνομες τεκνοθεσίες, η υποβολή σε καθεστώς δουλείας η εξαγωγή και πώληση οργάνων. Αξιοσημείωτο είναι ότι η καταναγκαστική εργασία, η δουλεία, η υποτέλεια και η αφαίρεση οργάνων συχνά αποτελούν τον σκοπό της εμπορίας ανθρώπων (ΕΕΔΑ, 2018).

Σύμφωνα με την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (2022) η καταναγκαστική εργασία μπορεί να συναντηθεί με τον όρο «σύγχρονη δουλεία» (modern slavery) κυρίως ώστε να υποδείξει με σαφήνεια τόσο τις συνθήκες εργασίας όσο και τις συνθήκες διαβίωσης των θυμάτων. Ειδικότερα, η καταναγκαστική εργασία (forced labour) ή υποχρεωτική εργασία (compulsory labour) νοείται κάθε μορφή εργασίας ή υπηρεσίας που απαιτείται από κάποιο άτομο υπό την απειλή οποιασδήποτε ποινής και για την οποία εργασία ή υπηρεσία το άτομο δεν προσφέρθηκε με τη βούλησή του. Η διακίνηση προσώπων για εργασιακή και σεξουαλική εκμετάλλευση νοείται ομοίως ως καταναγκαστική εργασία

σύμφωνα με το Πρωτόκολλο 29 του έτους 2014 που ενσωματώθηκε στην διεθνή σύμβαση υπ' αριθμό 29 του 1930 (ILO, 2022).

Μελετώντας την διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία (ILO, 2022; ILO, n.p.; ΕΕΔΑ, 2018; Ληξουριώτης, 2005) αναφορικά με την έννοια της βούλησης αξίζει να σημειωθεί ότι η αρχική συναίνεση η οποία λήφθηκε μέσω απάτης ή άλλων μέσων δεν συνιστά έγκυρη συναίνεση, ενώ παράλληλα, η ελευθερία της βούλησης στη σχέση εργασίας είναι αναφαίρετο δικαίωμα που προστατεύεται από πλήθος διεθνών συμβάσεων.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Οδηγό της Διεθνούς Συνομοσπονδίας Συνδικάτων υπάρχουν συγκεκριμένοι δείκτες σύμφωνα με τους οποίους ανιχνεύονται οι υποθέσεις καταναγκαστικής εργασίας. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν ο περιορισμός στον τόπο παροχής εργασίας, ο ψυχολογικός καταναγκασμός, η εξαπάτηση ή οι ψευδείς υποσχέσεις για τους όρους και τη σχέση εργασίας, η παρακράτηση οφειλόμενων μισθών και η παρακράτηση νομιμοποιητικών εγγράφων.

Συγκεκριμένα ως καταναγκαστική εργασία όπως εντοπίζεται στην βιβλιογραφία θεωρείται η εργασία που επιβάλλεται ως μέτρο πολιτικής διαπαιδαγώγησης, εξαναγκασμού ή ως τιμωρία για την έκφραση πολιτικών πεποιθήσεων. Η εργασία που επιβάλλεται σαν ένα μέτρο επιστράτευσης, μέτρο πειθαρχησης κατά τη διάρκεια της εργασίας και τιμωρίας για συμμετοχή σε απεργία νοείται ως καταναγκαστική. Επιπρόσθετα, η εργασία που θα επιβληθεί ως μέτρο φυλετικών, κοινωνικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων, εμπίπτει στον ίδιο ορισμό.

Πρακτικές της καταναγκαστικής εργασίας θεωρούνται η επιβολή ή η απειλή σωματικής, ψυχολογικής ή σεξουαλικής βίας κατά του εργαζομένου, του οικογενειακού ή στενού συνεργάτη, η φυλάκιση ή ο περιορισμός της μετακίνησης των θυμάτων, τα αντίποινα, τα δεσμά χρέους, η παρακράτηση νομικών εγγράφων καθώς και η παρακράτηση μισθού αποτελούν χαρακτηριστικές πρακτικές της καταναγκαστικής εργασίας. Επιπρόσθετα, συμπεριλαμβάνεται η στέρηση τροφής, στέγης ή άλλων αναγκαίων αγαθών, η μετακίνηση σε ακόμη χειρότερες συνθήκες εργασίας και η απώλεια κοινωνικής θέσης.

Τέλος, χρειάζεται να αναφερθεί η έννοια της εργασιακής εκμετάλλευσης ένας όρος ομπρέλα που υποδηλώνει εργασιακές καταστάσεις που αποκλίνουν σημαντικά πρόσφορους όρους εργασίας, όπως αυτοί καθορίζονται από την εργατική νομοθεσία καθώς και να αποσαφηνιστεί ότι η εισαγωγή μεταναστών – smuggling- αποτελεί ενέργεια η οποία δεν υπάγεται στο φάσμα της εμπορίας ανθρώπων καθώς το έγκλημα σε αυτή τη περίπτωση της παράνομης διακίνησης εντοπίζεται στην μεταφορά με ανταλλάγματα και την παράνομη εισαγωγή χωρίς να περιλαμβάνει το στοιχείο της μετέπειτα εκμετάλλευσης των προσώπων. Οι δημοφιλέστεροι τομείς εργασίας στους οποίους διανθίζει το φαινόμενο είναι η γεωργία, η οικιακή εργασία, η μεταποίηση και οι κατασκευές, το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό φαίνεται να αντιμετωπίζει πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο να βιώσει μορφές καταναγκαστικής εργασίας ενώ παράλληλα καταγράφεται ότι η περισσότερη κοινή μορφή εξαναγκασμού είναι τα δεσμά χρέους.

2.1 Διεθνές νομικό πλαίσιο της καταναγκαστικής εργασίας

Στο Παλέρμο της Ιταλίας το 2000 υπογράφεται το πρώτο διεθνές κείμενο, ορόσημο για την συντονισμένη προσπάθεια αντιμετώπισης της εμπορίας ανθρώπων, Το «Πρωτόκολλο για την αποτροπή, την καταστολή και την τιμωρία της παράνομης διακίνησης προσώπων με σκοπό τη σεξουαλική και οικονομική εκμετάλλευση» των Ηνωμένων Εθνών, συμπληρώνοντας τη σύμβαση του ΟΗΕ κατά του υπερεθνικού και οργανωμένου εγκλήματος. Το Πρωτόκολλο τέθηκε σε ισχύ το 2003 και κυρώθηκε από την Ελλάδα το 2010 (UNODC, 2004). Συνοπτικά, ενέχει εξέχουσα θέση στην εξέλιξη της αντιμετώπισης του φαινομένου διότι με το άρθρο 3 ορίζει με συνεκτικό και σαφή τρόπο την καταναγκαστική εργασία ως πτυχή της εμπορίας ανθρώπων, με το άρθρο 6-8 προβλέπει την προστασία και αρωγή των θυμάτων, με το άρθρο 9 μεριμνά για την πρόληψη του φαινομένου και με τα άρθρα 10-13 πλαισιώνει την διακρατική συνεργασία για την αντιμετώπιση του φαινομένου (ΕΔΔΑ, 2018).

Αναφορικά με την πρόληψη, τα συμβαλλόμενα κράτη συνεργαζόμενα με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών έχουν την υποχρέωση αφενός να αναπτύσσουν δράσεις πρόληψης μέσω ενημερωτικών εκστρατειών και αφετέρου υποχρεούνται να διευθετήσουν όλους εκείνους τους παράγοντες που καθιστούν τα άτομα ευάλωτα στην εμπορία ανθρώπων, όπως η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η υπανάπτυξη (UNODC, 2004).

Ακόμα ένα πεδίο που καλύπτεται με το Πρωτόκολλο του Παλέρμο είναι αυτό της προστασίας των θυμάτων καθώς τα κράτη οφείλουν να προστατεύουν τη ταυτότητα και την ιδιωτική ζωή των θυμάτων, να παρέχουν πλήρη ενημέρωση αναφορικά με τα δικαιώματά τους και να διασφαλίσουν την ψυχοκοινωνική και σωματικής τους ασφάλειας μέσω της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, της εκπαίδευσης, της παροχής στέγης και της παροχής εργασίας. Βασικό σημείο αποτελεί ότι κατόπιν της αναγνώρισης ως θύματα εκείνα έχουν το δικαίωμα να παραμένουν στο έδαφος όπου βρίσκονται μόνιμα ή προσωρινά εξαιτίας ανθρωπιστικών λόγων (UNODC, 2004).

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας έχει ενσωματώσει δύο διεθνείς Συμβάσεις οι οποίες στον συνδυασμό τους διαμορφώνουν αφενός έναν πλήρη ορισμό της καταναγκαστικής εργασίας και αφετέρου διαμορφώνουν ένα ισχυρό διεθνές νομικό πλέγμα. Αρχικά, το έτος 1930 πραγματοποιείται η πρώτη προσπάθεια ρύθμισης του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας με την υπ' αριθ. 29 Διεθνή Σύμβαση Εργασίας, η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα 20 χρόνια αργότερα, με τον Νόμο 2079/1952 (Ληξουριώτης, 2005). Η Δ.Ο.Ε επανήλθε με δεύτερη κανονιστική ρύθμιση, συγκεκριμένα με την υπ' αριθμό 105 Διεθνή Σύμβαση Εργασίας του 1957, όταν αντιλήφθηκε ότι με την πρώτη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας δεν είχε καταφέρει να καταπολεμήσει την καταναγκαστική εργασία. Σκοπός της υπ' αριθ.105 Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας του 1957 αποτελεί η εκ νέου αντιμετώπιση του φαινομένου καθορίζοντας πλέον συγκεκριμένες μορφές καταναγκαστικής εργασίας (Ληξουριώτης, 2005). Τα συμβαλλόμενα κράτη της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας τον Ιούνιο του 2014

αποφάσισαν να υιοθετήσουν το Πρωτόκολλο 29 του 2014, το οποίο αξίζει να σημειωθεί ότι δεν έχει κυρωθεί από την Ελλάδα,(Καψάλης, 2018).

Ακόμη, στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών ιδρύθηκε το 1997,το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Έλεγχο των Ναρκωτικών και την Πρόληψη του Εγκλήματος UNODC, με στόχο την περαιτέρω ενίσχυση των κρατών με τεχνογνωσία, έρευνα και εργαλεία για την αντιμετώπιση εγκλημάτων όπως είναι αυτό της εμπορίας ανθρώπων (UNODC, 2004).

Η ευρωπαϊκή οδηγία 2004/80/EK του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης , τον Απρίλιο του 2004 θεσπίζει το δικαίωμα της αποζημίωσης των θυμάτων από τα εγκλήματα «διασυνοριακού χαρακτήρα», όπως η εμπορία ανθρώπων. Στο άρθρο 2 της οδηγίας αναφέρεται ότι η αρμόδια αρχή του κράτους εντός του οποίου έχει τελεστεί το έγκλημα είναι υπεύθυνη για την καταβολή της εν λόγω αποζημίωσης (Ε.Κ.Κ.Α., 2021).

Εν συνεχεία, η οδηγία 2012/29/ΕΕ θεσπίζει τα standards αναφορικά με τα δικαιώματα, την στήριξη και την προστασία των θυμάτων . Άξιο σημείωσης είναι ότι στο άρθρο 25 της οδηγίας θεσπίζεται και η εκπαίδευση των επαγγελματιών που εργάζονται με θύματα εμπορίας ανθρώπων (Ε.Κ.Κ.Α., 2021).

Την άνοιξη του 1949, ιδρύθηκε το Συμβούλιο της Ευρώπης (ΣτΕ)με έδρα το Στρασβούργο της Γαλλίας. Η πρώτη διεθνής σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, υπογράφηκε το 1951 και τέθηκε σε ισχύ το 1953, ονομάζεται Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και η επικύρωσή της αποτελεί προϋπόθεση για την ένταξη κράτους –μέλους στον οργανισμό. Το άρθρο 4 της Σύμβασης καθορίζει με σαφήνεια την απαγόρευση της Δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας και στην δεύτερη παράγραφο αναφέρεται στις προϋποθέσεις που συντελούν το φαινόμενο (Council of Europe, 2005).

Η σημαντικότερη συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με το φαινόμενο της εμπορίας είναι η «Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων» του 2005 την οποία η Ελλάδα κύρωσε το 2013(Council of Europe, 2005). Σύμφωνα με τη Σύμβαση για πρώτη φορά αναγνωρίζεται σαφώς ότι η εμπορία ανθρώπων συνιστά παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας εστιάζοντας πλέον στην προστασία των θυμάτων (ΕΕΔΑ, 2018).

Την εποπτεία της Σύμβασης ενέχει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο οποίο σύμφωνα με το Άρθρο 34 της Σύμβασης, δύναται, αποκλειστικά με ατομική αίτηση, κάποιο πρόσωπο, είτε ένα σύνολο προσώπων, είτε μία Μη Κυβερνητική Οργάνωση που να υποστηρίζει μία ατομική αίτηση να προσφύγει σε αυτό για την παραβίαση ενός ή περισσότερων θεμελιωδών δικαιωμάτων του από τα Συμβαλλόμενα κράτη-μέλη της Σύμβασης, εφόσον πρώτα έχει προσφύγει στο οικείο κράτος-μέλος του(Council of Europe, 2005). Κατόπιν επισκέψεων των φορέων στα κράτη μέλη, το Συμβούλιο της Ευρώπης δύναται να εντοπίσει σε ποιους τομείς τα κράτη-μέλη δεν συμμορφώνονται με τα προβλεπόμενα πρότυπα και στη συνέχεια προχωρά σε συστάσεις(Council of Europe, 2005).

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα τον Δεκέμβριο του 1948 με το άρθρο 4 ορίζει με ακρίβεια ότι «κανείς δεν επιτρέπεται να ζει υπό καθεστώς δουλείας, ολικής ή μερικής» και με το άρθρο 23 καθιερώνει το δικαίωμα της ελεύθερης επιλογής επαγγέλματος (Ηνωμένα Έθνη, 1948).

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000) με το άρθρο 5 παράγραφο 2, ορίζει με σαφήνεια ότι «κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία». Ακόμη, με το άρθρο 21 καθορίζει την απαγόρευση των διακρίσεων και με το άρθρο 31 προστατεύεται ρητά το δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας.

Το «Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα» το 1966 των Ηνωμένων Εθνών με το άρθρο 8 υιοθετεί το περιεχόμενο της Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας του 1930 και ακολουθεί τους στόχους της περί καταπολέμησης του φαινομένου. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα το 1966 με το άρθρο 6 ορίζει ότι «τα συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα της εργασίας, το οποίο συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα κάθε ατόμου να έχει την δυνατότητα να κερδίζει τα απαραίτητα για τη ζωή του με την εργασία την οποία επιλέγει ο ίδιος ελεύθερα» (Ηνωμένα Έθνη, 1966).

2.2 Εθνικό θεσμικό πλαίσιο καταναγκαστικής εργασίας

Η Ελλάδα εναρμονισμένη με τις διεθνείς ευρωπαϊκές επιταγές αναφορικά με την υποχρέωσή της για την καταπολέμηση της καταναγκαστικής εργασίας, διαθέτει ένα αναλυτικό νομικό πλέγμα για να εξασφαλίσει την προστασία των πολιτών και την απελευθέρωσή τους από το φαινόμενο (Καψάλης, 2018).

Στο ελληνικό κράτος ο «σεβασμός και η προστασία αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» και γι αυτό τον λόγο προστατεύονται από το Σύνταγμα (ΕΕΔΑ, 2018). Η εξειδίκευση της γενικής αρχής του απόλυτου σεβασμού και προστασίας της αξίας του ανθρώπου έρχεται μέσω της απαγόρευσης της καταναγκαστικής εργασίας που ορίζεται από το Σύνταγμα στο άρθρο 22 παράγραφο 4 όπου αναγράφεται ότι «οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται» (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2019).

Όταν ένα άτομο αναγκάζεται να εργαστεί χωρίς τη θέλησή του «αποτελεί υποβιβασμό του ατόμου σε μέσο για την επίτευξη προσπορισμού οικονομικού κέρδους» και ως αποτέλεσμα αυτό συνιστά προσβολή της αξιοπρέπειάς του. Στη διάταξη του άρθρου 53 παράγραφο 5 του Νόμου 2910/2001 εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια της εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης και διαμονής των μεταναστών στη χώρα.

Το 2002 θεσπίζεται ο νόμος 3064/2002 για την καταπολέμηση «εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης, της γενετήσιας ζωής και αρωγή στα θύματα των πράξεων αυτών» και θεωρείται ότι φέρει σημαντική συμβολή στο φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας (ΕΕΔΑ, 2018). Ο νόμος του 2002 αποτελεί τομή στο νομοθετικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Ειδικότερα, μέχρι το 2002 ο Ποινικός Κώδικας διέθετε το άρθρο 323, ωστόσο με τον προαναφερθέν νόμο προστέθηκε ένα νέο άρθρο το 323^A στον Ποινικό Κώδικα όπου ορίζει τα παρακάτω:

«Όποιος με τη χρήση βίας, απειλής βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων, με επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας ή με απαγωγή προσλαμβάνει, μεταφέρει, προωθεί εντός ή εκτός της Επικράτειας, κατακρατεί, υποθάλλει, παραδίδει με ή χωρίς αντάλλαγμα σε άλλον ή παραλαμβάνει από άλλον πρόσωπο, με σκοπό την αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματός του ή για να εκμεταλλευτεί ο ίδιος ή άλλος την εργασία ή την επαιτεία του, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών και με χρηματική ποινή 10.000-50.000 ευρώ. 2. Με την ποινή της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται ο υπαίτιος αν, για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό, αποσπά τη συναίνεση προσώπου με τη χρήση απατηλών μέσων ή το παρασύρει, εκμεταλλευόμενος την ευάλωτη θέση του, με υποσχέσεις, δώρα, πληρωμές ή παροχή άλλων ωφελημάτων».

Η ενίσχυση του εθνικού νομικού πλαισίου γίνεται διακριτή τον νόμο 3875/2010 καθώς και με το Προεδρικό Διάταγμα 233/2003 που τιτλοφορείται «Προστασία και αρωγή στα θύματα των εγκλημάτων των άρθρων 323, 323A, 349, 351 και 351 A του Ποινικού Κώδικα». Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν.3064/2002

καθορίστηκαν με σαφήνεια τα μέτρα, οι φορείς και ο τρόπος παροχής προστασίας των θυμάτων (ΕΕΔΑ, 2018).

Αρχικά, ο Νόμος 3386/2005 για «την είσοδο, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια» ρυθμίζει σημαντικά ζητήματα όπως είναι η χορήγηση και ανανέωση άδειας παραμονής καθώς και η πρόσβαση στην αγορά εργασίας και σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, στα αναγνωρισμένα θύματα εμπορίας τα οποία επιθυμούν να συνεργαστούν με τις αρχές για την δίωξη των δραστών. Επιπλέον, με τον νόμο 3536/2007 στο άρθρο 11 ορίζεται για πρώτη φορά ρητά ότι τα αναγνωρισμένα θύματα εμπορίας δεν μπορούν να απελαθούν και αναστέλλεται οποιαδήποτε τυχόν απόφαση απέλασης (ΕΕΔΑ, 2018).

Ο νόμος 4042/2012 αναδεικνύει με σαφήνεια τη σύνδεση της εμπορίας ανθρώπων με τη μετανάστευση εφαρμόζοντας την ευρωπαϊκή οδηγία 2009/52/EK του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου για την επιβολή κυρώσεων κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών. Ακόμη, ο νόμος 4198/2013 προβλέπει τη χορήγηση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους ότι στα θύματα καταναγκαστικής εργασίας. Βασικό σημείο για το εθνικό θεσμικό πλαίσιο αποτελεί η υπουργική απόφαση 30840/2016 όπου και ορίζει τη σύσταση και τη λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Αναγνώρισης και παραπομπής θυμάτων Εμπορίας Ανθρώπων (Καψάλης, 2018).

Σύμφωνα με την αναφορά της (GRETA, 2017; GRETA, 2023; Καψάλης, 2018) το 2016 θεσπίζεται δηλαδή η δημιουργία ενός εθνικού συστήματος που θα λειτουργεί υπό την αιγίδα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης με σκοπό την συγκέντρωση, καταγραφή, διαχείριση και παραπομπή των υποθέσεων που καταγράφονται από τις αρμόδιες αρχές ως θύματα εμπορίας ανθρώπων. Κρίσιμα σημεία τα οποία θα αναλυθούν περαιτέρω στην εργασία αποτελούν ότι το Ελληνικό Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας το οποίο υπαγόταν στο υπουργείο εργασίας, σύμφωνα με τον νόμο 4808/2021, ιδρύθηκε ως ανεξάρτητη διοικητική αρχή καθώς και το γεγονός ότι τον Ιούνιο του 2021 στο Υπουργείο Δικαιοσύνης συστάθηκε ομάδα εργασίας από νομικούς και άλλους επαγγελματίες με ειδικευση στην εμπορία ανθρώπων η οποία ομάδα είχε ως αρμοδιότητα να αναλύσει την εφαρμογή της νομοθεσίας για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στοχεύοντας στην ανάδειξη συστάσεων και νέων μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Μολονότι, το νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα φαίνεται με τα χρόνια να ισχυροποιείται, παρατηρείται επιμονή του φαινομένου στην αγορά εργασίας με αποτέλεσμα να αναδύονται στην εγχώρια βιβλιογραφία ενστάσεις αναφορικά με την λειτουργία των ίδιων των νομολογιακών ρυθμίσεων για την καταπολέμηση του φαινομένου. Για παράδειγμα ένας από τους πυλώνες ρύθμισης του φαινομένου αποτελεί ο Νόμος 3064/2002, το κείμενο του οποίου εστιάζει στο φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων ως ένα διεθνές έγκλημα της παράνομης μετακίνησης ατόμων όπου απουσιάζει η διάσταση του ζητήματος της παραβίασης των ανθρώπινων δικαιωμάτων των μεταναστών που ενέχει δεσπόζουσα θέση στο φαινόμενο.

Κεφάλαιο 3: Μετανάστευση και αγροτικός τομέας

Το φαινόμενο των μαζικών εισροών του 1990 που είχε ως χαρακτηριστικό έναν «ανεπίσημο χαρακτήρα» με έντονα τα χαρακτηριστικά της αδήλωτης εργασίας και της παραοικονομίας συμπίπτει χρονικά με την είσοδο νεοφιλελεύθερων πολιτικών στον ελλαδικό χώρο με κύρια γνωρίσματα την ευελιξία της εργασίας, τη συρρίκνωση των εργασιακών δικαιωμάτων και τον περιορισμό του δημόσιου τομέα (Κουζής, 2022).

Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής επέλεξε να ακολουθήσει μία μεταναστευτική πολιτική «μη ρύθμισης» και επιλεκτικής τύφλωσης στο κύμα των μεταναστευτικών ροών με επίκεντρο αφενός στην προσπάθεια περιορισμού απόκτησης ιθαγένειας για τους μετανάστες και αφετέρου στην χάραξη μιας εργασιοκεντρικής πολιτικής μέχρι και το 2014 (Kapsalis, Floros & Jørgensen, 2020). Συγκεκριμένα, από το 2001 μέχρι και το 2014 οι όροι για την «νομιμοποίηση των μεταναστών» αφορούσαν αποκλειστικά τον παράγοντα εργασία καθώς για την νομιμοποίησή τους ήταν απαραίτητη η άδεια εργασίας, η έγγραφη σύμβαση εργασίας, η απόδειξη συγκεκριμένου αριθμού ενσήμων, το βιβλιário υγείας ή η συμπλήρωση ενός ατομικού ή οικογενειακού εισοδήματος (Καψάλης, 2018, σ.144).

Ιστορικά φαίνεται ότι η Ελλάδα δεν έχει προνοήσει λοιπόν, για τον σχεδιασμό προγραμμάτων νόμιμης εισόδου και εργασίας καθώς από τις αρχές του 1990 μέχρι σήμερα και το 2001 ο μοναδικός τρόπος που ένας/μία μετανάστης/στρια είχε τη δυνατότητα νόμιμης, προσωρινά, εισόδου στη χώρα ήταν για να εργαστεί. Ειδικότερα, υπήρχαν δύο τρόποι για τη νόμιμη είσοδο μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας, η μετάκληση και η εποχική εργασία όπου και οι δύο οδηγούσαν απευθείας στην απασχόληση στον αγροτικό τομέα (Kapsalis et.al., 2020). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν, οι μετανάστες σημείωσαν υψηλά ποσοστά ένταξης στην απασχόληση στους τομείς της αγροτικής οικονομίας, της μεταποίησης, των κατασκευών και του επισιτισμού-τουρισμού χωρίς όμως να απασχολούνται νόμιμα (Καψάλης, 2018).

Η νεοφιλελεύθερη διαχείριση του καπιταλισμού δεν αφήνει ανεπηρέαστη την ελληνική ύπαιθρο που ήδη από τις προηγούμενες δεκαετίες είχε παγιωθεί από το σύνολο της εργατικής νομοθεσίας ένα καθεστώς «εξαιρέσεων» σε βάρος των δικαιωμάτων των εργατών γης με βάση τη διάκριση άμεσης και έμμεσης γεωργικής εργασίας (Καψάλης, 2023). Ειδικότερα, στον ελληνικό αγροτικό τομέα χρειάζεται να τονίσουμε ότι οι εργάτες γης εργάζονται σε μη ασφαλείς για την υγεία τους συνθήκες εργασίας, αμείβονται και ασφαλίζονται υποχρεωτικά μέσω εργοσήμου και το ταμείο ασφάλισής τους είναι ο ΟΓΑ (Καψάλης, 2023).

Επιπλέον, στην ελληνική επικράτεια από το 1991 έως και το 2015 έχει διαμορφωθεί ένα «υποπεδίο» στο εργατικό δίκαιο, ένας νέος επιστημονικός κλάδος που έχει ονομαστεί «Μεταναστευτικό Δίκαιο» ή «του Δικαίου Αλλοδαπών» που μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία διακριτή «ειδική νομική ζώνη» η οποία βασίζεται στο κριτήριο της μη ελληνικής ιθαγένειας (Καψάλης, 2018, σ.148). Το Μεταναστευτικό Δίκαιο εφαρμόζεται σε όλο το εύρος της εργασιακής σχέσης του μετανάστη μισθωτού και

διακρίνονται πλήθος κανόνων απόκλισης εις βάρος των μεταναστών μισθωτών, από το κοινό εργατικό δίκαιο (Καψάλης, 2023).

Σύμφωνα με τους Μπάγκαβος & Κουραχάνης (2022) φαίνεται ότι ειδικότερα στον πρωτογενή τομέα η αμυδρή παρουσία προγραμμάτων εργασιακής ένταξης των μεταναστών, ο πλήρης αποκλεισμός τους από τα κοινωνικά τους δικαιώματα, η ισχνή κοινωνική υποστήριξη που λαμβάνουν από το κράτος υποδοχής, η απουσία μίας ευρύτερης ενταξιακής πολιτικής εγκλωβίζει τους μετανάστες εργάτες σε καθεστώτα ανελεύθερης, ημί-ελεύθερης ή καταναγκαστικής εργασίας. Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό υπό την συνεχόμενη απειλή απέλασης, εγκλωβισμένο στο κοινωνικό περιθώριο χωρίς πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά κάλυψε θέσεις εργασίας με χαμηλές απολαβές, με «επαχθείς όρους εργασίας» εν την απουσία ελεγκτικών μηχανισμών, τόνωσε την εθνική οικονομία και υπηρέτησε τα συμφέροντα του εγχώριου κεφαλαίου.

3.1 Οι ρίζες και το χρονικό της εργασιακής απορρύθμισης των μεταναστών μισθωτών και των μεταναστών εργατών γης

Σύμφωνα με τους (Μπάκαβος & Κουραχάνης 2022; Καψάλης, 2023, σ.117) το ελληνικό κράτος αντιμετώπισε την είσοδο των μεταναστών κατασταλτικά, με όρους πανικού και «επιλεκτικής πρόσβασης» στη νομιμότητα ενισχύοντας παράλληλα ένα πνεύμα ξеноφοβίας και μια αστυνομικού χαρακτήρα νομοθεσία». Ειδικότερα, το 1991 η Νέα Δημοκρατία, με τον Νόμο 1975/1991 θεσπίζει μία διοικητική διαδικασία που αφορά τη διαδικασία της προέγκρισης εισόδου μεταναστών αποκλειστικά για εργασία στη βάση κάλυψης αναγκών της ελληνικής αγοράς εργασίας. Έτσι, ο ενδιαφερόμενος εργοδότης είχε τη δυνατότητα πλέον να εξασφαλίσει την «προέγκριση εισόδου» του μετανάστη και κατόπιν, ο αλλοδαπός πολίτης θα είχε την δυνατότητα για έκδοση της «ειδικής άδειας εργασίας» με διάρκεια ενός έτους. Παράλληλα, η κυβέρνηση, με απόφαση του υπουργού Δημόσιας Τάξης, είχε επιβάλει υψηλά πρόστιμα, ποινικές κυρώσεις και αναστολή άδειας λειτουργίας καταστημάτων για 6 μήνες, στην περίπτωση παράνομης απασχόλησης αλλοδαπού ενώ ταυτόχρονα είχαν μπει σε εφαρμογή «επιχειρήσεις σκούπα» σε δημόσιους χώρους. Η διαδικασία της προέγκρισης εισόδου, μία «γραφειοκρατική και επίπονη διαδικασία» όπως χαρακτηρίστηκε, αποτελούσε τον μοναδικό τρόπο νόμιμης μετανάστευσης.

Το σύστημα της προέγκρισης εισόδου που είχε ισχύ 10 χρόνων μέχρι και το 2001 καθώς βασίστηκε σε μία «εξουθενωτική διαδικασία» λειτούργησε αποθαρρυντικά για τους εργοδότες έτσι ώστε να προσκαλέσουν νόμιμα μετανάστες εργάτες για απασχόληση στις επιχειρήσεις τους (Καψάλης, 2018, σ.152). Από τις αρχές του 2000 και συγκεκριμένα με τους δύο μεταναστευτικούς νόμους, 2910/2001 και τον 3386/2005 η λογική της προέγκρισης εισόδου εξελίσσεται στην πραγματικότητα σε ένα σύστημα που ονομάζεται πλέον «Μετάκληση υπηκόων τρίτων χωρών για απασχόληση» (Καψάλης, 2023, σ.117).

Η Ελλάδα με την επάνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία «χαρακτηρίζεται από την επαγγελία για εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας με την εφαρμογή των ευρωπαϊκών κατευθύνσεων» καθώς στις αρχές της νέας χιλιετίας επικρατούσε η προοπτική ένταξης στην ΟΝΕ και η προετοιμασία για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 (Κουζής, 2022, σ. 55). Ειδικότερα, οι «εκφραστές του εκσυγχρονισμού» ακολουθούν τις σαφείς κατευθύνσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από στοιχεία νεοφιλελευθερισμού, αποδόμηση του κοινωνικού κράτους, αποδόμηση του κοινωνικού συστήματος ασφάλισης, απορρύθμιση εργασιακών σχέσεων, αποκρατικοποιήσεις και ενίσχυση των ιδιωτικοποιήσεων (Καψάλης, 2018; Κουζής, 2022). Συγκεκριμένα, στην αγορά εργασίας επικρατεί η ενίσχυση της ευελιξίας και η προώθηση της ευλασφάλειας /flexicurity σε όλα τα κράτη μέλη.

Το 2010 εισάγεται στους μετανάστες εργάτες γης και στους οικιακούς μισθωτούς, υποχρεωτικά, ως αποκλειστικός τρόπος αμοιβής και ασφάλισής, το εργόσημο, ένα εργαλείο εργασιακής απορρύθμισης, κατοχυρώνοντας την

«επισημοποίηση της παρατυπίας». Καθώς πρόκειται για μία λευκή επιταγή πλήρως αποσυνδεδεμένη με τον πραγματικό χρόνο εργασίας, το εργόσημο, έφερε τα αντίθετα αποτελέσματα εντείνοντας ένα πλαίσιο εργασιακής απορρύθμισης (Καψάλης, 2023).

Το έτος 2014 αποτελεί τομή στην μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί η χώρα καθώς λαμβάνονται πολύ σημαντικά μέτρα με προτεραιότητα την μείωση της παράτυπης μετανάστευσης, την επί μακρόν και νόμιμη διαμονή των μεταναστών (Καψάλης, 2018). Ο νόμος 4251/2014 εισάγει τον «Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης», ένα συνεκτικό κείμενο στο οποίο αναγράφεται ένα μεγάλο μέρος μεταναστευτικών και εργατικών ρυθμίσεων. Μία από τις πιο σημαντικές αλλαγές ήταν η επιμήκυνση της διάρκειας άδειας διαμονής από ένα έτος σε δύο, στην αρχική χορήγηση και στη διαδικασία της ανανέωσης από δύο σε 3 έτη. Συνδέεται για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας, σε επίσημο κείμενο, η «καταπολέμηση της παράνομης εργασίας με τη διατήρηση της ισχύος της άδειας διαμονής των μεταναστών» (Καψάλης, 2018, σ.136).

Ειδικότερα, το άρθρο 13 του Νόμου 4251/2014 καθορίζεται το πλαίσιο για την εποχική εργασία. Σε αυτή τη περίπτωση προβλέπεται η δυνατότητα έκδοσης ειδικής άδειας διαμονής για απασχόληση έως 6 μήνες ανά περίοδο δώδεκα μηνών και αφορά αποκλειστικά τους τομείς της γεωργίας, της δασοκομίας και της κτηνοτροφίας αλλά προβλέπεται στην διάταξη η δυνατότητα μελλοντικής συμπλήρωσης με άλλους τομείς οι οποίου όμως υποχρεωτικά θα ενέχουν δραστηριότητες με χαρακτηριστικά την «αλλαγή εποχών» (Καψάλης, 2023, σ.120).

Ακόμη, το 2014 ενσωματώνεται η ευρωπαϊκή οδηγία 2014/36 (2014) και φαίνεται να θέτει ως προτεραιότητα την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων και τη διασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαμονής και εργασίας καθώς με το άρθρο 13 του ίδιου νόμου θέτει δύο πυλώνες, τον «στενό διοικητικό έλεγχο του περιεχομένου και της νομιμότητας της εργασιακής σχέσης πριν ακόμα και τη σύναψή της» καθώς και τη διασφάλιση κατάλληλου για διαμονή καταλύματος (Καψάλης, 2023).

Συνοπτικά, αναφέρεται ότι μετά το 2014 οι λόγοι για τους οποίους μειώθηκε η ανεπίσημη μετανάστευση είναι η κατάργηση της visa για τους Αλβανούς πολίτες ήδη από το έτος 2010, οι ρυθμίσεις που συντελέστηκαν με σκοπό τις μαζικές νομιμοποιήσεις και οι χρονικές παρατάσεις των αδειών διαμονής (Καψάλης, 2018, σ.147).

Το 2016 το ελληνικό κράτος καθώς βρισκόταν σε μια συνθήκη αναμονής της καταδίκης του από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, για το συμβάν στην Μανωλάδα και ξεκινά μία προσπάθεια να ενισχύσει το θεσμικό πλαίσιο έτσι ώστε να βρίσκεται σε αρμονία με τον ευρωπαϊκή λογική. Επικεντρώνεται λοιπόν στον αγροτικό τομέα και στο ήδη υπάρχον άρθρο 13 του νόμου 4251/2014 που αφορά την διαδικασία της «μετάκλησης εποχικού δυναμικού» προστίθεται ένα νέο άρθρο, το 13Α με τίτλο «Απασχόληση παράτυπα διαμενόντων πολιτών τρίτων χωρών». Ο νέος τύπος μετάκλησης αφορά αλλοδαπούς που ήδη βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα και διαμορφώνει για αυτούς ένα ανεπίσημο καθεστώς διαμονής το οποίο ονομάζεται «παρανομιμότητα» (Καψάλης, 2023, σ.124). Με λίγα λόγια, με σχετική υπουργική απόφαση θεσπίζεται μετά από 8 χρόνια, αφού είχε καταργηθεί το 2005, η άδεια εργασίας με έξι (6) μηνών ισχύ, αποκλειστικά και μόνο

στους εργαζόμενους στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της οικιακής εργασίας και του ιματισμού εκεί δηλαδή που κατά παράδοση εργάζονται μετανάστες καταργώντας τους ταυτόχρονα το δικαίωμα πρόσβασης σε προγράμματα κοινωνικής ένταξης (Καψάλης, 2023).

Το έτος 2022 το διαθέσιμο εργατικό δυναμικό κυρίως ασιατικής καταγωγής ήταν πλέον δραματικά μειωμένο στην Πελοπόννησο συγκριτικά με άλλες χρονιές. Έτσι, η ελληνική κυβέρνηση δεχόμενη πολλαπλές πιέσεις από τις αγροτικές επιχειρήσεις προχώρησε στην προσέγγιση της χώρας του Μπαγκλαντές με σκοπό τη σύναψη διμερούς συμφωνίας για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας, η οποία και υπεγράφη τον Φεβρουάριο του 2022. Ωστόσο, το Μνημόνιο κυρώνεται από τη χώρα στα τέλη Ιουλίου 2022 με τον Νόμο 4959/2022, τίθεται σε εφαρμογή το 2023 και η ισχύς του ολοκληρώνεται το 2023(Καψάλης, 2023). Η διμερής αυτή συμφωνία νομιμοποιεί το καθεστώς διαμονής του συνόλου των πολιτών από το Μπαγκλαντές, που βρίσκονταν στην ελληνική επικράτεια , χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα πριν τις 09/02/2023 ημερομηνία όπου υπεγράφη η διμερής συμφωνία στην Ντάκα (Κερασιώτης, 2024).

Ωστόσο, τον Δεκέμβριο του 2023, εισάγεται ένας νέος νόμος 5038/2023 ο οποίος με το άρθρο 193 προβλέπει τη χορήγηση άδειας διαμονής σε πολίτες τρίτων χωρών οι οποίοι διαμένουν ήδη στη χώρα τα τελευταία τρία χρόνια χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, υπό την προϋπόθεση ότι θα απασχολούνται από εργοδότη που έχει υπεύθυνα δεσμευτεί να τους προσλάβει. Εισάγεται, δηλαδή μία «νέου τύπου άδεια διαμονής» στην οποία θα έχουν δικαίωμα αίτησης πολίτες τρίτης χώρας που έφτασαν στην ελληνική επικράτεια έως 31/12/2021. Η άδεια διαμονής θα έχει τρίχρονη διάρκεια και κατόπιν της λήξης της οι κάτοχοί της θα έχουν το δικαίωμα να μεταβούν σε άλλο τύπο άδειας (Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ατόμου, 2023).

3.2 Η δικαστική υπόθεση «Chowduryandothersv. Greece» και η καταδικαστική απόφαση της Ελλάδας

Στο άκουσμα του ονόματος «Μανωλάδα» ο νους πηγαίνει συνειρμικά στην φραουλοπαραγωγή της ελληνικής υπαίθρου και ακόμη περισσότερο στα καθεστώτα αδήλωτης εργασίας, ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης καθώς και στον πλήρη αποκλεισμό των μεταναστών. Η Νέα Μανωλάδα αποτελεί μία γεωγραφία αποκλεισμού και εξαναγκασμού (Kapsalis, Floros & Jørgensen, 2020) όπου εντός της ελληνικής αγοράς εργασίας έχει διαμορφωθεί μία ειδική οικονομική ζώνη κυριαρχεί ένα διαφορετικό «εργασιακό, κοινωνικό-ασφαλιστικό, οικονομικό, φορολογικό και επιχειρηματικό status quo» (Καψάλης, 2023, σ.45).

Η Νέα Μανωλάδα είναι αγροτική περιοχή η οποία ανήκει στον δήμο Ανδραβίδας- Κυλλήνης (πρώην δήμος Βουπρασίας) εντός του Νομού Ηλείας στην Δυτική Ελλάδα. Μετά την μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή πληθυσμών, η Μανωλάδα χωρίστηκε στην πραγματικότητα σε δύο μέρη, στον άνω οικισμό όπου εγκαταστάθηκε πληθυσμός από την τοπική κοινότητα και στη «Νέα Μανωλάδα» όπου εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία (Papadopoulos, Fratsea & Mavromatis, 2018).

Σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία (Papadopoulos & Fratsea, 2016; Papadopoulos, Fratsea & Mavromatis, 2018) η έλευση μεταναστών στην αγροτική κοινότητα στην περιοχή ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπως και στην υπόλοιπη χώρα κατόπιν της κατάρρευσης των κομμουνιστικών καθεστώτων στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Σημειώθηκε λοιπόν στην περιοχή στις αρχές του 1990 ένας μικρός αριθμός μεταναστών από την Αλβανία, την Αίγυπτο, το Πακιστάν και λιγότερο από το Μπαγκλαντές ενώ στη συνέχεια έφτασαν μετανάστες από την Βουλγαρία και την Ρουμανία.

Συγκεκριμένα, το 2001 το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό στην Μανωλάδα αντιπροσώπευε το 12% του συνολικού πληθυσμού της περιοχής με τους μισούς εξ αυτών αλβανικής καταγωγής οι οποίοι αλβανοί μετανάστες αναζητούσαν εργασία τόσο στον αγροτικό τομέα όσο και στις κατασκευές και έδειχναν ενδιαφέρον για μετακίνηση σε όλα τα σημεία της χώρας διεκδικώντας υψηλότερες αμοιβές, νέες ευκαιρίες απασχόλησης και εργασίες με ειδίκευση, αναπτύσσοντας έτσι δεξιότητες. Σταδιακά, αναπτύχθηκε μία ιεραρχία μέσα στη αγροτική κοινότητα στην Μανωλάδα όπου οι αλβανοί μετανάστες ενείχαν υψηλότερες θέσεις εργασίας ενέχοντας περισσότερες ευθύνες όπως η εποπτεία συγκομιδής φράουλας. Στον αντίποδα, οι ανειδίκευτοι εργάτες ήταν από το Μπαγκλαντές οι οποίοι ασχολούνταν στο κομμάτι της φύτευσης και της συγκομιδής. Ως αποτέλεσμα, οι αλβανοί μετανάστες εργάτες αφού ξεκίνησαν σταδιακά να μετακινούνται προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών εργασίας μέσα στον αγροτικό τομέα ή σε άλλους τομείς εργασίας άφησαν κενές πολλές από τις θέσεις εργασίας που κατείχαν στην Μανωλάδα.

Μετά από δέκα χρόνια τα δεδομένα αναφορικά με το προφίλ των μεταναστών άλλαξαν άρδην καθώς πλέον το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών εργατών στη περιοχή είχαν καταγωγή κυρίως από το Μπαγκλαντές και την Βουλγαρία οι οποίοι εργάζονταν χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα κάτω από απάνθρωπες συνθήκες εργασίας με εξαιρετικά χαμηλές αμοιβές.

Εξαιτίας κινητοποίησης 1500 μεταναστών από το Μπαγκλαντές το 2008, με αίτημα καλύτερες συνθήκες εργασίας, οι δημόσιες αρχές έστρεψαν το βλέμμα τους στις συνθήκες που επικρατούσαν στη Νέα Μανωλάδα και ο τύπος ανέδειξε το ζήτημα

Το ίδιο έτος ο Συνήγορος του Πολίτη (2008) καταγράφει στην ετήσια έκθεσή του τις επικρατούσες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των παράτυπα διαμενόντων αλλοδαπών στα φραουλοχώρα του νομού Ηλείας και καλεί με την υπ' αριθ.1166/2008, όλους τους αρμόδιους φορείς να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα έτσι ώστε αφενός να επέλθει η νομιμότητα στη περιοχή και αφετέρου να τονίσει την ανάγκη να ακολουθηθεί μία πολιτική ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία.

Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Πολίτη (2008) οι συνθήκες εργασίας που επικρατούν στον νομό Ηλείας μπορούν να χαρακτηρισθούν δίκαια ως απάνθρωπες και οδηγούν με βεβαιότητα στην επικρατούσα συνθήκη της εργασιακής εκμετάλλευσης. Ειδικότερα, περιγράφεται ότι στη περιοχή στήθηκαν πρόχειροι αυτοσχέδιοι καταυλισμοί για τη διαμονή των μεταναστών εργατών γης χωρίς φυσικά να διασφαλίζεται η δημόσια υγιεινή. Επιπλέον, έχει καταγραφεί ότι έχει στηθεί ένας ιδιότυπος τρόπος παροχής φαγητού στους εργάτες πλήρως ελεγχόμενος από τους εργοδότες. Ως αποτέλεσμα, η διαβίωση των μεταναστών εργατών γης βρίσκεται σε πλήρη εξάρτηση από τους εργοδότες. Επιπρόσθετα, αναφέρεται ότι οι συνθήκες που επικρατούν στα θερμοκήπια της «ντροπής» παραπέμπουν σε διαστάσεις του οργανωμένου εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων καθώς φαίνεται να λαμβάνουν χώρα πρακτικές που παραπέμπουν απαρέγκλιτα στο οργανωμένο έγκλημα της εμπορίας όπως είναι οι μηδαμινές αμοιβές των εργατών, η παρακράτηση αμοιβής για την παροχή υποτιθέμενων υπηρεσιών, οι απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης, η υποτυπώδη μορφή ύδρευσης, η αγορά τροφίμων από συγκεκριμένα, παράνομη λειτουργία πολυκαταστήματα καθώς και η παροχή «προστασίας».

Ο Συνήγορος από το 2008 τόνιζε ότι οι προϋποθέσεις για την επικράτηση της εργασιακής εκμετάλλευσης έχει τις ρίζες της στην παντελή απουσία ρύθμισης των σχέσεων εργασίας για ευπαθείς ομάδες, όπως οι μετανάστες εργάτες γης καθώς και η επιλογή μίας πολιτικής άρνησης για την τακτοποίηση του καθεστώτος διαμονής των παράτυπα διαμενόντων αλλοδαπών στη χώρα.

Οι μετανάστες εργάτες γης από το Μπαγκλαντές στις αρχές του 2013 ζούσαν ακόμη κάτω από απάνθρωπες συνθήκες και συγκεκριμένα σε αυτοσχέδιες καλύβες από χαρτόνι, νάilon και μπαμπού χωρίς πρόσβαση σε τουαλέτα και σε πόσιμο νερό (ECHR, 2017). Οι εργαζόμενοι περίμεναν τα δεδουλευμένα τους τα οποία αναλογούσαν για 7 ώρες εργασίας σε 22 ευρώ , συν 3 ευρώ για κάθε υπερωρία. Αξίζει να σημειωθεί ότι τους παρακρατούσαν 3 ευρώ ημερησίως για το φαγητό τους. Οι μετανάστες εργάτες γης δούλευαν στα θερμοκήπια από το πρωί στις 7π.μ. έως και τις 19.00 το απόγευμα υπό την

επίβλεψη ένοπλων φρουρών της εργοδοσίας. Ειδικότερα, είχαν παρακρατηθεί οι μισθοί τους για διάστημα 6 μηνών και είχαν ενημερωθεί από την εργοδοτική πλευρά ότι θα πληρώνονταν μόνο εάν συνέχιζαν να εργάζονται για εκείνους(ECHR, 2017).

Στην βιβλιογραφική επισκόπηση διακρίνεται (ECHR, 2017; Καψάλης, 2023; Καψάλης, 2018; Papadopoulos et.al, 2018) ότι οι μετανάστες εργάτες γης της περιοχής αποφάσισαν να προχωρήσουν σε κινητοποιήσεις με σκοπό να διεκδικήσουν τα δεδουλευμένα τους, ύψους 150.000, που είχαν παρακρατηθεί για περίπου 6 μήνες. Η πρώτη κινητοποίηση πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2013, η δεύτερη τον Μάρτιο του ίδιου έτους και η Τρίτη τον Απρίλιο. Αφορμή για την έναρξη των κινητοποιήσεων φαίνεται να αποτέλεσε η πρόθεση της εργοδοτικής πλευράς να αντικαταστήσει τους παρόντες απλήρωτους εργάτες με νέους εργάτες, ως αντίδραση στις κινητοποιήσεις τους. Πράγματι, στις 17 Απριλίου του 2013 ξεκίνησαν να εργάζονται νέοι μετανάστες από το Μπαγκλαντές

Στην κινητοποίηση του Απριλίου συμμετείχαν με ειρηνικό τρόπο συνολικά περίπου 150 μετανάστες εργάτες γης, χωρισμένοι σε 3 ομάδες, χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα στην πλειονότητά τους. Στην διάρκεια της διαμαρτυρίας του Απριλίου, 35 εργάτες γης από το Μπαγκλαντές τραυματίστηκαν από σφαίρες στην ένοπλη επίθεση που δέχτηκαν από τους εργοδότες και τους επιστάτες τους. Συγκεκριμένα, ένας εκ των δύο οπλισμένων φρουρών που βρίσκονταν στη τοποθεσία άνοιξαν πυρά εναντίον τους και τραυμάτισε τους εργάτες γης οι οποίοι μεταφέρθηκαν στο νοσοκομείο και στη συνέχεια ανακρίθηκαν από την αστυνομία.

Το συμβάν απασχόλησε τα μέσα ενημέρωσης παγκοσμίως και αναδείχθηκε από τις οργανώσεις προάσπισης των δικαιωμάτων των μεταναστών ως το «επιστέγασμα της ανομίας» που επικρατεί στην ελληνική ύπαιθρο. Μια εβδομάδα μετά το συμβάν οργανώθηκαν κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας και ξεκίνησε η εκστρατεία στο διαδίκτυο με την ονομασία «ματωμένες φράουλες» που είχε σκοπό το μποϊκοτάζ στην διαδικασία εξαγωγής φράουλας.

Συνελήφθησαν τέσσερις (4) κατηγορούμενοι οι οποίοι σύμφωνα με την εισήγηση της εισαγγελέα της Αμαλιάδας τα 35 εργάτες γης που είχαν τραυματιστεί από την ένοπλη επίθεση ήταν θύματα εμπορίας ανθρώπων και ως αποτέλεσμα έπρεπε να αντιμετωπιστούν σύμφωνα με τις ποινές που προβλέπει το άρθρο 323^A του Ποινικού Κώδικα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι τον Μάιο του 2013, προσήλθαν στην εισαγγελέα Αμαλιάδας ακόμη 120 εργαζόμενοι οι οποίοι ζήτησαν να αναγνωριστεί ο τόπος ως χώρος καταναγκαστικής εργασίας, ωστόσο λίγα χρόνια αργότερα τον Ιανουάριο του 2015 ο εισαγγελέας του εφετείου Πατρών απέρριψε τις προσφυγές με την αιτιολογία ότι το υλικό της δικογραφίας δεν τεκμηριώνει τους ισχυρισμούς τους.

Οι προφορικές παρατηρήσεις της εισαγγελίας εξηγούν με σαφήνεια ότι οι εργάτες γης ζούσαν και εργάζονταν στην Ελλάδα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα κάτω από άθλιες συνθήκες διαβίωσης και «στο έλεος των δικτύων» που τους εκμεταλλεύονταν σε ακραίο βαθμό. Αναφέρεται στο γεγονός ότι οι ίδιοι ήταν απλήρωτοι 6 μήνες, ελέγχονταν από ένοπλους φρουρούς, εργάζονταν πολλές ώρες (μη τήρηση ωραρίου)και κάτω από ακραίες συνθήκες εκμετάλλευσης. Ακόμη, τόνισε ότι τα θύματα είχαν

συναινέσει να εργαστούν καθώς η υπόσχεση του ωρομισθίου και η παροχή πρόχειρου καταλύματος στην περιοχή, ήταν ο μόνος τρόπος για να εξασφαλίσουν έναν χώρο διαμονής και εργασίας στη χώρα).

Υπογραμμίζει λοιπόν, ότι η εκμετάλλευση στο πλαίσιο της εργασίας, αποτελεί διεθνώς το μέσο διάπραξης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων το οποίο απαγορεύεται σύμφωνα με το άρθρο 22 του Συντάγματος και με το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ. Επιπλέον αναφέρει ότι η πρακτική της εκμετάλλευσης μέσω της εργασίας αυτόματα παραβιάζει και την εργατική νομοθεσία.

Ωστόσο, η υπόθεση έφτασε στο Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο Πατρών όπου και αθώωθηκαν ομόφωνα για αυτή τη κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων όπως και πολλά χρόνια αργότερα βρήκαν ομόφωνη αθώωση από την απόφαση του Αρείου Πάγου. Η κατηγορία που τους επιβλήθηκε από τις ελληνικές αρχές αφορούσε δύο εξ αυτών και ήταν για το αδίκημα της πρόκλησης σωματικής βλάβης και της συνέργειας σε σωματική βλάβη (Καψάλης, 2018).

Η δικαστική υπόθεση σχολιάστηκε από το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες ως δικαστική αποτυχία αναδεικνύοντας πολλές παθογένειες της ελληνικής δικαιοσύνης. Ειδικότερα, στο στάδιο της προδικασίας, μετά τον πυροβολισμό των θυμάτων, δεν εμφανίστηκε η ειδική υπηρεσία anti-trafficking της ΓΑΔΑ, μετά την παραγγελία της εισαγγελίας της Αμαλιάδας για διερεύνηση των πυροβολισμών υπό το πρίσμα της εμπορίας ανθρώπων που ήδη είχε σημειωθεί ότι λαμβάνει χώρα στην περιοχή (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2014). Ακόμη, στη διαδικασία της προανάκρισης δεν αναζητήθηκαν ποτέ ανεξάρτητοι διερμηνείς από τις τοπικές αρχές, οι οποίες βέβαια και λανθασμένα ενεπλάκησαν στη διαδικασία της προανάκρισης (Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2014).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι από την εισαγγελία του Αρείου Πάγου έχει ασκηθεί αναίρεση υπέρ του Νόμου αναφορικά με το αθωωτικό σκέλος της απόφασης του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Πατρών το οποίο είναι αυτό που απάλλαξε τους δράστες από την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων (Καψάλης, 2023).

Κατόπιν της πορείας της υπόθεσης από την ελληνική δικαιοσύνη, τον Απρίλιο του 2015, 42 εκ των μεταναστών εργατών γης που ενεπλάκησαν στο συμβάν της κινητοποίησης του Απριλίου στη Μανωλάδα, απευθύνθηκαν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, όπου και υπέβαλαν δύο κομβικά ερωτήματα. Ειδικότερα, οι 42 μετανάστες εργάτες γης, έθεσαν το ερώτημα εάν οι ίδιοι ήταν «δεσμευμένοι σε καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία στην Ελλάδα και εάν οι ελληνικές αρχές έχουν αναλάβει όλες τις απαιτούμενες υλικές και διαδικαστικές θετικές ενέργειες, όπως αυτές απορρέουν από το άρθρο 5 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που αφορά στη διακίνηση ανθρώπων» (Καψάλης, 2018, σ.270). Στις 30 Μαρτίου του 2017 το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδίκασε τη χώρα για την αποτυχία προστασίας των εργατών γης αναφορικά με την καταναγκαστική εργασία και την εμπορία ανθρώπων (Generation 2.0, 2020). Με λίγα λόγια, διαπίστωσε την παραβίαση του άρθρου 4 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που αφορά την εμπορία ανθρώπων με

σκοπό την εργασιακή εκμετάλλευση (GRETA, 2023). και υποχρέωσε το ελληνικό κράτος να αποζημιώσει το κάθε θύμα με το ποσό των 12.000 έως 16.000

Η απόφαση του ΕΔΔΑ «Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδα» έχει χαρακτηριστεί ως εμβληματική απόφαση για την προστασία των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων και καταναγκαστικής εργασίας. Επιπλέον, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει χαρακτηρίσει την απόφαση ως *leading case* δηλαδή ως ενδεικτική για νέα «διαρθρωτικά ή συστημικά προβλήματα». Η απόφαση φαίνεται να έχει αποτελέσει σταθμό για το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων διεθνώς καθώς για πρώτη φορά εξετάζεται το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων μέσω της εκμετάλλευσης της εργασίας στον αγροτικό τομέα με βασικό άξονα την εκμετάλλευση της μεταναστευτικής εμπειρίας και εργασίας (ΕΕΔΑ, 2018).

Συμπερασματικά, οι λόγοι που κάνουν τόσο σημαντική την απόφαση του ΕΔΔΑ είναι γιατί φαίνεται να εμπίπτει για πρώτη φορά το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ όσο και στο άρθρο 4^A της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων. Αυτό σημαίνει ότι με βάση αυτή την απόφαση η εκμετάλλευση της εργασίας εμπίπτει και νομολογιακά στο εύρος του διεθνούς εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης (2005) έχει δημιουργήσει ένα σύστημα εποπτείας εστιασμένο στο φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων και της καταναγκαστικής εργασίας βασισμένο σε δύο πυλώνες, την ομάδα εμπειρογνώμων για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων – Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings (GRETA) και την Επιτροπή των Συμβαλλόμενων Μερών

Η GRETA συνολικά έχει πραγματοποιήσει δύο επισκέψεις στην Ελλάδα με την τελευταία τον Μάρτιο του 2022 με σκοπό να εξεταστεί η συμμόρφωση του κράτους αναφορικά με την αντιμετώπιση της εμπορίας μέχρι και τον Νοέμβριο του 2022 στις οποίες και διαπίστωσε την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των εργατών γης στους καταυλισμούς της Μανωλάδας (GRETA, 2023).

Κεφάλαιο 4: Η Μεθοδολογία της έρευνας

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τα μεθοδολογικά ζητήματα της έρευνας και αιτιολογεί την απόφαση για την επιλογή της ερευνητικής μεθόδου. Σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία (Ιωσηφίδης, 2017) η ποιοτική μέθοδος έρευνας θεωρήθηκε ως η πλέον κατάλληλη καθώς στοχεύει στην διερεύνηση και ανάλυση τόσο της δομής όσο και της λειτουργίας κοινωνικών φαινομένων και σχέσεων, αφορά τις μη ποσοτικές διαστάσεις ενός φαινομένου και μέσω αυτής μπορεί να επιτευχθεί μία ολιστική, αυθεντική και δυναμική πλαισίωση του ζητήματος και όχι μία αποστασιοποιημένη αφήγηση(Ιωσηφίδης, 2017).

4.1Στοχοθεσία και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της έρευνας είναι η σε βάθος διερεύνηση της συμμόρφωσης του ελληνικού κράτους αναφορικά με την καταδικαστική απόφαση από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ειδικότερα, η έρευνα επικεντρώνεται στην διερεύνηση της σύνδεσης του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα με την ευρωπαϊκή και εθνική μεταναστευτική πολιτική, τις συνθήκες εργασίας και διαμονής που επικρατούν για τους μετανάστες εργάτες γης καθώς και την ενταξιακή πολιτική που ακολουθείται για τους μετανάστες μισθωτούς.

Σύμφωνα με την Mayson (2011) τα ερευνητικά ερωτήματα αποτελούν τη «ραχοκοκαλιά» του ερευνητικού σχεδιασμού. Φαίνεται ότι αποτελούν «οχήματα» με τα οποία διευκολύνουν το πέρασμα από ένα ευρύ ερευνητικό ενδιαφέρον σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό επίκεντρο. Με λίγα λόγια, «ένα ερευνητικό ερώτημα είναι σχεδιασμένο να απαντηθεί από την ίδια την έρευνα».

Στην παρούσα διπλωματική, τα ερευνητικά ερωτήματα που διαμορφώνονται και θα αναζητηθούν οι απαντήσεις τους μέσα από την ίδια την έρευνα είναι:

1. Πως διαμορφώνεται το νομικό πλαίσιο για τους μετανάστες εργάτες στον αγροτικό τομέα ειδικότερα μετά την καταδικαστική απόφαση;
2. Ποιες συνθήκες εργασίας και διαμονής διαμορφώνονται για τους μετανάστες εργάτες γης στον αγροτικό τομέα και ποιο το πεδίο σύνδεσης με το φαινόμενο καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα;
3. Ποιος είναι ο ρόλος των πολιτικών ένταξης που ακολουθεί η χώρα στην εκδήλωση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας και της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης στον αγροτικό τομέα;

4.2 Μέθοδος παραγωγής δεδομένων

Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2017) καίριο ζήτημα αναφορικά για την διεξαγωγή της έρευνας αποτελεί η επιλογή της μεθόδου παραγωγής δεδομένων. Στην πραγματικότητα, η ποιοτική κοινωνική έρευνα συμπεριλαμβάνει αρκετές διαφορετικές μεθόδους ακριβώς γιατί η ίδια η κοινωνική πραγματικότητα είναι πολυδιάστατη.

Στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιήθηκε ως κύρια μέθοδος παραγωγής δεδομένων η συνέντευξη σε βάθος και ειδικότερα χρησιμοποιήθηκε ο τύπος ημι-δομημένης συνέντευξης. Δηλαδή, είχαν τεθεί συγκεκριμένες θεματικές περιοχές σύμφωνα με τις οποίες οι συμμετέχοντες καλούνταν να εκφράσουν τις σκέψεις τους, τις εμπειρίες και τις απόψεις τους ελεύθερα και σε βάθος, ενέχοντας το πλεονέκτημα περισσότερης ευελιξίας, ως προς τη σειρά των ερωτήσεων στην εκάστοτε συνέντευξη.

Αξίζει ακόμη να σημειωθεί ότι η μέθοδος που θα επιλεγεί συνδέεται άρρηκτα με τα εργαλεία που θα τη συνοδεύσουν όπως είναι ο οδηγός συνέντευξης. Ένας οδηγός συνέντευξης στην ποιοτική έρευνα είναι δυνατό να αλλάζει από συνέντευξη σε συνέντευξη ως προς την διατύπωση των ερωτήσεων, την σειρά και των αριθμό αυτών και είναι πιθανό η αλληλεπίδραση με τα υποκείμενα να οδηγήσει σε νέα ερωτήματα, όπως συνέβη στην παρούσα εργασία. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν βασικές ερωτήσεις, ερωτήσεις γνώμης και ανοικτές ερωτήσεις.

4.3 Δειγματοληψία

Στην παρούσα έρευνα έχει επιλεγεί η σκόπιμη δειγματοληψία ή δειγματοληψία κατά κρίση (Babbie, 2011). Δηλαδή, το δείγμα έχει επιλεγεί «ενεργητικά και σκόπιμα» έτσι ώστε να εξυπηρετηθούν με τον καλύτερο τρόπο οι σκοποί και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Συχνά κατόπιν αξιοποίησης της πρότερης γνώσης του ερευνητή, οι ερωτώμενοι συγκεντρώνουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που «συνάδουν με τον σκοπό και τον χαρακτήρα της ποιοτικής έρευνας» (Ιωσηφίδης, 2017, σ.35). Όπως αναφέρεται στην διεθνή βιβλιογραφία είναι ορθότερο, πολλές φορές, να επιλέγεται ένα δείγμα βάσει της γνώσης ενός πληθυσμού, των στοιχείων και του σκοπού μελέτης (Babbie, 2011).

4.4 Πληθυσμός και Δείγμα

Ο πληθυσμός μίας μελέτης αποτελεί μία ομάδα (ανθρώπων) για την οποία θέλουμε να διεξάγουμε συμπεράσματα. Ωστόσο, δεν υπάρχει η δυνατότητα μελέτης του συνόλου των μελών του πληθυσμού ούτε και η δυνατότητα ολιστικής παρατήρησης (Babbie, 2011). Στην παρούσα μελέτη χρειάζεται να εξετάσουμε την Συμμόρφωση του κράτους ειδικότερα στον αγροτικό τομέα επομένως ο πληθυσμός είναι οι φορείς και το σύνολο εμπειρογνομόνων που ασχολείται ακριβώς με την διαδικασία της Συμμόρφωσης του ελληνικού κράτους μετά την καταδικαστική απόφαση που έλαβε το 2017.

Σύμφωνα με τον Μαντζούκα (2007) η ποιοτική δειγματοληψία βασίζεται στους άξονες της καταλληλότητας και της επάρκειας. Το δείγμα δηλαδή, θα πρέπει να είναι αφενός κατάλληλο για την ερμηνεία του φαινομένου και αφετέρου επαρκές όχι σε ποσότητα αλλά σε παροχή πληροφοριών. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Μαντζούκα (2007) στην ποιοτική έρευνα το δείγμα συνήθως αφορά διψήφιο ή και μονοψήφιο αριθμό καθώς μεγαλύτερης έκτασης δείγμα είναι πιθανό να λειτουργήσει αρνητικά καθώς υπάρχει ο φόβος να χαθούν υποκειμενικά και εξατομικευμένα χαρακτηριστικά.

Η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει 6 συμμετέχοντες οι οποίοι αποτελούν «πρόσωπα κλειδιά» για τον σκοπό της έρευνας. Ειδικότερα και οι 6 συμμετέχοντες από τους οποίους για την εξασφάλιση της εμπιστευτικότητας θα εμφανίζεται μόνο η ειδικότητά τους και το νομικό πρόσωπο του φορέα που απασχολούνται, εντοπίστηκαν καθώς οι ίδιοι τόσο ατομικά ως επαγγελματίες όσο και ως εκπρόσωποι φορέων έχουν εμπλακεί ενεργά και έχουν παίξει καίριο ρόλο στην παρακολούθηση της διαδικασίας της συμμόρφωσης του κράτους, στην συνηγορία για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των μεταναστών εργατών γης καθώς και στην υπεράσπιση θυμάτων καταναγκαστικής εργασίας. Ακόμη, έχουν συνεισφέρει στην παραγωγή νέας επιστημονικής γνώσης και μέσω της πολιτικής πίεσης που έχουν ασκήσει έχουν χαραχθεί με τη βοήθειά τους νέοι πολιτικοί δρόμοι. Η επιλογή του δείγματος έγινε αφενός με την υπόδειξη του επιβλέποντα καθηγητή της έρευνας καθώς και με το γεγονός ότι οι φορείς που σε δημόσιο λόγο αναφέρονται στο ζήτημα των δικαιωμάτων των μεταναστών εργατών γης καθώς και της συμμόρφωσης του κράτους είναι συγκεκριμένοι και οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι φυσικά μέσα σε αυτούς.

Συμμετέχοντες	Φύλο	Ημερομηνία Συνέντευξης	Ιδιότητα	Φορέας
Κωδ.1	Θήλυ	9/1/2024	Νομικός – Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό	Ανεξάρτητη Διοικητική Αρχή για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
Κωδ.2	Θήλυ	10/1/2024	Νομικός	Ανεξάρτητο Συμβουλευτικό Όργανο της Πολιτείας
Κωδ.3	Θήλυ	18/1/2024	Νομικός	Ανεξάρτητη νομική σύμβουλος
Κωδ.4	Άρρεν	22/1/2024	Νομικός	Εκπρόσωπος οργάνωσης της κοινωνίας πολιτών
Κωδ.5	Θήλυ	26/1/2024	Κοινωνικός Επιστήμονας	Ανεξάρτητο Συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
Κωδ.6	Θήλυ	10/1/2024	Κοινωνικός Επιστήμονας	Φορέας της κοινωνίας των πολιτών

Πίνακας Εμπειρογνομόνων - Συνεντευξιαζόμενων

4.5 Διεξαγωγή της έρευνας

Στη συνέχεια, η ερευνήτρια προχώρησε στην συγγραφή και την αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων (email) σε συγκεκριμένους εμπειρογνώμονες, «πρόσωπα κλειδιά», στα οποία κατέληξε κατόπιν υπόδειξης από τον επιβλέποντα και εντόπισε μέσω των ιστοσελίδων των φορέων όπου απασχολούνται τα συγκεκριμένα πρόσωπα. Στο πρώτο email παρουσιαζόταν η ταυτότητα της ερευνήτριας, πραγματοποιούνταν συνοπτική αναφορά της έρευνας και κάποιες ακόμη πληροφορίες αναφορικά με τον τρόπο, χρόνο και τόπο διεξαγωγής της έρευνας. Στην δεύτερη επικοινωνία, κατόπιν θετικής απάντησης, αποστέλλονταν το έντυπο συγκατάθεσης, ο οδηγός συνέντευξης και οριζόταν ο τρόπος και η διάρκεια διεξαγωγής της συνέντευξης. Συνολικά, στάλθηκαν εννέα (9) email εκ των οποίων υπήρχαν έξι (6) θετικές απαντήσεις και (3) αρνητικές. Οι συνεντεύξεις ξεκίνησαν από τις 02 Ιανουαρίου και ολοκληρώθηκαν τις 22 Ιανουαρίου και η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμαινόταν από σαράντα (40) λεπτά έως μία ώρα και είκοσι λεπτά (1h& 20'). Στην παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκαν οι 5 πραγματοποιήθηκαν από απόσταση, μέσω της εφαρμογής skype και η μία δια ζώσης.

Στην έναρξη κάθε συνέντευξης αφιερωνόταν ο απαραίτητος χρόνος γνωριμίας με τους συμμετέχοντες με σκοπό τη δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης. Στη συνέχεια ερωτούνταν και εξασφαλιζόταν η συγκατάθεσή τους για την μαγνητοφώνηση της συνομιλίας και το δικαίωμά τους να μη σχολιάσουν οποιαδήποτε πληροφορία ή και να αποχωρήσουν όποτε το επιθυμούν (Ιωσηφίδης, 2017).

4.6 Ζητήματα Δεοντολογίας της Έρευνας

Ζητήματα δεοντολογίας ενέχουν κεντρική θέση στην ποιοτική κοινωνική έρευνα και φαίνεται να σχετίζονται με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξη του σκοπού αυτής. Ειδικότερα, στην διεξαγωγή της σε βάθος ποιοτικής έρευνας, όπως είναι και η παρούσα διπλωματική εργασία, χρειάζεται να υπάρχει εγγύηση για την ανωνυμία των συμμετεχόντων καθώς η εμπιστευτικότητα ενέχει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη στέρεων σχέσεων της ερευνήτριας με τις/τους συμμετέχουσες/όντες, γεγονός που συνεισφέρει στην καλύτερη ποιότητα της ερευνητικής διαδικασίας (Ιωσηφίδης, 2017).

Στο παρόν έγινε χρήση της πληροφορημένης συναίνεσης με τη μορφή έντυπου συγκατάθεσης με το οποίο οι ερωτώμενοι είχαν στη διάθεσή τους απαραίτητες πληροφορίες για την έρευνα και χρειαζόταν να το επιστρέψουν υπογεγραμμένο πριν τη διεξαγωγή της έρευνας.

4.7 Περιορισμοί της έρευνας

Στην διεξαγωγή της παρούσας διπλωματικής έρευνας υπήρχε μόνο ένας περιορισμός. Εξαιτίας του σκοπού της έρευνας και των θεματικών που χρειάζονταν να καλυφθούν ο σχετιζόμενος πληθυσμός δεν ήταν εξαιρετικά ευρύς. Εξαιτίας δηλαδή, της εξειδίκευσης του ζητήματος, δεν υπάρχουν αρκετοί φορείς που είτε τοποθετούνται είτε συνηγορούν για το συγκεκριμένο ζήτημα. Συνεπώς, υπήρχε ο φόβος μη εύρεσης επαρκούς δείγματος.

Ως αποτέλεσμα, κατόπιν εντοπισμού του δείγματος, υπήρχαν συγκεκριμένα τρείς (3) αρνητικές απαντήσεις εκ των οποίων οι δύο (2) ήταν σύμφωνα με απάντηση των ίδιων των φορέων εξαιτίας μερικής άγνοιας του ζητήματος και μη ετοιμότητας συμμετοχής στην έρευνα.

4.8 Ανάλυση Δεδομένων

Κατόπιν της διαδικασίας της απομαγνητοφώνησης, επήλθε το στάδιο το οποίο σχετίζεται με την απόδοση νοήματος και την θεωρητικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων, η ανάλυση (Ιωσηφίδης, 2017). Η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η θεματική ανάλυση η οποία δίνει έμφαση στον εντοπισμό, την οργάνωση και την κατανόηση κοινών επαναλαμβανόμενων μοτίβων (Τσιώλης, 2018). Η κωδικοποίηση των ποιοτικών δεδομένων αποτελεί το επόμενο βήμα και οι κατηγορίες που προκύπτουν φαίνεται να προσδίδουν νόημα στα δεδομένα με την παράλληλη αξιοποίηση της βιβλιογραφίας. Έπειτα, ακολουθεί η έκθεση των ευρημάτων με σκοπό την τεκμηρίωση των θεμάτων (Ιωσηφίδης, 2017).

Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα Δεδομένων

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα δεδομένα της έρευνας με σκοπό την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων. Τα αποτελέσματα προκύπτουν από την ποιοτική ανάλυση δια μέσου της κατηγοριοποίησης και κωδικοποίησης των συνεντεύξεων. Οι θεματικές ενότητες που έχουν διαμορφωθεί είναι 3 (τρεις) και η κάθε θεματική ενότητα περιλαμβάνει συγκεκριμένους κωδικούς οι οποίοι αναλύονται στον παρακάτω πίνακα.

Θεματικές Ενότητες	Κωδικοί
Αντιλήψεις για το φαινόμενο καταναγκαστικής εργασίας και Μεταναστευτική πολιτική	- Μανωλάδα και καταναγκαστική εργασία - Πως η υπόθεση της Μανωλάδας έχει συμβάλει στην καταπολέμηση του ίδιου του φαινομένου - Πρακτική εφαρμογή του νομικού πλαισίου για την καταναγκαστική εργασία - Νόμος 4342/2015 - Δυσκολία θυμάτων για πρόσβαση στη δικαιοσύνη - Επανένταξη θυμάτων - Προτάσεις για την διαχείριση του φαινομένου
Αντιλήψεις για το νομικό πλαίσιο μεταναστών εργατών γης	- Μανωλάδα ένα ενδεικτικό παράδειγμα - Σχόλια για μεταναστευτική πολιτική - Σύστημα μετακλήσεων - Έλλειψη εργατικών χεριών - Άρθρο 13^A - Νόμος 4959/2022-Διμερής Συμφωνία - Νόμος 5038/2024
Αντιλήψεις για τις συνθήκες εργασίας/διαμονής και των πολιτικών ένταξης	- Συνθήκες εργασίας στην Μανωλάδα - Εργόσημο - Επιθεώρηση εργασίας - Συνθήκες διαμονής - Πολιτικές ένταξης

Πίνακας θεματικών ενοτήτων και κωδικών

5.1 Αντιλήψεις αναφορικά με το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων στην Ελλάδα

Στην παρούσα διπλωματική επιλέγεται η ανάλυση και η εξέταση της διαχείρισης του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων και δη της καταναγκαστικής εργασίας σε συνάρτηση με την υπόθεση της Μανωλάδας η οποία συνδέεται άρρηκτα με το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας και της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης στην ελληνική αγροτική οικονομία. Παράλληλα, η απόφαση του ΕΔΔΑ για τα γεγονότα στη Μανωλάδα, λειτουργεί ως οδηγός για την διαχείριση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας και ίσως για την ολιστική αλλά σταδιακή και αμφιλεγόμενη αντιμετώπισή του.

Η παρούσα ποιοτική έρευνα λοιπόν, εστιάζει στο γεγονός ότι οι μετανάστες εργάτες γης ακριβώς επειδή εργάζονταν και διαβιούσαν παράτυπα, βρίσκονταν σε μία συνθήκη που τους καθιστούσε δέσμιους, σε «ακινήσια» και υπέρ-εξάρτηση από την εργοδοτική πλευρά. Ο συμμετέχων, εμπειρογνώμονας εξηγεί με ακρίβεια την σύνδεση του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας με την υπόθεση της Μανωλάδας:

«Το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη ότι αυτοί οι άνθρωποι στην ουσία ήταν χωρίς χαρτιά άρα δεν είχαν άλλη επιλογή από το να υποταχθούν στην κατάχρηση. Τους έλεγαν εκεί πέρα κάτσε δούλεψε, πάρε λίγο φαγητό, θα σε πληρώσω και με αυτά και εκείνα 6 μήνες τους άφησαν απλήρωτους και δέσμιους των αναγκών τους..... τους κρατούσαν δέσμιους με απατηλές υποσχέσεις.....Αυτή η κατάσταση κρίθηκε ότι αντίκειται στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ» (κωδ.4) .

Ακόμη, φαίνεται ότι ένα ακόμα αποτέλεσμα της μη τακτοποίησης του νομικού καθεστώτος τους είναι ο ευρύτερος κοινωνικός τους αποκλεισμός και η καταπάτηση των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων τους. Αυτό γίνεται εμφανές και από τα λεγόμενα του συμμετέχοντα ο οποίος επισημαίνει ότι :

«Υπάρχουν χιλιάδες εργάτες οι οποίοι είναι χωρίς χαρτιά, και ακριβώς επειδή είναι χωρίς χαρτιά ζουν σε παράγκες επειδή δεν μπορούν να νοικιάσουν γιατί νομικά δεν μπορεί ένας χωρίς χαρτιά να συνάψει σύμβαση μίσθωσης, να νοικιάσει δηλαδή ένα σπίτι, όπως εσύ εγώ και άρα ζουν σε παράγκες μέσα στο χωράφι»(κωδ.4).

Ειδικότερα, το σύνολο των συμμετεχόντων περιγράφουν αφενός την βαρύτητα της υπόθεσης της Μανωλάδας καθώς και την συμβολή της στη διαχείριση του ίδιου του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας στην ελληνική αγροτική οικονομία αφενός μέσω της χάραξη ενός δρόμου προς την νομιμοποίηση μεταναστών μισθωτών και αφετέρου της δέσμευσης που απέκτησε το ελληνικό κράτος για συμμόρφωση ως προς το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο έπαιξε ο αγώνας

οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών όσο και σύμπραξης νομικών και ακαδημαϊκών προσώπων που συνηγόρησαν για το ζήτημα αυτό μετά την καταδικαστική απόφαση.

Ειδικότερα, ο συμμετέχων αναφέρει ότι :

«Τη θεωρώ τη σημαντικότερη τα τελευταία χρόνια κατά Ελλάδα. ...Αυτή η απόφαση οδηγεί σήμερα που μιλάμε, με προσπάθειες κάποιων ανθρώπων ,σε μία καταρχήν διμερή συμφωνία νομιμοποίησης με το Μπαγκλαντές η οποία θεωρώ ότι θα μειώσει κατά πολύ μεγάλο βαθμό την εκμετάλλευση ακριβώς γιατί..... δεν λέω ότι δεν θα τους εκμεταλλεύονται αλλά αν τους εκμεταλλεύονται θα σηκώνονται και θα φεύγουν, τόσο απλά. Οι άλλοι θα μένουν χωρίς εργατικά χέρια και δεν θα τους εκμεταλλεύονται»(κωδ.4).

Πέρα από την ενίσχυση που έφερε η υπόθεση της Μανωλάδας στην αντιμετώπιση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας, το ευρωπαϊκό και εθνικό νομικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί για την εμπορία ανθρώπων δεν είναι ανίσχυρο.

Ειδικότερα, τόσο η διεθνής και εγχώρια βιβλιογραφία όσο και οι αντιλήψεις των εμπειρογνομόνων υποστηρίζουν την παρουσία ενός ενισχυμένου και πλήρους νομικού πλέγματος για τη διαχείριση του φαινομένου. Ωστόσο, η επιμονή του οργανωμένου εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων και στον ελληνικό αγροτικό τομέα εγείρει ερωτήματα αναφορικά με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του στην πράξη. Η πρακτική εφαρμογή του νομικού πλαισίου αποτελεί κεντρικό ζήτημα και η συνεντευξιζόμενη χαρακτηριστικά αναφέρει :

«...γενικά ο,τι πλαίσιο είναι ευρωπαϊκό και αυτό της εμπορίας ανθρώπων δεν είναι ελλιπές ως προς την άποψή μου είναι ότι δεν εφαρμόζεται στη πράξη όπως πρέπει, παραμένει στη θεωρία όπως πολλά πλαίσια ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δεν εφαρμόζεται όπως πρέπει»(κωδ.3).

Ιδιαίτερα στην ελληνική επικράτεια και στο συγκεκριμένο ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων στον αγροτικό τομέα, εντοπίζεται η αδυναμία εφαρμογής του νομικού πλαισίου και αυτό φαίνεται από την ίδια την απόφαση του ΕΔΔΑ για την υπόθεση Μανωλάδας. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει η συμμετέχουσα:

«Και αυτό έκρινε το ΕΔΔΑ ότι ενώ υπήρχε ένα νομοθετικό πλαίσιο το οποίο είχε συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τις συμβάσεις που είχε κυρώσει, τις συμβάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, είχε ενσωματώσει τις σχετικές οδηγίες και τα λοιπά. Το ζήτημα ήταν όμως ότι δεν μπορούσε να παράσχει αποτελεσματική προστασία στα θύματα προκειμένου να διερευνηθεί αποτελεσματικά και επαρκώς η υπόθεση και να προστατευθούν τα δικαιώματά τους, αυτό είπε το δικαστήριο σε τελική ανάλυση. Γι αυτό και καταδικάστηκε η χώρα,,»(κωδ.1).

Αξίζει να επισημανθεί ότι το νομικό πλαίσιο δεν αρκεί από μόνο του στην διαχείριση και αντιμετώπιση ενός φαινομένου όπως είναι ιδιαίτερα ένα οργανωμένο έγκλημα αλλά χρειάζονται ισχυρά εργαλεία για την πρακτική εφαρμογή του. Φαίνεται

λοιπόν ότι παρόλο που υπάρχει ένα ισχυρό νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της καταναγκαστικής εργασίας στην ελληνική πραγματικότητα και δη στον αγροτικό τομέα δεν εφαρμόζεται στην πράξη. Οι λόγοι για το γεγονός της μη αποτελεσματικής πρακτικής εφαρμογής των νομοθετημάτων για την καταναγκαστική εργασία είναι πολλαπλοί και εξετάζονται σε βάθος στην παρούσα έρευνα σταδιακά. Κεντρική σημασία στην μη πρακτική εφαρμογή των νόμων όπως υποστηρίζει και η συμμετέχουσα αποτελούν η υποστελέχωση των αρμόδιων υπηρεσιών καθώς και η δυσκολία των θυμάτων να εντοπιστούν αφενός και αφετέρου να έχουν πρόσβαση στην δικαιοσύνη.

«Γιατί ορισμένες φορές και η ελληνική πολιτεία νομίζει ότι νομοθετώ , νομοθετώ ένα νόμο και από εκεί και πέρα είναι η μαγική λύση , ότι είναι πανάκεια για όλα. Αυτό δυστυχώς που καταλαβαίνω είναι ότι αν δεν εφαρμοστεί ο νόμος... ..πολλές φορές δεν υπάρχουν υποδομές, δεν υπάρχει κατάλληλο προσωπικό, δεν υπάρχουν οι κατάλληλοι φορείς που μπορούν να τα υλοποιήσουν, δεν υπάρχει δυνατότητα παροχής αποτελεσματικής προστασίας στα θύματα, ψυχοκοινωνική υποστήριξη, νομική συνδρομή, διερμηνεία» (κωδ.1).

Αναφορικά με την δυσκολία πρόσβασης των θυμάτων εμπορίας στην δικαιοσύνη, θα χρησιμοποιήσουμε ένα ισχυρό παράδειγμα που αναδεικνύει την δύσκαμπτη γραφειοκρατία, τις μη προσιτές διαδικασίες για τα θύματα έτσι ώστε να προσέλθουν στη δικαιοσύνη, καθώς και τη δυσκολία εντοπισμού των θυμάτων εμπορίας, το οποίο παράδειγμα ανακάλεσε το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων στην έρευνα και είναι ο νόμος 4332/2015 ο οποίος εισάγει ένα νέο άρθρο στον Κώδικα Μετανάστευσης του 2014, το 19^Α που σύμφωνα με τον οποίο όσα πρόσωπα είναι πιστοποιημένα θύματα εμπορίας ανθρώπων δικαιούνται άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους. Ειδικότερα, η συμμετέχουσα για την μη πρακτική εφαρμογή του νομοθετήματος αναφέρει χαρακτηριστικά :

«Θεωρητικά είναι ένα πολύ ωραίο άρθρο....το πρόβλημα είναι το εξής ότι έχουμε ένα πολύ καλό νομοθέτημα που στην πράξη δεν έχει εφαρμοστεί καθόλου»(κωδ.3) .

Αναφορικά ακόμη με την διαδικασία εντοπισμού και παραπομπής των θυμάτων στην δικαιοσύνη, που αποτελεί βασική αιτία της επιμονής του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας, η συμμετέχουσα αναφέρει χαρακτηριστικά ότι :

«..υπάρχει μεγάλη δυσκολία να γίνουν οι έλεγχοι....αντιλαμβάνεστε πόσο δύσκολο είναι τα θύματα τα ίδια να καταφύγουν στις αρμόδιες αρχές....Το παράδειγμα της Μανωλάδας, η απόφαση του ΕΔΔΑ, καταδεικνύει γλαφυρά και όλο αυτό το πώς αντιμετωπίστηκαν τα θύματα, κάποια ναι, κάποια όχι, κάποια τελικά δεν μπόρεσαν να προστατευθούν καθόλου»(κωδ.1).

Μία πολλή σημαντική συνιστώσα στο φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων αποτελεί η επανένταξη των θυμάτων συγκεκριμένα της καταναγκαστικής εργασίας στην αγορά εργασίας. Ως πρόταση για την αποφυγή επαναθυματοποίησης συνιστά η πρόληψη έτσι ώστε να μην διαμορφώνονται όλες εκείνες οι συνθήκες για την άνθιση του φαινομένου ,η διαρκής εποπτεία της εφαρμογής των νομοθετημάτων καθώς και η εξασφάλιση των δικαιωμάτων των μεταναστών μισθωτών. Αναφορικά με την αποφυγή της επαναθυματοποίησης η συμμετέχουσα στην έρευνα αναφέρει ότι :

«Εκεί χρειάζεται μια διαρκής εποπτεία και παρακολούθηση ακριβώς γ αυτό. Δηλαδή, το θύμα δεν θα παραμείνει θύμα και αυτό είναι πολύ σημαντικό αλλά για να μην επαναθυματοποιηθεί, το κράτος πρέπει να είναι αρωγός και ειδικά στον εργασιακό χώρο που το δυνατό μέρος είναι ο εργοδότης....»(κωδ.1).

Συμπερασματικά, το σύνολο των συμμετεχόντων αναδεικνύουν ότι προτεραιότητα για την αντιμετώπιση αυτών των μορφών ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης συνιστά η νομιμοποίηση των μεταναστών μισθωτών, διαδικασία που μεταξύ άλλων λειτουργεί ως πρόληψη για το ίδιο το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας στον μεταναστευτικό πληθυσμό. Ακόμη, στο επίκεντρο των προτάσεων αποτελεί ο συντονισμός των κρατικών υπηρεσιών και η ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου με σκοπό τον εντοπισμό των θυμάτων καθώς και η πρακτική εφαρμογή και παρακολούθηση της νομοθεσίας. Τέλος, καίριο ρόλο συνιστά η προστασία των θυμάτων και η ανάγκη εξομάλυνσης των διαδικασιών παραπομπής τους στην δικαιοσύνη.

Συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες τονίζουν ότι :

«...όταν έχεις indicators, δηλαδή η κατάσταση ενός μετανάστη εργάτη χωρίς χαρτιά και μάλιστα σε έναν τέτοιο τομέα που δεν υπάρχουν έλεγχοι είναι ο νούμερο ένα indicator που μπορεί να οδηγήσει σε εκμετάλλευση. Πως γίνεται να λυθεί αυτό με τον εξής απλό τρόπο. Με το να αποκτήσουν χαρτιά. Γιατί όταν αποκτάν χαρτιά, αποκτάν ορατότητα, βγαίνουν από το βαθύ περιθώριο, είναι σε μία κατάσταση που τους επιτρέπει ελευθερία επιλογών»(κωδ.4).

«Θα πρέπει να υπάρχουν αυτά τα αντανakλαστικά, θα πρέπει να λειτουργούν οι θεσμοί, θα πρέπει οι αρμόδιες υπηρεσίες ο καθένας στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του να προβαίνει στις κατάλληλες ενέργειες ώστε και τα φαινόμενα να αντιμετωπίζονται και να παρέχεται προστασία στα θύματα αλλά και στο πλαίσιο της πρόληψης...»(κωδ.1).

5.2 Αντιλήψεις για την μεταναστευτική πολιτική και το νομικό πλαίσιο των μεταναστών εργατών γης

Με σκοπό να εξετάσουμε εάν το ελληνικό κράτος έχει κινηθεί προς την συμμόρφωση και διερευνώντας τις βαθύτερες αιτίες ανάπτυξης μορφών εμπορίας ανθρώπων ειδικότερα στον αγροτικό τομέα χρειάζεται να αναλυθεί το νομικό πλαίσιο στον αγροτικό τομέα για τους μετανάστες μισθωτούς υπό το πρίσμα της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής από το 1990 μέχρι και το 2024.

Στην πραγματικότητα ένας ακόμη λόγος που οδηγεί την παρούσα έρευνα να εξετάσει την ισχύουσα νομοθεσία για τους μετανάστες μισθωτούς και ευρύτερα την μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί η χώρα είναι γιατί το παράδειγμα της Μανωλάδας είναι ένα ενδεικτικό παράδειγμα και όχι το μοναδικό όπου διαμορφώνονται οι συνθήκες οι οποίες επιτρέπουν την ανάπτυξη μορφών εργασιακής εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας στην χώρα. Η γνώση ότι ο αγροτικός τομέας είναι ένας από τους τομείς όπου εντοπίζονται περιστατικά εμπορίας ανθρώπων στην Ελλάδα είναι απαραίτητη αφενός για ανίχνευση και πρόληψη περιστατικών εμπορίας ανθρώπων και σε άλλους τομείς όπου εργάζονται περισσότεροι μετανάστες όπως είναι ο κατασκευαστικός τομέας και ο επισιτισμός και επιπλέον οδηγεί σε μία ολιστική διερεύνηση των αιτιών της ανάπτυξης του φαινομένου στην ελληνική επικράτεια. Συγκεκριμένα, η συμμετέχουσα επισημαίνει ότι :

«...η Μανωλάδα είναι η κορυφή του παγόβουνου που είναι ορατή, δεν είναι μόνο ο αγροτικός τομέας υπάρχουν και άλλοι τομείς. Ο αγροτικός τομέας είναι στο επίκεντρο και λόγω της Μανωλάδας και επειδή στο παρελθόν υπήρχαν παρόμοιες καταστάσεις και σε άλλες περιοχές...»(κωδ.1).

Εξετάζοντας αρχικά την μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί η χώρα από το 1990 και μετά, αναδείχθηκε από το μεγαλύτερο μέρος των συνεντευξιαζόμενων ότι, σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές επιταγές, με συχνές πρωτοτυπίες, παρόλο που η Ελλάδα είχε και έχει άμεση ανάγκη το πλήθος των μεταναστών μισθωτών που έχουν εισέλθει και εγκατασταθεί στην χώρα , για την κάλυψη κενών θέσεων εργασίας οι οποίες μένουν ακάλυπτες από γηγενείς, δεν επιλέγεται συνειδητά μία μαζική νομιμοποίηση της διαμονής τους. Ειδικότερα, το σύνολο των κυβερνήσεων από το 1990 και μετά με σκοπό να μη δυσανεστήσει το συντηρητικό του ακροατήριο έχει προχωρήσει σε ελάχιστες νομιμοποιήσεις σε αντίθεση με άλλες χώρες του νότου την ίδια στιγμή που η μεταναστευτική πολιτική της χώρας φαίνεται να επενδύει σε πολιτικές αποτροπής ειδικότερα της παράτυπης μετανάστευσης και όχι σε πολιτικές ένταξης και σεβασμού των δικαιωμάτων των μεταναστών.

Συγκεκριμένα δύο συμμετέχουσες στην έρευνα αναφορικά με τις νομιμοποιήσεις μεταναστών τόνισαν ότι :

«Πάντα το επιχείρημα ήταν ότι η Ελλάδα δεν είχε την εμπειρία γιατί ήταν χώρα αποστολή μεταναστών και τώρα είναι χώρα υποδοχής μεταναστών και γ αυτό δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί...Πολλές έτσι περιπέτειες της μεταναστευτικής νομοθεσίας για να μπορέσουν οι άνθρωποι να αποκτήσουν τίτλο διαμονής στη χώρα που ένα μεγάλο θέμα φυσικά ήταν και η ανανέωσή του» (κωδ.1).

«...για να μην η εκάστοτε κυβέρνηση φανεί στις συντηρητικές πλευρές του πληθυσμού και τις ακροδεξιές, ότι κάνει ριζοσπαστικές και προοδευτικές πολιτικές, δεν προχώρησε ποτέ σε μία γενναία νομιμοποίηση που χρειαζόταν για πολλούς λόγους στη χώρα. Όταν έχεις να κάνει νομιμοποίηση πληθυσμού από πριν το 2010 με τα μεγάλα κύματα μετανάστευσης, προσπαθούσαν μόνο με πυροσβεστικούς και παράπλευρους τρόπους.....»(κωδ.3).

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα σε αυτό το πλαίσιο διερεύνησης του μεταναστευτικού νομικού πλαισίου κλήθηκαν να σχολιάσουν τις νόμιμες μεταναστευτικές οδούς, το σύστημα των Μετακλήσεων, δηλαδή τη νόμιμη είσοδο στην ελληνική επικράτεια για εργασία. Η μεταναστευτική πολιτική που ακολούθησε η χώρα από το 1990 έως το 2014 και ξανά εμφανίζεται με τη θέσπιση του νέου νόμου το 2023, είναι εργασιοκεντρική δηλαδή συνδέεται άρρηκτα η νόμιμη διαμονή των μεταναστών με την εργασία. Η εργασιοκεντρική πολιτική είχε ως αποτέλεσμα την υπερ-εξάρτηση των μεταναστών μισθωτών από την εργοδοτική πλευρά καθώς εκείνη ήταν που θα καθόριζε τη νόμιμη διαμονή τους στη χώρα.

Σχολιάστηκαν σε βάθος οι παθογένειες του συστήματος των Μετακλήσεων οι οποίες οδήγησαν και στην άνοδο της παράτυπης μετανάστευσης και υπερτονίστηκε ότι η επιτυχία του συστήματος των Μετακλήσεων έγκειται, μεταξύ άλλων, σε έναν λεπτομερή σχεδιασμός

Όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει η συνεντευξιαζόμενη:

«οι νόμιμοι οδοί μετανάστευσης, δυστυχώς ήταν διαδικασίες οι οποίες καθυστερούσαν, υπήρχε πρόβλημα με τις αρμόδιες προξενικές αρχές στις χώρες προέλευσης επειδή δεν έχει καταφέρει μέχρι σήμερα η χώρα να έχει ένα αξιόπιστο σύστημα χορήγησης και ανανέωσης άδειας διαμονής στη χώρα, διαδικασίες εισόδου στη χώρα...Οι άνθρωποι αυτοί τελικά έρχονταν παράνομα στη χώρα, μέσω δικτύων που επίσης η παράνομη διακίνηση ανθρώπων και αποτελεί μία έκφανση της εμπορίας ανθρώπων» (κωδ.1).

Η εγχώρια βιβλιογραφία ενισχύει το παραπάνω επιχείρημα καθώς αναφέρεται ότι η «πρώιμη» μετάκληση», όσο και το ολοκληρωμένο σύστημα μετακλήσεων που διαμορφώθηκε το 2001, εξαιτίας διοικητικής και γραφειοκρατικής φύσης παθογενειών, λειτούργησαν ιδιαίτερα αποθαρρυντικά για την εργοδοτική πλευρά. Συγκεκριμένου παράδειγμα παθογενειών αποτελεί «η εμπλοκή των ελληνικών προξενικών αρχών στο

εξωτερικό, η απαίτηση χρηματικής εγγυοδοσίας από την εργοδοτική πλευρά μέσω τραπεζικών επιταγών και ο επακριβής καθορισμός των αναγκών σε αλλοδαπά εργατικά κέντρα» (Καψάλης, 2023, σ.118). Αναφορικά με την άνοδο της παράτυπης μετανάστευσης εξαιτίας της αποτυχίας του συστήματος μετακλήσεων η συμμετέχουσα χαρακτηριστικά τονίζει :

«που και ως αποτέλεσμα της αποτυχίας λειτουργίας αυτού του συστήματος χαρακτηρίστηκε η άνοδος της παράτυπης μετανάστευσης, όπου η μεταναστευτική πολιτική στράφηκε χρησιμοποιώντας πολλές μεθόδους στην αποτροπή της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών»(κωδ.1).

Με τα ποσοστά της αδήλωτης και παράτυπης εργασίας και διαμονής μεταναστών στον αγροτικό τομέα να είναι ιδιαίτερα υψηλά και βρισκόμενη η χώρα σε αναμονή της καταδικαστικής απόφασης από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του ανθρώπου μετά το αιματηρό επεισόδιο στη Μανωλάδα το 2013 η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ στο παρόν άρθρο 13 του νόμου 4251/2014, πρόσθεσε ένα νέο άρθρο το 13^A. Σύμφωνα με αυτό, νομιμοποιούταν η εργασία όσων μεταναστών εργάζονταν παράτυπα στον αγροτικό τομέα χωρίς να υπάρχει κάποια σχετική μέριμνα για τη νομιμοποίηση της διαμονής τους στη χώρα. Ο εμπειρογνώμονας τονίζει ότι :

«Με αυτή τη τροπολογία έχει διαφωνήσει σφόδρα ο Καψάλης και το ονομάζει στο βιβλίο του παρανομιότητα. Γιατί αυτή η τροπολογία τους καθιστά ακόμα περισσότερο δέσμιους των εργοδοτών, είναι tightskin. Δηλαδή, απαγορεύεται η απέλασή σου για 6 μήνες αρκεί να δουλεύεις στον τάδε» (κωδ.4).

Οι συμμετέχοντες περιγράφοντας τον σχεδιασμό αυτού του μέτρου ανέφεραν ότι πράγματι ο λόγος που προχώρησε αυτό το νομοθέτημα ήταν μία προσπάθεια αντιμετώπισης της παράτυπης εργασίας στον αγροτικό τομέα και σύμφωνα με αυτό η συμμετέχουσα τονίζει :

«.....ξεκίνησε από κάποια πρωτοβουλία κάποιων βουλευτών με τη συνδρομή του υπουργείου της αγροτικής ανάπτυξης για να μπορέσουμε να εξασφαλίσουμε ένα πλαίσιο παραμονής. Κατ' αρχήν γνωρίζω ότι οι προθέσεις ήταν καλές.....» (κωδ.1).

Ωστόσο, το 13A δεν λειτούργησε στην πράξη προς τον σκοπό που όπως αναφέρθηκε ότι σχεδιάστηκε .Φαίνεται ότι παρόλο που η κυβέρνηση στράφηκε προς μία κατεύθυνση για νομιμοποίηση των μεταναστών εργατών στον αγροτικό τομέα δεν ακολούθησε μία διαδικασία μαζικής νομιμοποίησης όπως άλλες χώρες του νότου αλλά ένα ημίμετρο όπως έχει χαρακτηριστεί, μία κλαδική νομιμοποίηση, για να μη δυσανεστήσει το πιο συντηρητικό ακροατήριο και όπως τονίζει η συνεντευξιαζόμενη :

«Ο ΣΥΡΙΖΑ φοβόταν να κάνει το μεγάλο βήμα γιατί θα τον κατηγορούσαν γι αυτό που τον κατηγορούσαν ούτως η άλλως, ότι είναι pullfactor για τους πρόσφυγες» (κωδ.3).

«.....έχουμε το 13⁴ το οποίο ήταν εκ του αποτελέσματος κάτι πολύ στρεβλό ως διάταξη γιατί ενώ έδινε μία δυνατότητα εργασίας σε παράτυπα διαμένοντες εργάτες γης στην Ελλάδα που στην ουσία αυτό βγήκε για να ρυθμίσει αυτό που γινόταν στην Μανωλάδα. Το νούμερο ένα αρνητικό είναι ότι δεν μιλάμε για άδεια διαμονής αλλά για μία προσωρινή άδεια εργασίας που δεν έδινε κανένα άλλο δικαίωμα σε ασφάλιση, σε νόμιμη διαμονή στη χώρα, σε δικαιώματα»(κωδ.3).

Εξαιτίας λοιπόν, έλλειψης πολιτικής βούλησης επιλέχθηκε αυτό το αποσπασματικό μέτρο που ήταν από όλες τις απόψεις στρεβλό γιατί όχι μόνο δεν είχε δυνατότητα να νομιμοποιήσει τη διαμονή των μεταναστών αλλά δεν μπορούσε και να εφαρμοστεί στην πράξη. Αξίζει να σημειωθεί ότι 4 από τους 6 συμμετέχοντες το χαρακτήρισαν «ημίμετρο» και από το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων δέχτηκε σφοδρή κριτική.

Συγκεκριμένα, η συμμετέχουσα περιγράφει:

«Το ζήτημα είναι κατά πόσο μπόρεσε στη πράξη να εφαρμοστεί και κατά πόσο και ήταν δυστυχώς ένα ημίμετρο λόγω του γεγονότος ότι δεν υπήρχε η πολιτική βούληση για να υπάρξει μία διαδικασία νομιμοποίησης των ανθρώπων αυτών...» (κωδ.1).

«....Επίσης, όταν κατεβαίναμε εμείς στην Μανωλάδα αυτό που μας έλεγε η αστυνομία είναι ότι η αστυνομία στο τμήμα Βάρθας δεν μπορούσε να βγάλει πάνω από 700 αναβολές απομάκρυνσης τον χρόνο γι αυτού του τύπου. Δηλαδή, όταν έχεις δύο αστυνομικούς να δουλέψουν γ αυτό ούτε τα 1500 δεν μπορούσαν να φτάσουν, δηλαδή μιλάμε ήταν όλο στρεβλό το σύστημα»(κωδ.3).

Ωστόσο, το πλήγμα για τους μετανάστες μισθωτούς ήταν μεγαλύτερο καθώς αυτό το νομοθέτημα έντεινε την υπερεξάρτησή τους από την εργοδοτική πλευρά, καθώς πλέον η εν μέρει νομιμοποίησή τους σχετιζονταν άμεσα και αποκλειστικά από την δυνατότητα για εργασία. Η συμμετέχουσα με αναδεικνύει το ζήτημα της υπερεξάρτησης από έναν εργοδότη το οποίο απορρέει από την επιλογή της κυβέρνησης να προχωρήσει σε νομιμοποίηση που αφορά όμως έναν κλάδο αυτόν του αγροτικού τομέα λέγοντας:

«Το νούμερο ένα σε αυτό το παράδειγμα για ειδικό μεταναστευτικό νομοθέτημα φαίνεται ότι είναι το 13⁴ αφού φωτογραφίζει τη Μανωλάδα, Σκάλα Λακωνίας και άλλες ακόμα καναδυό περιοχές της χώρας που έχουμε μεγάλη συγκέντρωση μεταναστευτικού πληθυσμού και κάνει αγροτικές εργασίες.»(κωδ.3).

Η βιβλιογραφία φαίνεται να ενισχύει τα παραπάνω επιχειρήματα καθώς τονίζεται ότι αυτή η ρύθμιση φέρει «νομική ακροβασία» για τους μετανάστες μεταξύ του ανεπίσημου καθεστώτος διαμονής και της (ημι)νομιμότητας που διαμορφώνεται από τους τύπους αδειών διαμονής που λαμβάνουν χώρα. Στην πραγματικότητα, αντί να εκπληρώσει το σκοπό της και να νομιμοποιεί τη διαμονή των μεταναστών, αυξάνει τον κίνδυνο των διοικητικών κυρώσεων όταν διαπιστωθεί η παράτυπη διαμονή τους στη χώρα. Η συνθήκη αυτή οδηγεί με τη σειρά της σε ένα *ad hoc* ή «ειδικό καθεστώς διαμονής» που περιγράφεται καλύτερα με τον όρο «παρανομιμότητα» (Καψάλης, 2023,σ.124). Για όλους τους παραπάνω λόγους το νομοθέτημα αυτό λειτούργησε επιβαρυντικά για τους μετανάστες μισθωτούς καθώς όπως αναφέρει η συνεντευξιζόμενη :

«προσπάθησαν να βάλουν ένα τσιρότο πάνω σε μια πολλή μεγάλη πληγή που είχε δημιουργηθεί γιατί μιλάμε για πολλές μεγάλες χιλιάδες πληθυσμό που ζούσαν και ζουν αόρατοι στην Μανωλάδα» (κωδ.3)

Εκτός όμως από τους ίδιους τους μετανάστες μισθωτούς η μεταναστευτική πολιτική που ακολουθήθηκε σε συνδυασμό και με την έλευση της πανδημίας έφερε μία πολλή δυσμενή συνθήκη για την ελληνική αγορά εργασίας και ειδικότερα για τον αγροτικό τομέα αυτή της σφοδρής έλλειψης εργατικών χεριών.

Σημειώθηκε πρωτοφανής έλλειψη εργατικών χεριών καθώς παρατηρήθηκε ότι το διάστημα 2020- 2022 οι ήδη πολλά χρόνια εγκαταστημένοι μετανάστες αποχωρούσαν από τη χώρα με προορισμό χώρες που παρείχαν αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας, διαβίωσης και ευκαιρίες για νομιμοποίηση.

«.....ειδικά από τη Μανωλάδα,....όλοι οι μετανάστες από διάφορες χώρες έχουν δίκτυα μεταξύ τους, μάθαιναν λοιπόν οι μπαγκλαντεσιανοί της Ελλάδος που δούλευαν στις συνθήκες που δούλευαν ότι οι φίλοι τους, οι ξάδερφοί τους στην Ιταλία έπαιρναν τα διπλάσια και είχαν νομιμοποιηθεί κιόλας.....συνέβη κατά κόρον να έχουμε εξόδους από τη χώρα εργατικού δυναμικού..... Στο βίντεο της διαβούλευσης για τον Νέο κώδικα Μετανάστευσης , είναι περίεργο να βλέπεις να έρχονται συνεταιρισμοί αγροτών και παραγωγοί και να φωνάζουν για νομιμοποίηση και τότε ο υπουργός έκλεινε τα αυτιά του, έλεγε θα φέρουμε κόσμο από το εξωτερικό ενώ ήδη υπήρχαν στη χώρα δεκάδες χιλιάδες μετανάστες» (κωδ.3).

Η κυβέρνηση αποφάσισε να προχωρήσει σε ένα βήμα για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας, σε μία Διμερή Συμφωνία με την χώρα του Μπαγκλαντές για να επιλύσει το συγκεκριμένο ζήτημα. Αναφορικά με την διμερή συμφωνία είναι κοινή αποδοχή των συμμετεχόντων ότι αποτέλεσε ένα καλό πρώτο βήμα καθώς είχε σκοπό τη νομιμοποίηση πλήθους μεταναστών. Αρχικά, ο συμμετέχων στην παρούσα ποιοτική έρευνα περιγράφει το πως σχεδιάστηκε και πως τελικά ωφέλησε η Συμφωνία

«....από τον Μάρτιο του 2020 είχαμε πει ότι θέλουμε νόμιμο σχήμα....ξεκίνησε η διαπραγμάτευση της πρεσβείας με το ελληνικό υπουργείοΣυνεπώς το μεγαλύτερο ποσοστό.....που θα μαζέψουν φέτος τη φράουλα είναι νόμιμοι. Αυτό από μόνο του αφενός βάζει ένα κανάλι νομιμότητας στο όλο χάος της Μανωλάδας και αφετέρου δεν τους καθιστά δέσμιους των εργοδοτών διότι αν οι εργοδότες δεν τηρούν τις υποχρεώσεις τους οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να φύγουν και μπορούν να βρουν δουλειά και τρίτον θεωρώ ότι σιγά- σιγά θα μπορέσουν να μη μένουν σε παράγκες, βέβαια υπάρχει το ζήτημα της έλλειψης κατοικιών στην περιοχή, δηλαδή πραγματικά κάποιες φορές δεν επαρκούν αλλά σε κάθε περίπτωση αυτή τη στιγμή μπορούν να συνάψουν σύμβαση μίσθωσης οι εργάτες γης» (κωδ.4).

Ωστόσο, οι συμμετέχοντες στην έρευνα παράλληλα φέρουν στο προσκήνιο τους περιορισμούς της συμφωνίας καθώς και έναν ισχυρό προβληματισμό αναφορικά με το εθνικό πρόσημο που ενέχει αυτή η διάταξη. Όπως επιβεβαιώνει και η εγχώρια βιβλιογραφία, δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η διμερής συμφωνία σηματοδοτούνταν από «εθνικό πρόσημο» καθώς αφορούσε πολίτες συγκεκριμένης εθνικής καταγωγής. (Κερασιώτης, 2024).

«Βλέπουμε για πρώτη φορά μία εστιασμένη άδεια διαμονής προς μία εθνικότητα που νομικά είναι ζήτημα..... μιλάμε για προσωρινή άδεια διαμονής, όμως έχει πολλούς περιορισμούς. Δηλαδή, δεν μπορείς να ξανακαταθέσεις για οποιοδήποτε άλλο τύπο άδειας διαμονής μετά από 5 χρόνια, πρέπει να γυρνάς τρεις μήνες το χρόνο στη χώρα σου, υψηλά παράβολα. Δηλαδή,.....δεν δίνονται πλήρη δικαιώματα. Όμως, θεωρήθηκε ένα θετικό πρώτο βήμα από τη πολιτεία» (κωδ.3).

Ωστόσο, σύμφωνα με την βιβλιογραφία ήρθαν στο προσκήνιο περαιτέρω ζητήματα αναφορικά με την εφαρμογή της Διμερούς Συμφωνίας. Ειδικότερα, αναφέρεται ότι ο νόμος 4959/2022 που αφορά τη διμερή συμφωνία ερμηνεύτηκε από τις αρμόδιες διοικητικές υπηρεσίες «κατά το δοκούν» και οδήγησε σε αστοχίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η γραφειοκρατική απαίτηση από Μπαγκλαντεσιανούς πολίτες να προσκομίσουν στη διαδικασία αίτησης της άδειας ,μισθωτήριο συμβόλαιο στο όνομά τους, έτσι ώστε η υπόθεση να ανατεθεί για εξέταση στην κατά τόπο υπηρεσία. Όμως, την ίδια στιγμή ο ίδιος ο Κώδικας Μετανάστευσης απαγορεύει τη σύναψη μισθώσεων σε αλλοδαπούς χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα. (Κερασιώτης, 2024).

Συμπερασματικά, η διμερής συμφωνία δεν κατάφερε να καλύψει τις δραματικές ελλείψεις εργατικών χεριών στον πρωτογενή τομέα καθώς τα αποτελέσματά της δεν ήταν καθόλου ενθαρρυντικά.

Η ανάγκη για την εύρεση μίας νέας λύσης για την κάλυψη των αναγκών στην αγροτική οικονομία ήταν παρούσα και ως εκ τούτο εισήλθε ο νόμος 5078/2023 με το άρθρο 193, που ορίζει ότι κάθε πολίτης τρίτης χώρας που ζει στην Ελλάδα για πάνω από

3 έτη και δεν έχει άδεια διαμονής αλλά έχει προσφορά εργασίας από έναν εργοδότη, έχει το δικαίωμα να αιτηθεί σε αυτόν τον τύπο άδεια διαμονής (Generation 2.0, 2024)

Οι συμμετέχοντες σχολίασαν το νέο νομοθέτημα 5038/2023 το οποίο όπως χαρακτηριστικά δήλωσαν τους έφερε έκπληξη και αμηχανία καθώς πρόκειται για μία ριζοσπαστική κίνηση η οποία προέρχεται από μία ομολογουμένως συντηρητική κυβέρνηση.

Το νέο αυτό νομοθέτημα σχολιάστηκε ως ένα πολύ σημαντικό και ουσιαστικό βήμα καθώς τακτοποιεί το κύριο και βασικό, ζωτικής σημασίας αίτημα των μεταναστών αυτό της νόμιμης διαμονής τους. Η τακτοποίηση του καθεστώτος της διαμονής των μεταναστών αποτελεί ένα διαχρονικό και συνεχές αίτημα στην ελληνική πραγματικότητα τόσο των ίδιων των μεταναστών καθώς και όσων προσώπων / φορέων συνηγορούν για τα δικαιώματα εκείνων καθώς η νομιμοποίηση όχι μόνο τους κάνει ορατούς στο κοινωνικό σύνολο αλλά με αυτό τον τρόπο θα καταφέρουν να αποκτήσουν πρόσβαση σε μία σειρά από δικαιώματα τα οποία στερούνται ζώντας παράτυπα στη χώρα, όπως είναι η πρόσβαση στην υγεία και την ασφάλιση. Συγκεκριμένα, η συνεντευξιαζόμενη επισημαίνει :

«Είμαστε σε ένα κατώφλι μεγάλης αλλαγής που αν εφαρμοστεί αυτή η τροπολογία όπως πρέπει θα δούμε πάρα πολλούς ανθρώπους να νομιμοποιούνται και δεν σημαίνει ότι θα λυθούν τα προβλήματα ως δια μαγείας αλλά θα έχουμε για πρώτη φορά μια ορατότητα για πάρα πολλούς ανθρώπους που θα τους φέρει σε ασφαλιστικά δικαιώματα, σε υγειονομική περίθαλψη, θα έχουν μία άλφα αξιοπρέπεια.» (κωδ.3).

Επιπλέον, η συνεντευξιαζόμενη συνεχίζει εξηγώντας για ποιο λόγο αυτή η νομιμοποίηση ήρθε τώρα στο επίκεντρο:

«Η Νέα Δημοκρατία επειδή μεγάλα συμφέροντα όπως φαίνεται, τη πίεσαν, έφερε, και αυτό δεν γίνεται να μη το λέμε, τη πιο ριζοσπαστική νομιμοποίηση που έγινε τη τελευταία εικοσαετία. Η Νέα Δημοκρατία επειδή υπάρχουν μπροστά της μεγάλα κατασκευαστικά έργα όπως είναι στο Ελληνικό ή όπως της λένε μεγαλογεοκτήμονες ότι δεν μπορούν να δουλέψουν πλέον να βγάλουν τη παραγωγή γιατί δεν έχουν εργατικό δυναμικό...»(κωδ.3).

Ωστόσο, χρειάζεται να εξετάσουμε σε βάθος την πολιτική βούληση και τον τρόπο εφαρμογής αυτού του νομοθετήματος. Συνομιλώντας με τους συνεντευξιαζόμενους/ες και σχολιάζοντας τη νέα ρύθμιση προέκυψαν ορισμένα ζητήματα. Αρχικά, φαίνεται ότι επανέρχεται στο προσκήνιο μία εργασιοκεντρικού τύπου μεταναστευτική πολιτική την οποία το ελληνικό κράτος ακολουθούσε πιστά από το 1990 έως και το 2014. Αυτό είναι εμφανές σε αυτό το νομοθέτημα διότι η νομιμοποίηση της διαμονής των μεταναστών εξαρτάται αποκλειστικά από την εύρεση εργασίας. Ειδικότερα, η συνεντευξιαζόμενη τονίζει ότι :

« Όλα αυτά βέβαια έχουν και ημερομηνία λήξης...και σε.αυτή τη νομιμοποίηση συναντάμε πάλι η σύνδεση με την εργασία.....Είναι δυστυχώς μία εργασιοκεντρική πολιτική»(κωδ.1) .

Μία πρώτη σκέψη ως προς την κριτική μίας εργασιοκεντρικής πολιτικής αποτελεί η υπερ-εξάρτηση των μεταναστών μισθωτών. Ειδικότερα, η απόλυτη σύνδεση της απόκτησης άδειας παραμονής και της ανανέωσής της με την απόδειξη δηλωμένης ποσότητας εργασίας των μεταναστών εργατών οδήγησε τα προηγούμενα χρόνια στη διαμόρφωση ενός πλαισίου μέσα στο οποίο εδραιώθηκε η ανάπτυξη του φαινομένου της ανελεύθερης εργασίας καθώς και της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης (Καψάλης, 2018).

Ωστόσο, στο παρόν νομοθέτημα, η συνεντευξιαζόμενη αναφέρει ότι δεν προβλέπεται αυτός ο κίνδυνος και συγκεκριμένα μας εξηγεί :

« Η νομιμοποίηση που έφερε με τη τροπολογία δεν είναι περιορισμένη. Μπορεί να θέλει αυτό που λέμε σύμβαση εργασίας αλλά δεν λέει πουθενά μέσα στη τροπολογία ότι αυτή η σύμβαση εργασίας πρέπει να παραμένει με τον ίδιο εργοδότη καθ όλη τη διάρκεια της άδειας διαμονής. Αυτό είναι απελευθερωτικό για τον μετανάστη.....Έχουμε εξάρτηση ως προς την αίτηση να βρεις έναν εργοδότη για να σου φτιάξει τη σύμβαση αλλά μετά αν εσύ νιώθεις ότι δε εκμεταλλεύεται ότι δεν σου δίνει το ημερομίσθιο που θέλεις, μπορείς να φύγεις οπουδήποτε στην επικράτεια και να συνεχίζεις να εργάζεσαι, αρκεί να το αποδεικνύεις.»(κωδ.3).

Τέλος, ένα από τα πιο σοβαρά ζητήματα που εγείρονται είναι αυτό της «διακριτής μεταχείρισης κατά των Μπαγκλαντεσιανών όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη αναφορικά με τα άτομα από το Μπαγκλαντές που είναι κάτοχοι άδειας διαμονής από την νομιμοποίηση της διμερούς συμφωνίας. Ενδεικτικά, η συνεντευξιαζόμενη αναφέρει:

«Είναι στην ουσία διακριτική μεταχείριση κατά των Μπαγκλαντεσιανών αυτό γιατί έχουν ήδη κάποια άδεια διαμονής από τη περσινή συμφωνία και δεν θα μπορέσουν να μπουν στο νέο τύπο νομιμοποίησης, οπότε είναι ριγμένοι....Οπότε αυτό είναι ένας αστερίσκος που σίγουρα το υπουργείο πρέπει να δει τι θα κάνει με αυτό.»(κωδ.3).

Συμπερασματικά, το σύνολο των εμπειρογνώμων στην παρούσα έρευνα επισημαίνει ότι είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί «ένα νόμιμο σχήμα εργατών γης» χωρίς η έννοια της νομιμοποίησης να παρερμηνεύεται ή να συνδέεται με οποιαδήποτε άλλη έννοια ή πράξη. Η νομιμοποίηση των μεταναστών παραμένει αυτούσιο, πάγιο και πρωταρχικό αίτημα των νομικών και των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και γ αυτό το λόγο τα νέα νομοθετήματα τόσο της διμερούς συμφωνίας όσο και ο νόμος 5078/2023 χαιρετίζονται από τους συνηγόρους και θεωρούνται πολύ ουσιαστικά βήματα.

Ακόμη, αναφέρεται ότι ο επιθυμητός σκοπός όσον αφορά το νομικό πλαίσιο είναι το δικαίωμα στην ιθαγένεια και όχι η λήψη αποσπασματικών μέτρων που ακολουθούν μία νοοτροπία νομιμοποίησης και απονομιμοποίησης των μεταναστών.

«Επίσης, το ιδανικό θα ήταν αν μπορούσαν και αν ήθελα να αποκτήσουν και την ελληνική ιθαγένεια που θα τους έκανε ισότιμους πολίτες και θα είχαν και το δικαίωμα το εκλέγειν και του εκλέγεστε και κοινωνικά δικαιώματα που δυστυχώς πολλές φορές δεν αναγνωρίζονται»(κωδ.1).

5.3 Αντιλήψεις για τις συνθήκες εργασίας - διαμονής των μεταναστών και πολιτικές ένταξης

Οι συνεντεύξεις έχουν πραγματοποιηθεί με εμπειρογνώμονες από τους οποίους το μεγαλύτερο ποσοστό γνωρίζει από δια ζώσης επισκέψεις τις συνθήκες που επικρατούν και βέβαια συμμετέχει και στην παρακολούθηση τόσο των συνθηκών εργασίας και διαμονής όσο και των πολιτικών ένταξης που αναπτύσσονται για τους μετανάστες εργάτες γης.

Αρχικά, είναι πολύ σημαντικό να γίνει κατανοητός ο τρόπος που δομείται η εργασία στην Μανωλάδα, δηλαδή ποιες ανάγκες υπάρχουν, πως επιλέγεται να καλυφθούν και από ποιους. Το σύνολο των συμμετεχόντων μίλησαν για μία ιδιόμορφη συνθήκη που αναπτύσσεται στην Μανωλάδα που δεν συγκρίνεται με καμία άλλη περιοχή της ελληνικής υπαίθρου. Οι συνθήκες εργασίας είναι ιδιαίτερα σκληρές και απαιτούν συγκεκριμένες προδιαγραφές τις οποίες πρέπει να πληρούν οι εργάτες. Ειδικότερα, το μεγαλύτερο ποσοστό εργατών είναι από το Μπαγκλαντές και αυτό δεν είναι τυχαίο όπως μας εξηγεί η συνεντευξιαζόμενη

«...τα θερμοκήπια είναι κάτω του ενός μέτρου, οπότε όποιος άνθρωπος πάει μέσα πρέπει να είναι σκυφτός όλη μέρα. Σωματικά είναι μία πολλή δύσκολη επίπονη διαδικασία για το σώμα γιατί πρέπει να σαι όλη μέρα σκυμμένος»(κωδ.3).

Οι συνεντευξιαζόμενοι έκαναν λόγο αναφέρθηκαν στο απάνθρωπο ωράριο εργασίας των εργατών στην Μανωλάδα, στο χαμηλό χρηματικό ποσό καθώς και στα δεσμά χρέους. Συγκεκριμένα, η συμμετέχουσα τονίζει :

«...μέχρι και πριν δύο χρόνια έπαιρναν πολύ λίγα χρήματα και το χειρότερο απ όλα ήταν που αυτό έφερε και το περιστατικό του 2013, ότι κάποιοι δεν πληρώνονταν καν»(κωδ.3).

Οι εργάτες λόγω έλλειψης παροχής μεταφορικού μέσου στοιβάζονται καθημερινά σε οχήματα με σκοπό να μετακινηθούν στα χωράφια θέτοντας σε κίνδυνο τη σωματική τους ακεραιότητα κατά τη διάρκεια της μεταφοράς. Επιπρόσθετα, σχολιάζοντας τις συνθήκες εργασίας δύο είναι οι καίριοι προβληματισμοί που αναδείχθηκαν ο τρόπος πληρωμής και ασφάλισής τους δηλαδή το εργόσημο και η πρακτική εφαρμογή των ελεγκτικών μηχανισμών που ευθύνονται για την εποπτεία των επικρατουσών συνθηκών στον αγροτικό τομέα.

Το εργόσημο σχολιάστηκε ως ένα ημίμετρο που αφενός δεν κατάφερε να εφαρμοστεί σε μεγάλα ποσοστά εργατών στον αγροτικό τομέα και αφετέρου από τη φύση του δεν οδηγεί στην απόλαυση κοινωνικών δικαιωμάτων όπως είναι η ιατρική περίθαλψη και η κοινωνική ασφάλιση. Επιπλέον, το εργόσημο ενίσχυσε ένα πλαίσιο υπερ-εξάρτησης των μεταναστών από την εργοδοτική πλευρά και με αυτό τον τρόπο στην πράξη βοήθησε στη διαμόρφωση συνθηκών όπου ήταν ευνοϊκές για φαινόμενα ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας.

Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι :

«Το εργόσημο επειδή ακριβώς είχαμε στην ουσία απλή ασφάλιση από έναν εργοδότη άρα εξαρτιόσουν από αυτόν τον εργοδότη άρα δεν μπορούσες να πας αλλού σε κάποια άλλη εργασία, στην ουσία βιώνεις αυτή την συνθήκη» (κωδ.3)

«Καταλαβαίνω ότι ήταν ένα ημίμετρο Σε κάθε περίπτωση δεν είναι κάτι που δίνει πρόσβαση σε άλλα δικαιώματα κοινωνικού τύπου» (κωδ.5).

Οι απόψεις των συμμετεχόντων ενισχύονται με την εγχώρια βιβλιογραφία καθώς όπως αναφέρεται η χρήση εργοσήμου ενίσχυσε φυσικά το καθεστώς της αδήλωτης εργασίας και τόνωσε πρακτικές ευελιξίας από την εργοδοτική πλευρά. Φαίνεται ότι και το στοιχείο της υποχρεωτικότητας της αμοιβής και ασφάλισης με το συγκεκριμένο μέσο εντείνει μία «κουλτούρα εξαίρεσης» από την εργατική και ασφαλιστική νομοθεσία, καθώς δηλώνει αυθαίρετα κάθε απασχόληση σε αυτούς τους κλάδους ως περιστασιακή ενώ παράλληλα τους απαγορεύει να ασφαλισθούν και να λάβουν αμοιβή με οποιαδήποτε άλλο τρόπο(Καψάλης, 2023).

Δευτερευόντως, αναφορικά με την επιθεώρηση εργασίας στον αγροτικό τομέα εγείρεται ένα πολύ μεγάλο ζήτημα. Παρόλο που το ΣΕΠΕ από το 2008 είχε καλεστεί επίμονα να παρέμβει στην περιοχή της Μανωλάδας εξαιτίας των συνθηκών που επικρατούσαν, υποστήριζε ότι δεν έχει δικαιοδοσία να παρέμβει λόγω μη κύρωσης διεθνούς σύμβασης. Ωστόσο, στην παρούσα έρευνα αναδύθηκε η άποψη από 3 συμμετέχοντες ότι ακριβώς επειδή υπάρχει σχέση εργασία, τυπική ή άτυπη, η επιθεώρηση εργασίας έχει τη δυνατότητα να παρέμβει. Υποστηρίχθηκε ότι το ΣΕΠΕ πράγματι έχει δικαιοδοσία να παρέμβει στον αγροτικό τομέα αλλά επιλέγει να μην την ασκήσει και ως προς αυτό εγείρονται ερωτήματα αναφορικά με τον βαθμό ανεξαρτησίας που διέπει την ίδια την επιθεώρηση εργασίας.

Ενδεικτικά, η συμμετέχουσα τονίζει :

«....αλλά ακόμα και το ΣΕΠΕ να είχε αρμοδιότητα θα έμπαινε στη Μανωλάδα, αυτό είναι ένα ερώτημα. Δηλαδή, είναι και ανάλογα τα τοπικά συμφέροντα της περιοχής και πόσο οι ελεγκτικοί μηχανισμοί δεν εξαρτώνται από συμφέροντα» (κωδ.3).

Αναφορικά με τη διαμονή των μεταναστών είναι καίριο να αναδειχθεί ότι οι συνθήκες εργασίας έχουν άμεση εξάρτηση με τις συνθήκες διαμονής καθώς το νομικό πλαίσιο ορίζει την δέσμευση της εργοδοτικής πλευράς για παροχή καταλύματος στον μισθωτό που έχει καλέσει για εργασία σε μία συγκεκριμένη τοποθεσία.

Ειδικότερα, ο δεύτερος πυλώνας του άρθρου 13 του Κώδικα Μετανάστευσης του 2014 αφορά την διασφάλιση παροχής κατάλληλου καταλύματος από την εργοδοτική πλευρά, δωρεάν. Εάν ο εργοδότης δεν έχει αυτή τη δυνατότητα είναι υποχρεωμένος να προσκομίσει στην αρμόδια υπηρεσία ότι ο εργαζόμενος διαμένει σε κατάλυμα κατάλληλο για χρήση. Όπως περιγράφει το σύνολο των συμμετεχόντων στην έρευνα, δυστυχώς, οι συνθήκες διαμονής δεν έχουν αλλάξει, είναι απάνθρωπες και όπως περιγράφουν χαρακτηριστικά οι συμμετέχοντες και επικίνδυνες τόσο για τους ίδιους όσο και για την τοπική κοινότητα:

«Οι συνθήκες εργασίας πάντα είναι αλληλοεξαρτώμενες με τις συνθήκες διαβίωσης γιατί ο νόμος λέει όταν φέρνεις για οποιοδήποτε σκοπό εργατικό δυναμικό σε μια συγκεκριμένη περιοχή πρέπει να του καλύπτεις το κατάλυμα. Οι άνθρωποι, οι εργάτες γης στη Μανωλάδα, κοιμούνται σε νάιλον κατασκευασίες, δεν είχαν κανενός είδους αξιοπρέπειας μέσα στη καθημερινότητά τους»

(κωδ.3)

Το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων στη διάρκεια της έρευνας έθιξε το ζήτημα της ένταξης. Οι πολιτικές ένταξης είναι πρωταρχικής σημασίας και παράλληλα είναι το τελευταίο για το οποίο υπάρχει μέριμνα. Ειδικότερα, αναδείχθηκε ότι στην χάραξη πολιτικών ένταξης, σημαντικό ρόλο παίζει η κεντρική διοίκηση. Συγκεκριμένα, στον δήμο Ανδραβίδας Κυλλήνης έχει συσταθεί Κέντρο Ένταξης Μεταναστών στο οποίο θεωρητικά θα έπρεπε να εκπονούνται μαθήματα γλώσσας, ελληνικών, αγγλικών ή μια σειρά από άλλα πολιτιστικά προγράμματα. Στην πράξη όμως τίποτα από τα παραπάνω δεν εφαρμόζεται. Οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν ούτε ελληνικά, ούτε αγγλικά με αποτέλεσμα να μη μπορούν να επικοινωνήσουν εντός της χώρας και έτσι δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες και ευρύτερα στην άσκηση των δικαιωμάτων τους. Οι μετανάστες εργάτες γης μένουν απομονωμένοι εκτός αστικού ιστού χρειάζεται να βρίσκονται μέσα στις πόλεις, να κατοικούν στα χωριά και όχι να ζουν απομονωμένοι σε παραπήγματα. Η απουσία πολιτικών ένταξης δίνει μία ξεκάθαρη απάντηση στο ερώτημα που αναπτύσσεται συχνά αναφορικά με την παραμονή των μεταναστών εργατών στον αγροτικό τομέα χωρίς τη σκέψη για περαιτέρω διεκδίκηση.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Βρισκόμαστε σε ένα σημείο τομή για την ιστορία της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας. Ειδικότερα, η μεταναστευτική πολιτική που έχει ακολουθήσει το ελληνικό κράτος από το 1990 μέχρι και σήμερα χαρακτηρίζεται από λήψη ημίμετρων, πολιτικών αποτροπής, απουσία επιθυμίας από τις κυβερνήσεις για την ρύθμιση της νόμιμης διαμονής των μεταναστών ενώ παράλληλα δεν υπήρχε ως προτεραιότητα από το κράτος η χάραξη και η εφαρμογή πολιτικών ένταξης για τους μετανάστες και τις μετανάστριες στην Ελλάδα. Οι πολιτικές που ακολουθούνταν όπως εύστοχα σχολιάζει και μία από τις συνεντευξιαζόμενες είχαν σκοπό «να βάλουν ένα τσιρότο» στη διαχείριση του μεταναστευτικού πληθυσμού και την ένταξή του στην ελληνική αγορά εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η νεοφιλελεύθερη διαχείριση του καπιταλισμού, η επιλεκτική μετανάστευση, η απουσία μίας αποτελεσματικής λειτουργίας νόμιμων οδών μετανάστευσης και η τριακονταετής χάραξη μίας εργασιακού τύπου μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα οδήγησε στην υπερ-εξάρτηση των μισθωτών εργατών ενισχύοντας ένα πλαίσιο όπου μπορούσε να ανθίσει με ευκολία το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας. Στην παρούσα διπλωματική εργασία χρησιμοποιήθηκε το παράδειγμα της Μανωλάδας που καταδεικνύει emphatically την σύνδεση των φαινομένων της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης και της καταναγκαστικής εργασίας με έναν παραδοσιακά μεταναστευτικό χώρο εργασίας της Ελλάδας, αυτόν του αγροτικού τομέα. Από τα δεδομένα της ποιοτικής έρευνας αλλά και από την βιβλιογραφική επισκόπηση, προκύπτει ότι η υπόθεση της Μανωλάδας αποτελεί ένα ενδεικτικό παράδειγμα του τι ακριβώς συμβαίνει στον αγροτικό τομέα της Ελλάδας αλλά δυστυχώς όχι το μοναδικό. Η καταδικαστική απόφαση της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 2017 για την Μανωλάδα ενέχει ωστόσο εξέχουσα σημασία για την καταπολέμηση του ίδιου του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο. Ειδικότερα, εξετάζοντας τη συμμόρφωση του κράτους που πλέον μετά την καταδικαστική απόφαση αποτελεί θεσμικά, δέσμευσή του, καταλήγουμε μέσω της διεξαγωγής της παρούσας εργασίας σε συγκεκριμένα συμπεράσματα.

Εξετάζοντας, λοιπόν σε βάθος την συμμόρφωση του κράτους, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το ελληνικό κράτος δεν έχει συμμορφωθεί στην πράξη αλλά έχει κάνει ένα πρώτο βήμα. Δηλαδή, ενώ είναι εμφανές ότι δεν υπάρχει συμμόρφωση, πλέον, τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, για πρώτη φορά μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχει η προοπτική συμμόρφωσης.

Ειδικότερα, από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, με την θέσπιση της Διμερούς συμφωνίας με το Μπαγκλαντές αλλά κυρίως με το νομοθέτημα 5038/2023 διαμορφώθηκε πλέον μία βάση καθώς αυτές οι δύο ρυθμίσεις εκπληρώνουν για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας το βασικό αίτημα των

μεταναστών/στριών καθώς και φορέων συνηγορίας για τα δικαιώματα των μεταναστών , αυτό της νόμιμης διαμονής. Χωρίς αυτό δεν υπάρχει πρόσβαση σε κανένα άλλου είδους δικαίωμα όπως είναι η κοινωνική ασφάλιση, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και άλλα. Ωστόσο, τα δύο αυτά νομοθετήματα επιδέχονται κριτικής την οποία επιβεβαιώνει τόσο η βιβλιογραφική επισκόπηση όσο και η παρούσα ποιοτική έρευνα.

Γιατί όμως δεν μπορούμε να μιλήσουμε ακόμα για συμμόρφωση; Αυτό που καταδεικνύεται emphaticά από τα δεδομένα της έρευνας είναι ότι αφενός το γεγονός ότι ο σχεδιασμός και η θέσπιση ενός νομικού συστήματος δεν αποτελεί πανάκεια και αφετέρου χρειάζονται όλες εκείνες οι προϋποθέσεις έτσι ώστε το κάθε νομοθέτημα να μπορέσει να εφαρμοστεί. Ειδικότερα, αναδύεται το ζήτημα ότι στην ελληνική επικράτεια υπάρχει μία γενικευμένη τάση από τις κυβερνήσεις για θέσπιση νομοθετημάτων θεωρώντας ότι η νομοθέτηση από μόνη του μπορεί να επιφέρει λύσεις. Επιπλέον, προκύπτουν σημαντικά ζητήματα ως προς την πρακτική εφαρμογή των νομοθετημάτων και ένα από τα βασικότερα που σχολιάζεται από τους συνεντευξιαζόμενους είναι η μη στελέχωση υπηρεσιών και η απουσία συντονισμού των αρμόδιων υπηρεσιών.

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της μη αποτελεσματικής πρακτικής εφαρμογής των νομοθετημάτων παρουσιάζεται και στο νομικό πλαίσιο για την εμπορία ανθρώπων στην Ελλάδα. Δηλαδή, παρόλο που υπάρχει ένα ισχυρό νομικό πλέγμα προστασίας για την αντιμετώπισης της εμπορίας ανθρώπων εξαιτίας της ύπαρξης περίπλοκων διαδικασιών πρόσβασης στη δικαιοσύνη, έντονης γραφειοκρατίας, υποστελέχωσης και απουσίας συντονισμού υπηρεσιών, τα θύματα δεν προστατεύονται από το φαινόμενο ούτε καταφέρνουν να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη και σε περαιτέρω δικαιώματα ως θύματα εμπορίας.

Εμβαθύνοντας στην εξέταση της συμμόρφωσης του κράτους χρειάστηκε με βεβαιότητα να εστιάσουμε στο τι πραγματικά συμβαίνει στον ελληνικό αγροτικό τομέα και δη στην Μανωλάδα καθώς είναι το παράδειγμα που χρησιμοποιήθηκε, αναλύοντας τις συνθήκες εργασίας και διαμονής που επικράτησαν μετά την καταδικαστική συμμόρφωση μέχρι και σήμερα.

Αναφορικά με τις συνθήκες εργασίας δύο είναι τα βασικά ζητήματα που καταδεικνύουν την βαθειά απορρύθμιση στις σχέσεις εργασίας των μεταναστών εργατών, α) το εργόσημο και β) η λειτουργία της επιθεώρησης εργασίας. Οι μετανάστες εργάτες γης συνεχίζουν να αμείβονται και να ασφαρίζονται με το εργόσημο, μία λευκή επιταγή, που έχει χαρακτηριστεί από την εγχώρια βιβλιογραφία ως ένα εργαλείο απορρύθμισης καθώς ενισχύει την υπερεξάρτηση από τον εργοδότη, είναι αποκομμένο από τον πραγματικό χρόνο της εργασίας και δεν δίνει πρόσβαση σε περαιτέρω δικαιώματα.

Ειδικότερα, η λειτουργία του ΣΕΠΕ είναι καίρια για την παρακολούθηση των συνθηκών στον αγροτικό τομέα και αποτελεί βασικό συστατικό για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των φαινομένων της ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης και της καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα.

Οι συνθήκες εργασίας και διαμονής για τους μετανάστες ιδιαίτερα στην περιοχή της Νέα Μανωλάδα συνεχίζουν να είναι απάνθρωπες, επίπονες και εξαντλητικές. Εκτός

από την ελάχιστη αύξηση του ημερομισθίου τους, οι εργάτες γης συνεχίζουν να εργάζονται σκυφτοί καθώς τα θερμοκήπια είναι κάτω του ενός μέτρου, μέσα στις λάσπες, χωρίς πόσιμο νερά και να κατοικούν μέσα σε νάιλον κατασκευές παρά τη νομοθεσία που δεσμεύει τους εργοδότες να παρέχουν αξιοπρεπές κατάλυμα.

Πως όμως μπορούμε να μιλάμε για συμμόρφωση όταν δεν υπάρχουν ψήγματα πολιτικών ένταξης. Ειδικότερα, όταν αναφερόμαστε στους μετανάστες εργάτες γης της Μανωλάδας αναφερόμαστε σε ανθρώπους που ζουν μακριά από τα χωράφια που εργάζονται και μακριά απ τον αστικό ιστό, δεν μιλούν ελληνικά ή αγγλικά, δεν ακολουθούν κανένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα από το Κέντρο Ένταξης Μεταναστών το οποίο βρίσκεται στον δήμο Ανδραβίδας – Κυλλήνης με αποτέλεσμα αφενός την απουσία απλής επικοινωνίας με τον ντόπιο πληθυσμό και τις αρμόδιες υπηρεσίες και αφετέρου την μη ανάπτυξη της διαπραγματευτικής τους ικανότητας.

Επομένως, μολονότι έχει γίνει το πρώτο βήμα για την δημιουργία ενός νομικού σχήματος, η ίδια η πραγματικότητα, οι απάνθρωπες συνθήκες εργασίας και διαμονής και η απουσία χάραξης ενταξιακής πολιτικής οδηγούν στη συνειδητοποίηση ότι το κράτος δεν έχει διαμορφώσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση των φαινομένων ακραίας εργασιακής εκμετάλλευσης και καταναγκαστικής εργασίας ειδικότερα στον ελληνικό αγροτικό τομέα.

Επιπρόσθετα, στην παρούσα διπλωματική επειδή συμμετείχαν στην ποιοτική έρευνα, «πρόσωπα κλειδιά» αναδύθηκε μία ευκαιρία διαμόρφωσης συγκεκριμένων προτάσεων για την διαχείριση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας στον μεταναστευτικό πληθυσμό και ειδικότερα στον αγροτικό τομέα.

Αρχικά, το σύνολο των συνεντευξιζόμενων υπερτόνισαν ότι χρειάζεται να πραγματοποιούνται ενέργειες πρόληψης για την αντιμετώπιση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας. Ειδικότερα, η πρόληψη σε αυτή τη περίπτωση των μεταναστών εργατών στον αγροτικό τομέα μπορεί να επιτευχθεί με την καθολική νομιμοποίηση των μεταναστών, την χάραξη μεταναστευτικών πολιτικών με σκοπό την προστασία δικαιωμάτων και όχι την αποτροπή των μεταναστών στα σύνορα και αποφυγή λήψης αποσπασματικών μέτρων που έχουν ως αποτέλεσμα την συνεχή νομιμοποίηση και απονομιμοποίηση των μεταναστών. Οι πολιτικές δηλαδή που θα βοηθήσουν στη μείωση της εκμετάλλευσης του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού είναι πολιτικές που θα διευκολύνουν τις διαδικασίες για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας ή του καθεστώτος επί μακρόν διαμένοντος, καθεστώτα που επιφέρουν μεγαλύτερης διάρκειας προστασία στους μετανάστες. Επιπλέον, αναφορικά με τα νομοθετήματα που χρειάζεται να ακολουθηθούν τονίζεται ότι θα πρέπει να σχεδιαστούν ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων, πέρα από τις ακραίες μορφές όπως την καταναγκαστική εργασία, καθώς οι διακρίσεις στην εργασία λόγω εθνότητας, καταγωγής είναι πιο δύσκολα ορατές.

Όμως, για να επιτευχθούν τα νομοθετήματα, τονίζεται ότι απαραίτητη προϋπόθεση είναι η πρακτική εφαρμογή τους το οποίο φαίνεται να μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τον συντονισμό των θεσμών, την πλήρη στελέχωση των αρμόδιων υπηρεσιών καθώς και την αποτελεσματική εποπτεία της νομοθεσίας. Γι αυτό το λόγο είναι αναγκαίο

να ξεκαθαρίσει το τοπίο αναφορικά με την αρμοδιότητα της επιθεώρησης εργασίας στον αγροτικό τομέα για να επιτευχθεί η εποπτεία των συνθηκών εργασίας. Φυσικά οι συνθήκες εργασίας και διαμονής τους χρειάζεται να αλλάξουν άρδην εξασφαλίζοντάς τους ένα κατάλληλο κατάλυμα για διαμονή και αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας το οποίο μπορεί να εξασφαλιστεί με την κατάργηση του εργόσημου ως μέσο πληρωμής και ασφάλισης καθώς και με την αποτελεσματική λειτουργία του ΣΕΠΕ.

Τέλος, από το σύνολο των συμμετεχόντων στην έρευνα αναδείχθηκε ότι χωρίς την χάραξη πολιτικών ένταξης δεν μπορεί να γίνεται λόγος για συμμόρφωση. Στην πράξη, χρειάζεται η Κεντρική διοίκηση να προχωρήσει στον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης των μεταναστών οι οποίοι χρειάζεται να μάθουν τη γλώσσα, να κατανοήσουν τα δικαιώματά τους και να εμπλακούν στη κοινότητα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (2018). *ΕΕΔΑ, Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδος. Συστάσεις για την ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής πολιτείας*. Αναρτήθηκε από: <https://www.nchr.gr/2020-02-26-05-51-20/44-emporia-anthropon.html>

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ε.Κ.Κ.Α (2021). Εντοπισμός και προστασία θυμάτων εμπορίας ανθρώπων. Πρακτικός Οδηγός για επαγγελματίες πρώτης γραμμής. Αναρτήθηκε από : https://ekka.org.gr/images/KOINONIKON-PAREMBASEON/%CE%95%CE%9C%CE%91/%CE%A0%CE%A1%CE%91%CE%9A%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3%20%CE%9F%CE%94%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A3%20%20%CE%95%CE%9C%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%91%20%CE%91%CE%9D%CE%98%CE%A1%CE%A9%CE%A0%CE%A9%CE%9D_%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C.pdf

Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2023). Τροπολογία Καιρίδη: ναι, νομιμοποίηση, αλλά πολύ λίγη και πολύ αργά. Αναρτήθηκε από : <https://www.hlhr.gr/%cf%84%cf%81%ce%bf%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%ce%ba%ce%b1%ce%b9%cf%81%ce%af%ce%b4%ce%b7-%ce%bd%ce%b1%ce%b9-%ce%bd%ce%bf%ce%bc%ce%b9%ce%bc%ce%bf%cf%80%ce%bf%ce%af%ce%b7%cf%83%ce%b7/>

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (2014). ΜΑΝΩΛΑΔΑ: ΧΡΟΝΙΚΟ ΜΙΑΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΤΥΧΙΑΣ. Αναρτήθηκε από : <https://www.gcr.gr/el/news/press-releases-announcements/item/414-manwlada-dikastiki-apotuxia>

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2000). *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αναρτήθηκε από : https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2019). *Σύνταγμα της Ελλάδας*. Αναρτήθηκε από : <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/FEK%20211-A-24-12-2019%20NEO%20SYNTAGMA.pdf>

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2023). *NOMOS ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 5038*. Ανακτήθηκε από: <https://migration.gov.gr/wpcontent/uploads/2023/04/%CE%9A%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CE%9C%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>

Generation 2.0 for rights equality & diversity (2020). Αναφορά για την κατάσταση στην Μανωλάδα Νοέμβριος 2022. Αναρτήθηκε από: <https://g2red.org/el/report-on-the-situation-at-manolada-november-2020/>

Generation 2.0 for rights equality & diversity (2020). Η εποπτεία της Ελλάδας έκλεισε, οι “Μανωλάδες” παραμένουν. Αναρτήθηκε από : <https://g2red.org/el/the-supervision-of-greece-is-over-but-manolada-cases-remain/>

Generation 2.0 for rights equality & diversity (2018). Αναφορά για την κατάσταση στη Μανωλάδα Δεκέμβριος 2018. Αναρτήθηκε από : <https://g2red.org/el/report-on-the-situation-at-manolada-december-2018/>

Ηνωμένα Έθνη. (1948). *Οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα*. <https://unric.org/el/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%B7%CF%81%CF%85%CE%BE%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B9-2/>

Ζαββού, Α., Καμπούρη, Ν., Στρατηγάκη, Μ. (2013). *Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Νήσος.

Ιωσηφίδης, Θ. (2017). *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Τζιόλα.

Καψάλης, Α.(2023). *Μετανάστες εργάτες γης. Καθεστώτα εξαίρεσης στην εργασία και στην κινητικότητα*. Αθήνα: Απαρσις.

Καψάλης, Α. (2018). *Μετανάστες εργάτες γης στην Ελλάδα. Εργασιακές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική στην εποχή των μνημονίων*. Αθήνα: Τόπος.

Κερασιώτης, Β.(2024, Φεβρουάριος 14). Μετανάστες: Από τη διμερή συμφωνία Ελλάδας -Μπαγκλαντές στην ευρεία (;) νομιμοποίηση. Anatropi news. Αναρτήθηκε

<https://www.anatropinews.gr/2024/02/14/%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%B9%CF%8E%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CF%80%CF%8C/>

Κουζής, Γ.(2022). *Η μεγάλη εργασιακή απορρύθμιση. Τα 30+ χρόνια προς το ευέλικτο πρότυπο*. Αθήνα: Τόπος.

Κυριαζή, Σ. (2009). *Η Εμπορία ανθρώπων στο πλαίσιο του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα : Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αναρτήθηκε από : <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/24284>

Ληξουριώτης, Ι. (2005). *Διεθνές εργατικό δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική* 46(1), 88-98.

Μπάγκαβος, Χ., Κουραχάνης, Ν.(2022). Όψεις εργασιακής ενσωμάτωσης των προσφύγων. Αθήνα: Τόπος.

Μπράτσος, Ν. (2016, Ιούνιος 13). Διαδήλωση μεταναστών στη Θήβα για το εργατικό ατύχημα. Ελληνική Ραδιοφωνική Τηλεόραση. Αναρτήθηκε από: <https://www.ertnews.gr/eidiseis/diadilosi-metanaston-sti-thiva-gia-ergatiko-atychima-nosilevonte-15/>

Mason, J. (2011). *Η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Πεδίο

Σαρρή, Ν. (2014). Το θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε υπερεθνικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο, με έμφαση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Στο Ι. Τσίγκανου & Λ.Μαράτου-Αλιπράντη (Επιμ.), *Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα: Οδικός χάρτης πολιτικών κοινωνικής ένταξης* (23-51). Αθήνα: ΕΚΚΕ

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2004). *ΟΔΗΓΙΑ 2004/80/ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ 29^{ης} Απριλίου 2004 για την αποζημίωση των θυμάτων εγκληματικών*

πράξεων. Αναρτήθηκε από : <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/compensation-for-victims-of-crime-in-other-eu-countries.html>

Συνήγορος του Πολίτη. (2008). Ετήσια Έκθεση 2008. Αναρτήθηκε από: https://old.synigoros.gr/?i=kdet.el.ehtisies_ektheseis_documents.39297

Τσιώλης, Γ. (2018). Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (επιμ.), Ερευνητικές Διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές-Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης (σ. 97-125). Κρήτη: Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.

Ψημμένος, Ι. (2020). Κοινωνική στρωμάτωση και μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό. Στο Ι. Ψημμένος (επιμ.), *Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό: σχέσεις, αντιλήψεις, δράσεις* (σσ. 49-78). Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Κριτική

Council of the European Union. (2005). *Convention on Action against Trafficking in Human Beings*. Αναρτήθηκε από: <https://rm.coe.int/168008371d>

Council of the European Union. (1950). *European Convention on Human Rights*. Αναρτήθηκε από : <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>

European Court of Human Rights. (2017). *CASE OF CHOWDURY AND OTHERS v. GREECE*. Αναρτήθηκε από : [hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

Floros, K., Jørgensen, M.B., (2020). Tracing the future of migrants' labour relations. Experiences of institutionalised migrant precarity in Denmark and Greece. *Political Geography*, 77, 102 – 120. DOI: org/10.1016/j.polgeo.2019.102120

GRETA Group of Experts on Action Against Trafficking in human beings. (2023). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Greece*. Αναρτήθηκε από: <https://reliefweb.int/report/greece/report-concerning-implementation-council-europe-convention-action-against-trafficking-human-beings-greece-second-evaluation-round>

GRETA Group of Experts on Action Against Trafficking in human beings. (2017). *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Greece*. Αναρτήθηκε από: <https://rm.coe.int/greta-2017-27-fgr-gre-en/168075f2b6>

International Labour Organization .(n.d.). *Forced Labour, modern slavery and human trafficking*. Αναρτήθηκε από : <https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang--en/index.htm>

International Labour Organization. (2022). *Forced Labour and forced marriage. Global estimates of modern slavery*. Αναρτήθηκε από : https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/WCMS_854733/lang--en/index.htm

Kapsalis, A., Floros, K., Jorgensen, M. B. (2020). Migrants' Entrapment in a 'State of Expectancy': Patterns of Im/mobility for Agricultural Workers in Manolada,

- Greece. In *Coercive Geographies* (p.g. 20-41). DOI: https://doi.org/10.1163/9789004443204_003
- Morgan, J. & Olsen (2014). Forced and Unfree Labour: An Analysis, *International Critical Thought*, 4:1, 21-37, DOI: 10.1080/21598282.2014.878144
- Papadopoulos, A. G., Fratsea, L.M., Mavrommatis, G.(2018). Governing migrant labour in an intensive agricultural area in Greece: Precarity, political mobilization and migrant agency in the fields of Manolada. *Journal of Rural Studies*.
- Papadopoulos, A. G., Fratsea, L.M. (2016). Migrant labour and intensive agricultural production in Greece. The Case of the Manolada strawberry industry. Στο A. Corrado κ.ά. *Migration and Agriculture* (σ.17). DOI : <https://doi.org/10.4324/9781315659558>
- Strauss, K. (2012). Coerced, forced and unfree labour: Geographies of exploitation in contemporary labour markets. *Geography Compass*, 6:3, 137–148. DOI: 10.1111/j.1749-8198.2011.00474.x
- Stoyanova,V.(2017). Sweet taste with bitter roots. Forced Labour and Chowdury and Others v Greece. *European Human Rights Law Review*. DOI : <https://ssrn.com/abstract=3091056>
- United Nations office on drugs and crime. (2004). *United Nation Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto*. Αναρτήθηκε από : <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>

Παράρτημα Α : Οδηγός Συνέντευξης

Οδηγός Συνέντευξης

Δημογραφικά στοιχεία εμπειρογνώμονα

1. Ονοματεπώνυμο
2. Φύλο
3. Ηλικία
4. Επάγγελμα
5. Χρόνια συνολικής εργασιακής εμπειρίας στον τομέα των δικαιωμάτων

1ος Ερευνητικός Άξονας: Αντιλήψεις για το νομικό πλαίσιο

1. Πως θα χαρακτηρίζατε το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και ειδικότερα της καταναγκαστικής εργασίας;
2. Πως θα χαρακτηρίζατε το εθνικό θεσμικό πλαίσιο αναφορικά με το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας;
3. Πιστεύετε ότι το εθνικό νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της καταναγκαστικής εργασίας ότι πιθανά έχει κενά ως προς την πρακτική εφαρμογή του;
4. Πως θα χαρακτηρίζατε τη σημασία των ελεγκτικών μηχανισμών αναφορικά με την εφαρμογή της νομοθεσίας?
5. Πως το εθνικό θεσμικό πλαίσιο εξασφαλίζει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εξάλειψη της καταναγκαστικής εργασίας;
6. Πως θεωρείτε θα μπορούσε να ενισχυθεί το εθνικό θεσμικό πλαίσιο έτσι ώστε να μην υπάρχουν χώροι όπου λαμβάνει χώρα το φαινόμενο;
7. Πως θα χαρακτηρίζατε τις μεταρρυθμίσεις στο νομικό πλαίσιο αναφορικά με την καταπολέμηση της καταναγκαστικής εργασίας μετά την καταδικαστική απόφαση της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου;
8. Ποιος είναι ο ρόλος της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα στην παρουσία του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα;
9. Θεωρείτε ότι η μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί η Ελλάδα έχει ευθύνη για τη δημιουργία γόνιμου εδάφους όπου θα μπορούσε να διανθίσει η εμπορία ανθρώπων;
10. Με ποιο τρόπο μπορούν να οδηγήσουν σε πρακτικές εργασιακής εκμετάλλευσης ή και καταναγκαστικής εργασίας οι διακρίσεων που ανακύπτουν από την εφαρμογή του διακριτού εργατικού δικαίου στους μετανάστες εργάτες γης;
11. Πως σχολιάζετε τον νέο Νόμο 5078/2023 άρθρ. 193 που προβλέπει τη χορήγηση άδειας διαμονής σε πολίτες τρίτων χωρών που διαμένουν ήδη στη χώρα μας τα τελευταία τρία χρόνια χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, υπό την προϋπόθεση ότι

θα απασχολούνται από εργοδότη που έχει υπεύθυνα δεσμευτεί να τους προσλάβει ;

12. Πως πιστεύετε θα επηρεάσει το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα;

2ος Ερευνητικός Άξονας: Αντιλήψεις ως προς τις συνθήκες εργασίας των μεταναστών εργατών γης

1. Πιστεύετε ότι το ελληνικό κράτος έχει λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα πρόληψης για την καταπολέμηση της καταναγκαστικής εργασίας στον αγροτικό τομέα;
2. Θεωρείτε ότι το ελληνικό κράτος έχει λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα έτσι ώστε τα θύματα εμπορίας να επανεντάσσονται στην αγορά εργασίας με αποφυγή του κινδύνου να επαναθυματοποιηθούν;
3. Πως πιστεύετε ότι ο τρόπος αμοιβής και ασφάλισης (το εργόσημο) των μεταναστών εργατών γης μπορεί να οδηγήσει τους ίδιους σε καθεστώς εργασιακής εκμετάλλευσης ή και καταναγκαστικής εργασίας;
4. Πως θεωρείτε ότι επηρεάζει η απουσία ελέγχου των συνθηκών εργασίας, μέσω της επιθεώρησης εργασίας, στην προστασία τους από το φαινόμενο (η τήρηση του νόμιμου ωραρίου εργασίας ή ο έλεγχος ως προς το φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας)
5. Θεωρείτε ότι το ελληνικό κράτος έχει λάβει τα κατάλληλα μέτρα έτσι ώστε οι συνθήκες εργασίας των μεταναστών εργατών γης να μην ενέχουν πρακτικές καταναγκαστικής εργασίας;

3ος Ερευνητικός Άξονας: Αντιλήψεις ως προς τη νόμιμη διαμονή και ένταξη των μεταναστών εργατών γης

1. Πως επηρεάζει η αβεβαιότητα ως προς το καθεστώς διαμονής των μεταναστών την παρουσία του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας στην ελληνική αγορά εργασίας;
2. Πως επηρεάζει η απουσία τακτοποίησης του καθεστώτος διαμονής την ακινησία μεταναστών εργατών γης σε συγκεκριμένους χώρους εργασίας;
3. Με ποιο τρόπο η νομιμοποίηση αποκλειστικά της απασχόλησης των μεταναστών στον αγροτικό τομέα χωρίς τακτοποίηση του καθεστώτος διαμονής (άρθρο 13^A Νόμου 4384/2016) μπορεί να επηρεάσει την παρουσία του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας;
4. Πιστεύετε ότι το ελληνικό κράτος έχει ακολουθήσει ενταξιακή πολιτική για τους μετανάστες στον αγροτικό τομέα;

5. Θεωρείτε ότι το ελληνικό κράτος έχει λάβει τα κατάλληλα μέτρα για την παροχή αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης στους μετανάστες εργάτες γης;

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες»

**Έντυπο Συγκατάθεσης Συμμετοχής σε Έρευνα κατόπιν
Ενημέρωσης**

Τίτλος Έρευνας	Όψεις Καταναγκαστικής Εργασίας :Η υπόθεση «Μανωλάδα»
Υπεύθυνη Έρευνας	Συροπούλου Δέσποινα:
Ιδιότητα	Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
Στοιχεία Επικοινωνίας	6959568144 & syrodesp@gmail.com

Παρακαλώ να διαβάσετε το παρόν Έγγραφο Συγκατάθεσης και να υπογράψετε στο τέλος εάν συμφωνείτε με τη συμμετοχή σας στην έρευνα.

Σας προσκαλώ να λάβετε συμμετοχή στην έρευνα με τίτλο:«Όψεις Καταναγκαστικής Εργασίας : η υπόθεση «Μανωλάδα».

Σκοπός της έρευνας αποτελεί η εις βάθος εξέταση των διαστάσεων του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα. Πρωταρχικά, θα διερευνηθούν οι πτυχές του νομικού πλαισίου όπως αυτές έχουν αποτυπωθεί σε διεθνές και τοπικό επίπεδο, εστιάζοντας στην ευάλωτη θέση

των μεταναστών/τριων εργατών. Για τον σκοπό αυτόν γίνεται χρήση του παραδείγματος μίας πολύκροτης δικαστικής υπόθεσης που αποκρυσταλλώνει το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας και συγκεκριμένα την εμπορία ανθρώπων των μεταναστών εργατών γης στη χώρα. Στο επίκεντρο της έρευνας βρίσκεται η εξέταση της συμμόρφωσης του ελληνικού κράτους στους όρους που θεσπίστηκαν για την ρύθμιση του φαινομένου της καταναγκαστικής εργασίας μετά τη καταδίκη της χώρας το 2017 για την υπόθεση «Μανωλάδα». Ως αποτέλεσμα, θα συζητηθούν οι θεσμικές ρυθμίσεις που αφορούν τις συνθήκες εργασίας και ένταξης των μεταναστών εργατών έτσι ώστε να εξετάσουμε εάν έχουν ληφθεί τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου καταναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα.

Εμπιστευτικότητα

Οι ερωτήσεις που θα τεθούν δεν θα περιέχουν προσωπικά στοιχεία που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν με οποιοδήποτε τρόπο την ταυτότητα του ερωτώμενου προσώπου. Σε περίπτωση δημοσίευσης των αποτελεσμάτων ή παρουσίασης αυτών δεν θα συμπεριληφθούν πληροφορίες που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν τη ταυτότητά των συμμετεχόντων.

Συμμετοχή και αποχώρηση

Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική. Μπορείτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε ερωτήσεις που δεν επιθυμείτε να σχολιάσετε. Μπορείτε να αποσύρετε τη συγκατάθεσή σας για συμμετοχή στην έρευνα οποιαδήποτε στιγμή πριν ή μετά την ολοκλήρωση της. Οποιαδήποτε περαιτέρω πληροφορία χρειαστείτε για τη διεξαγωγή της έρευνας μη διστάσετε να επικοινωνήσετε μαζί μου.

Διάβασα τα παραπάνω και αποδέχομαι τη συμμετοχή μου στην έρευνα

Όνοματεπώνυμο:	Υπογραφή:
Ημερομηνία :	